

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

GAZZÂLÎ VE İBNİ TEYMIYYE'DE TEKFİR ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Süleyman TOPRAK**

**Hazırlayan
Ahmet YALÇIN
Konya - 2010**

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet YALÇIN		
	Numarası	044244051007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / KELAM		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	GAZZÂLÎ VE İBNİ TEYMİYYE'DE TEKFİR ANLAYIŞI			

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet YALÇIN		
	Numarası	044244051007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / KELAM		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Süleyman TOPRAK		
Tezin Adı	GAZZÂLÎ VE İBNİ TEYMİYYE'DE TEKFİR ANLAYIŞI			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ..... başlıklı bu çalışma ...../...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı   Danışman ve Üyeler   İmza

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet YALÇIN		
	Numarası	044244051007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / KELAM		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Süleyman TOPRAK		
Tezin Adı	GAZZÂLÎ VE İBNİ TEYMIYYE'DE TEKFİR ANLAYIŞI			

ÖZET

Kur'an ve sünnette farklı manalarda kullanılan 'küfir' kelimesi genelde 'dinden çıkma' anlamında kullanılmıştır.

Gazzâlî, tekfir olgusunu naslar çerçevesindeki belli esaslar dâhilinde kayıtlamak ve aşırılığa son vermek için "Feysalu't-Tefkira beyne'l-İslam ve'z-Zendeka, el-İktisâd fi'l-İ'tikâd" isimli eserini kaleme almıştır. Tekfir etme de tek esas olarak tekzibi gösteren Gazzâlî, te'vil adı altında birçok tekzibin yapıldığını, dolayısıyla yoruma imkân vermeyen ayet ve mütevatir haberlerin te'vil edilmesini tekzip çerçevesinde değerlendirmiş ve bunun için Batınîlerin aşırı kesimi ile filozofları tekfir etmiştir.

İbni Teymiyye, tekfirini sapık fırkalara, vahdeti vücut akımına, hulûl fikrinde olanlara, felsefecilere yoğunlaştırmıştır. İbn Teymiyye İslam dininin temelini sarsacak boyutta ifsad edici görüş sahiplerine musamaha göstermemiş, haklarında ölüm cezasını dile getirmiştir.

Gazzâlî ve İmam İbni Teymiyye tekfirde esas ölçüyü tevhidi çiğnemek olarak belirlemişlerdir. Tevhidi tekzib edeni kâfir olduğu konusunda tereddüd yaşamamışlardır. Ancak tevhidi kal dili ile değil de hal dili ile çiğneyenlerin tekfir edilmeleri konusunda tereddüd yaşamışlardır. Hatta bu konuda pek söz sarfetmemişlerdir. Her iki imam da bir kişiyi tekfir edebilmek için kesin kanıtların olmasını şart koşarlar. Ancak te'vil gerektiren konularda kişiyi muhatap alıp tekfir etmek yerine genel ilkeleri zikredip tekfir etmekle yetinmişlerdir

Anahtar Kelimeler: Gazzâlî, İbni Teymiyye, Tekfir, Tevhid, İslam

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet YALÇIN		
	Numarası	044244051007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / KELAM		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Süleyman TOPRAK		
Tezin İngilizce Adı	UNDERSTANDING AND ibn TAKWIR GAZZÂLÎ TEYMIYYE			

SUMMARY

‘Kofr’ term that has been used in different meanings in Quran and Sunnah, has been generally used becoming disbelieving meaning.

Gazzâlî wrote “Feysalu’t-Tefkira beyne’l-İslam ve’z-Zendeka, el-İktisâd fi’l-İ’tikâd”, works to limit takfir fact within determined rules and regulations and to end extremeness. Gazzâlî who states ‘denial/tekzib’ as the sole base at qualifying ‘kafir’ and stated that many ‘denial/tekzib’ was applied under the title of ‘te’vil/gloss’, so evaluating within ‘te’vil/gloss’ frame the verses and mutawatir news that provides no possibility for commending so he takfired extreme section of Batınîs and philosophers.

Ibni Teymiyye intense his takfir qualification to deviant groups, identityism***, people who are in hulûl thought, philosophers. Ibn Teymiyye never provided tolerance the people who have views shaking ground of Islam religion, mentioned death punishment about them.

Gazzâlî and Imam Ibni Teymiyye determined the main dimension in takfir as violating the tawhid. They never hesitated that the people who denies tawhid. But also never hesitated that the people who denies tawhid not in orally but acting in behaviors. Furthermore they didn’t utter so much sayings about this subject. Both of imams conditioned certain proofs to qualify a person as takfir. But at the matters that require te’vil/gloss they didn’t have directed to concern but they mentioned general principles and then qualified takfir.

Key Words: Gazzâlî, İbni Teymiyye, Takfir*, Tawhid**, Islam

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
TEZ KABUL FORMU	II
ÖZET TÜRKÇE	III
ÖZET İNGİLİZCE	IV
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1.GAZZÂLÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	1
1.1.Doğumu ve Aile Hayatı	1
1.2.İlim Tahsili	1
1.3.İslamî İlimlerdeki Yeri.....	3
2.İBNİ TEYMİYYE'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	6
2.1.Doğumu ve Aile Hayatı	6
2.2.Mücadelesi ve Vefatı.....	6
2.3.İlim Tahsili ve İlim Dünyasındaki Yeri	8
2.4.Hocaları, Öğrencileri ve Eserleri	10

BİRİNCİ BÖLÜM

“KÜFR” KELİMESİNİN SEMANTİK ANLAMI

1.“KÜFR” KELİMESİNİN LUGAT ANLAMI.....	12
2.“KÜFR” KELİMESİNİN KUR’AN-I KERİM’DEKİ KULLANIMI.....	13
3.“KÜFR” KELİMESİNİN HADİS-İ ŞERİFLERDEKİ KULLANIMI.....	18
4.KÜFÜR ÇEŞİTLERİ	22
4.1.Küfr-ü Ekber (Büyük Küfür)	22
4.1.1.Küfr-i Cehlî:	22
4.1.2.Küfr-i İnkârî:	23
4.1.3.Küfr-i İnâdî:	23
4.1.4.Küfr-i Nifâkî:	23
4.2.Küfr-i Esğar (Küçük Küfür):.....	24
5.TEKFİR PROBLEMİNİN TARİHİ VE SEBEPLERİ.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

GAZZÂLÎ'NİN TEKFİR ANLAYIŞI

1.GAZZÂLÎ DÖNEMİNDE TEKFİR PROBLEMİ.....	27
2.GAZZÂLÎ'NİN TEKFİRCİLİĞE TEPKİSİ.....	29
3.GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKFİR ETMEDE ESAS KAİDE	31
4.GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKZİBİN (YALANLAMANIN) DERECELERİ	32

5.GAZZÂLÎ'YE GÖRE TE'VİL-TEKFİR İLİŞKİSİ	34
6.GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİREN TE'VİLLER.....	37
7.GAZZÂLÎ'NİN FİLOZOFLARI TEKFİRİ.....	39
8.GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİREN BAZI SÖZ VE DAVRANIŞLAR	42
9.GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKFİRDE BULUNANIN DURUMU.....	44
10.GAZZÂLÎ'YE GÖRE HAKKINDA “KÜFÜR” HÜKMÜ VERİLEN BİR MÜRTEDİN KARŞILAŞACAĞI DURUMLAR	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBNİ TEYMİYYE'NİN TEKFİR ANLAYIŞI

1.İBNİ TEYMİYYE DÖNEMİNDE TEKFİR PROBLEMİ	49
2.İBNİ TEYMİYYE'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİREN DURUMLAR.....	51
2.1.Allah'tan Başkasına Dua Etmek Ve Allah'tan Başkasına Güvenmek.....	51
2.2.Allah Ve Kul Arasında Aracı Koymak	53
2.3.Hz. Peygambere Uymanın Vacip Olmadığını Söylemek	55
2.4.Peygamberlerin Birini İnkâr Etmek Ve Peygamberlere Sövmek	57
2.5.Haramları Mubah Görmek, Farzlardan Muaf olduğuna, Kulluktan Çıkılabileceğine İnanmak.....	58
2.6.Birini Allah Kadar Sevmek.....	63
2.7.Sadece Sebeblere Yönelmek	64
2.8.Yabancılara Özenmek	65
2.9.Velayet Makamını Risalet Makamından Üstün Görmek.....	66
2.10.Allah'ın Sıfatları Konusunda İleri Gitmek.....	68
2.11.Dine Uymayan Birini Veli Olarak Nitelemek.....	73
2.12.Namaz Kılmamak.....	76
2.13.Kadere Şahit Olmak	77
2.14.Hayvanların Dirilişini İnkâr Etmek.....	80
2.15.Ayetleri Bilerek Yanlış Yorumlamak	81
2.16.Şirk Koşmak.....	83
2.17.Ahret Gününün Gerçekliğini İnkâr Etmek.....	83
2.18.Firavun'nun Müslüman Olduğunu Söylemek.....	85
3.İBNİ TEYMİYYE'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİRMEYEN DURUMLAR.....	86
3.1.Günah İşlemek	86
3.2.Te'vile Dayanarak Adam Öldürmek.....	89
3.3.Dinin Ulaşmaması	89
4.İBNİ TEYMİYYE'NİN HULÛL VE İTTİHAD GÖRÜŞÜNDE OLANLARI TEKFİRİ.....	90

4.1.Hulûl Görüşünü Tekfiri	90
4.2.Vahdeti Vücut İle Hulûl Arasındaki Fark	91
4.3.Vahdeti Vücut Görüşünü Tekfiri	93
4.4.Vahdeti Vücutun Çelişkileri.....	98
4.5.İbn Arabî Ve Tabilerinin Durumu	103
4.5.1.İbn Arabî'nin Durumu.....	103
4.5.2.Sadreddin Konevi'nin Durumu.....	105
4.5.3.Afifud-din Tilimsani'nin Durumu	107
4.5.4.İbn Seb'in'in Durumu	108
4.5.5.İbnu'l Farız'ın Durumu	109
4.5.6.Vahdeti Vücutçulara Hüsn-ü Zan Besleyenlerin Durumu	111
4.5.7.Hallac-ı Mansur'un Durumu	112
4.6.Vahdet-i Vücutçuların Cezası	113
5.İBNİ TEYMİYYE'NİN FELSEFECİLERİ TEKFİRİ	114
6.İBNİ TEYMİYYE'NİN GAZZALİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE ELEŞTİRİLERİ.....	117
7.İBNİ TEYMİYYE'NİN BAZI FIRKALARI TEKFİRİ.....	120
SONUÇ	123
BİBLİYOGRAFYA	126

ÖNSÖZ

Allah, insanoğlunu karanlıklardan aydınlığa çıkaracak, öğüt ve hatırlatma olan bir kitap indirmiştir. Kitabın indirildiği elçi, Allah tarafından temiz olmakla, şerefli olmakla nitelendirilmiştir. Nübüvvet öncesi hayatına insanların eminlikle şahitlik ettiği elçinin misyonu hatırlatılırken, “biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” ibaresi kullanılmıştır.

Sorumluluk sınırlarının beşirlik ve nezirlikle çizildiğini bilen peygamber bu sınırları rahmet boyasıyla boyamış ve hayatı boyunca bu sınırları ihlal etmemeye özen göstermiştir.

Peygamber hayattayken Müslümanlar ihtilaf ettikleri meseleleri kendisine sorarlar, çözüme kavuştururlardı. Allah da peygamberin verdiği hükmü tereddüt etmeksizin kabul etmeyi imanın bir şiarı olarak bizlere bildirmiştir.

Peygamberin vefatından sonraysa Müslümanlar, çeşitli nedenlerle ihtilaf etmişlerdir. Çözüm kaynağının vefatı dolayısıyla herkes kendi anlayışının doğru olduğunu savunmuş ve diğer anlayış sahiplerini itham yolunu tutmuşlardır. Bu ihtilaflar bazen siyasî çalkantılara sebebiyet vermiş ve istenmeyen olaylar yaşanmıştır.

Sıffin savaşı sürecinde yaşanan olaylar ve nihayetindeki tahkim olayı harici düşüncüyü doğurmuştur. Haricîler tahkim olayını kabul eden tarafları tekfir etmişlerdir. Hariciler gibi düşünmeyen, onlara tamamen zıt olan, kişinin dünyadaki durumu hakkında bir söz söylemeyip, durumunu ahrete havale eden yeni bir grup ortaya çıkmıştır. Siyasi zeminde bu mezhepler münakaşalarını sürdürürken siyasi sebeblere değil de itikadi birtakım kavramları aklın ışığında yorumlayarak ortaya çıkan Mu'tezile, büyük günah işleyen kimselerin ne haricilerin iddia ettikleri gibi kafir, ne de Mürcie'nin iddia ettiği gibi, işlediği

büyük günahın kendisine hiçbir zararı olmayan bir mümin olduğunu iddia etmiş; böyle birinin iman ile küfür arasında fık denilen üçüncü bir mertebede olacağını savunmuştur. Tekfir düşüncesi süreç içerisinde bir ekol olarak yaygınlık kazanmıştır.

Biz de İslam ümmetinin bu hatalı anlayışının en canlı şekilde yaygınlaştığı tarih dilimindeki itidali temsil eden Gazzâlî ve İbni Teymiyye örneğinde bu düşüncenin yansımalarını tesbit etmeye gayret ettik. Bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde Gazzâlî ve İbni Teymiyye'nin hayatlarını konu edindik. Birinci bölümde “küfir” kelimesi, Kur'an ve sünnetteki kullanışlarının hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmeye çalıştık.

İkinci bölümde Gazzâlî'nin tekfir problemine yaklaşımını, üçüncü bölümde ise İbni Teymiyye'nin tekfir problemine yaklaşımını tesbit etmeye gayret ettik.

Bu çalışmamızın tamamlanmasında yardımlarını gördüğüm muhterem hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman TOPRAK'a teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmamızın tekfir hastalığının tedavisine katkı sağlamasını temenni ediyorum.

Ahmet YALÇIN

Konya – 2010

KISALTMALAR

a.e. : Aynı eser

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.s. : Aleyhisselam

byy : Basım Yeri Yok

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

H. : Hicrî

H.z. : Hazreti

m. : Miladî

s. : Sayfa

trs. : Tarihsiz

vs. : Vesaire

GİRİŞ

1. GAZZÂLÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Doğumu ve Aile Hayatı

Huccetu'l-İslam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî olarak bilinir. H. 450 (M. 1058) veya H. 451 (M. 1059) yılında İran'ın Horasan bölgesinde Tus şehrinde dünyaya geldi.¹

Gazzâlî, Huccetu'l-İslâm, Zeynuddîn lakapları; Ebu Hâmid künyesi ve et-Tûsî, el-Gazzâlî nisbeleriyle anılır. Hâmid isminde çocuğunun olup olmadığı bilinmemekte, doğduğu şehre nisbetle et-Tûsî, babasının mesleği yün eğiriciliği, iplikçiliğe nispetle el-Gazzâlî diye anılır. Gazzâlî veya Gazâlî şeklinde mi okunacağı tartışmalı olan nisbesinin kabul gören okunuşu "Gazzâlî" şeklindeki okuyuştur.²

Fars asıllı bir ailenin çocuğu olduğu sanılan Gazzâlî'nin ailesi, sûfî meşrepli fakir bir ailedir. Babası vefatının yaklaştığını anladığı sırada Gazzâlî ve kardeşini sûfî bir dostuna emanet eder ve okutulmaları için para verir. İlköğrenimini kardeşiyle birlikte baba dostunun desteğini görerek tamamlayan Gazzâlî ve kardeşi imkânsızlıklar nedeniyle bir medreseye verilirler.³

1.2. İlim Tahsili

Gazzâlî, ileri düzeydeki ilköğrenimine 465/1073 yılında Tus şehrinde başlamış, ardından Cürcan şehrine gitmiştir. Burada fıkıh ve hadis ağırlıklı eğitim görmüş ve bu eğitim beş yıl sürmüştür. 473/1080 yılında Nişâbur'a giderek Nizamiye Medresesi'ne yazılmış ve İmamü'l-Harameyn el-

---

¹ Çağrııcı, Mustafa, Gazzâlî, DİA, XIII.489; Abdulhamid Mahmûd, el-Munkızu mine'd-Dalal ve Tasavvufî İncelemeler, çev. Salih Uçan, İst.-1997, s. 11-12; Gölcük, Şerafeddin, Kelam Tarihi, İst.-1998, s. 165.

² Çağrııcı, a.g.m, s. 489.

³ Çağrııcı, a.g.m, s. 489; Mahmûd, a.g.e, s. 11; Gölcük, a.g.e, s. 165.

Cüveynî'ye öğrenci olmuştur. Buradaki eğitiminde çok başarılı olan Gazzâlî'nin hocası tarafından kıskanıldığı ve hocasının kendisine, “daha ben hayatta iken mezara gömdün” dediği rivayet edilmiştir.⁴

İmam Cüveynî'nin vefatı üzerine 478/1085 yılında Nizamu'l-Mülk'ün bulunduğu karargâha giden Gazzâlî, orada bulunan ilim adamlarından ve devletin sunduğu imkânlardan faydalanmak arzusundaydı. Burada altı yıl kalmış ve ardından vezir tarafından 484/1091 yılında Bağdat Nizamiye Medresesi müderrisliğine atanmıştı. Oldukça verimli geçen bu dönem dört yıl sürmüştü ve Halife Muktedi bi-Emrillah'ın desteğine mazhar olmuştur. Bu dönemde felsefe, Batınîlik ve sûfilîği araştıran Gazzâlî, sûfilikte karar kılmış. Okuduğu, öğrettiği ilimlerin ahirete ulaştırılan ilim olmadığını ve öğretimdeki amacının makam-mevki ihtirası olduğunu görmüş ve tasavvufu araştırarak hak yolu yalnız sûfilerin temsil ettiğini söylemiştir. Bu on yıllık süre zarfında birçok öğrenci yetiştirmiş ve birçok eser yazmıştır.⁵

Gazzâlî, bu dönemde göç ile makamda kalmak arasında ikilemede kaldığını, göç etmesinin halife ve dostları tarafından kabul edilmediğini, Şam'a gitmek istediği halde Mekke'ye gideceğini söylediğini, bundan önce ise psikolojik sorunlar ve bunalım yaşadığını, en sonunda 488/1095 yılında Şam'a gitmeye koyulduğunu Şam'da iki sene kaldığını, Emevî mescidinde itikâfa çekildiğini ardından Kudüs'e, oradan da Mekke ve Medine'ye gittiğini ve memleketine döndüğünü ifade etmiştir. Artık yalnızlığı sevdiğini ifade eden Gazzâlî, fırsat buldukça yalnızlığa çekilmekteydi. Gazzâlî'nin inziva dönemi olarak değerlendirilen hicret sonrası dönemin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. İnziva dönemin ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. İnziva döneminde “İhyâu Ulumi'd-Din” isimli eserini yazan Gazzâlî, döneminin

---

⁴ Çağrıncı, a.g.m, s. 489; Mahmûd, a.g.e, s. 12; Gölcük, a.g.e, s. 165.

⁵ Çağrıncı, a.g.m, s. 491; Mahmûd, a.g.e, s. 12; Gölcük, a.g.e, s. 165.

olumsuzlukları için tedavi yollarını gösteriyordu. Ayrıca bu dönemde birçok eser kaleme almıştı.⁶

Gazzâlî, inziva döneminde vuku bulan Kudüs işgaline sessiz durduğu için eleştirilmiştir. Zira Gazzâlî bu işgalle ilgili hiçbir eserinde söz etmemektedir. Bu konudaki eleştirilere, Gazzâlî'nin Horasan'da olması, Batınî fitnessi ve siyasî çalkantılarla uğraşmasının kendisini bu işgalle uğraşmaktan alıkoyduğu şeklinde cevap verilmiştir.⁷

Gazzâlî, 499/1106 yılında Nişabur'a dönmüş ve döneminin veziri Fahrülmülk'ün isteği ile Nizamiye Medresesi'ne müderrisliğe yeniden başlamıştır. Bu dönemde de birçok eser kaleme almıştır. Burada üç yıl görev yaptıktan sonra 503/1109 yılında görevi bırakarak ilim hayatında evine devam etmek üzere Tus'a dönmüştür. Bu dönüşünden sonra hadis ilmine ağırlık vermiş ve bu alandaki eksikliğini tamamlama yoluna gitmiştir. Gazzâlî 505/1111 yılında Tus şehrinde vefat etmiştir.⁸

1.3. İslamî İlimlerdeki Yeri

Gazzâlî, bütün İslâmî ilimlerden haberdar olan hemen hemen her alanda kitap yazan çok yönlü bir âlimdir. Kelâmcı olarak bilinen Gazzâlî, kelâm ilminin farz-ı kifâye olduğunu, avamın bu ilimden uzak durması gerektiğini, kimsenin bu ilimle uğraşmaması halinde bu ilmin farz-ı ayn olacağını ifade eder. Kelâm dalında yazdığı eserlerin en önemlileri “el-İktisâd fi'l-İ'tikâd”, İlcâmu'l-Avam an İlmi'l-Kelâm, el-Erbaîn” isimli eserlerdir. Gazzâlî, kelâmcılara çeşitli açılardan tenkitler yöneltmiş filozof bir kelâmcıdır.⁹

⁶ Çağrı, a.g.m, s. 492-494; Mahmûd, a.g.e, s. 181-184; Gölcük, a.g.e, s. 165.

⁷ Çağrı, a.g.m, s. 493.

⁸ Çağrı, a.g.m, s. 493-494; Gölcük, a.g.e, s. 165-166; Mahmud, a.g.e, s. 194-195.

⁹ Bekir, Karlağa, Gazzâlî, DİA, XIII. 520; Mahmûd, a.g.e, s. 117-121; Özervarlı, M. Sait, Gazzâlî, DİA, XIII. 506; Gölcük, a.g.e, s. 167.

Gazzâlî döneminde etkili olan felsefe akımına karşı mücadele etmiş, felsefeye üç yılını vererek tüm yönlerini öğrenmeye çalışmış, ardından da tenkide tabi tutmuştur. “Mekâsidu'l-Felâsife” ile felsefeyi ve maksatlarını anlatmış ki bu eser Gazzâlî'nin felsefeden ne kadar haberdar olduğunu gösterir. Felsefecileri 20 noktada eleştirdiği, bunların üçünde de felsefecileri tekfir ettiği “Tehafüt el-Felâsife” isimli eserini yazmıştır. İbn Rüşd ona reddiye babında “Tehafüt et-Tehafüt” isimli eserini yazmıştır. Gazzâlî'nin felsefeye girdiği ancak bir daha çıkmadığı ifade edilmiştir. Gazzâlî hiçbir zaman felsefeyi toptan reddetmemiştir.¹⁰

Gazzâlî, döneminde dinî ve siyasî tehlike arzeden Batınîlerle mücadele etmiş, inanç ve bilgilerini sistematize etmiş ve bunun için de eleştiri almıştır. Batınîlerin bazı görüşlerinin tekfiri gerektirdiğini ifade etmiş ve bu konuda “Fedaihu'l-Batiniyye” isimli eserini ve daha birçok eseri yazmıştır. Te'vil anlayışındaki başıboşluğa son vermek için “Kıstasu'l-Müstakim”, “Mihakku'n-Nazar” isimli eserlerini yazmıştır.¹¹

Mantık ilminde önemli bir isim olan Gazzâlî, mantık terimlerini İslâmî ilimlerdeki terimlerle değiştirmiş, mantığı sistematize etmiştir. Aristo mantığını İslâmî ilimlere ilk uygulayan kişidir. Mantık ilmi olmayanın ilmine güven olmayacağını ifade etmiştir. Bu konuda “Mi'yarü'l-İlm”, “Mihakku'n-Nazar”, “Şifau'l-Ğali”, “Kıstasu'l-Müstakim” isimli eserleri te'lif etmiş ve bu konudaki başarısını göstermiştir.¹²

Şafî mezhebine mensup olan Gazzâlî, itikatta Eş'arî'dir. Dönemin yönetimi Gazzâlî'yi Eş'arîliği ve Şafîliği güçlendirmesi için görevlendirmiş ve Batınîlerle mücadele etmesini istemişti. Şafî fıkhiyla ilgili “el-Basît fi'l-Fürû”, “el-Vasît” ve “el-Vecîz” isimli eserleri, fıkıh usûlü ile ilgili muhalled

¹⁰ Karlıağa, a.g.m, s. 521-523; Gölcük, a.g.e, s. 168-169; Mahmud, a.g.e, s. 139.

¹¹ Özervarlı, a.g.m, s. 507; Karlıağa, a.g.m, s. 520-521; Çağrıçı, a.g.m, s. 491.

¹² Karlıağa, a.g.m, s. 519-520; Çağrıçı, a.g.m, s. 495; Mahmud, a.g.e, s. 144-148.

eseri “el-Mustasfa”yı kaleme almıştır. Bu konuda daha birçok eseri bulunmaktadır.¹³

Gazzâlî hak arayışının son durağını tasavvuf olarak göstermiş ve sûfilerin hak yolu temsil ettiklerini ve sûfilikle huzuru bulduğunu söylemiştir. Gazzâlî, sûfi bir aileye mensup olduğu için sûfilige önceden temayülü bulunmaktaydı. Zannedildiği gibi en son tasavvufu incelemiş ve onda karar kılmış değildir. Ailesinden aldığı tasavvufî terbiye ile eğitiminin başında Tus ve Nişabur sûfilerinin meşhurlarından Ebu Ali el-Fârmedî (v. 477/1085)’den öğrenim görmesi kanımızı doğrulamaktadır. Tasavvufî pratiklere ilk yönelten kişi Fârmedî olmuştur. Gazzâlî, felsefe ve Batınîlik araştırmasından sonra Beyazıd-ı Bestamî (v. 261/874), Cüneyd-i Bağdâdî (v. 298/911) ve Şiblî (334/945) gibi sûfilerin fikirlerini; Haris el-Muhâsibî (v. 243/857) ve Ebu Talib el-Mekkî (v. 386/996) gibi mutasavvıfların eserlerini incelemiştir. Gazzâlî, mutasavvıfların bazı yanlışlarına tenkitte bulunduğu gibi, savunulamayacak bazı fikirlerini de savunmuştur. Gazzâlî bu alanda meşhur eseri “İhyau Ulumi’d-Din” ve bunun yanı sıra “Kimya-yı Saadet, Eyyuhe’l-Veled, Mizanu’l-Amel, Minhacu’l-Abidîn” isimli eserleri kaleme almıştır.¹⁴

Birçok alanda eser telif eden Gazzâlî, hayatını ilme adanmış bir ilim âşığıdır. Hayatının sonunda hadis araştırması içine girmiş, lakin ömrü yetmemiştir.¹⁵ Gazzâlî, yaşamış olsaydı inanıyoruz ki hadis alanında ciddi eserler verecekti. Hayatını ilme vakfeden bu âlimi anlatmak için bu kadarla yetinmek durumundayız.

¹³ Karlıağa, a.g.m, s. 518-519; İbrahim Kâfi Dönmez, Gazzâlî, DİA, XIII. 511-515.

¹⁴ Karlıağa, a.g.m, s. 523-524; Süleyman Uludağ, Gazzâlî, DİA, XIII. 515-517.

¹⁵ Mahmud, a.g.e, s. 97; Gölcük, a.g.e, s. 169; Çağrııcı, a.g.m, s. 494.

2. İBİNİ TEYMIYYE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Doğumu ve Aile Hayatı

Takiyyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Şihabeddin Abdulhalim b. Şeyhu'l-İslam Mecduddin Abdu's-Selâm b. Ebi Muhammed Abdullah b. Ebi Kasım el-Hudr b. Muhammed b. el-Hudr b. Ali b. Abdilllah b. Teymiyye el-Harrânî nesebi ile bilinir. 661/1263 yılında Harran'da dünyaya geldi. Ömrünün ilk yedi yılını burada geçirmiş ancak Moğolların Harran'a baskınlar düzenlemeleri nedeniyle İbni Teymiyye ailesi Harran'dan, o dönemlerde bilim ve kültür açısından çok önemli bir şehir olan Dımeşk'e (Şam'a) göç etmiştir.¹⁶

Ahmed İbni Teymiyye İslam dünyasında Ebu'l-Abbas künyesi, Şeyhu'l-İslam Takiyyü'd-Din lakabı ve Teymiyye nisbeti ile anılır. İsmi gölgesinde bırakan Teymiyye nisbetinin nereden geldiği ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Şeyhu'l-İslam lakabının ne anlama geldiği ile ilgili de aynı şekilde farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbni Teymiyye'nin etnik kökeni hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Muhammed Ebu'z-Zehra'ya göre İbni Teymiyye Kürt kökenlidir. İbni Teymiyye, ilim ehli bir aileden gelmiştir. Dedesi Ebu'l-Berekat Mecdüddin Hanbelî âlimlerinin meşhurlarındandı. Babası Şihabuddin Abdülhalîm de âlim bir zattı.¹⁷

2.2. Mücadelesi ve Vefatı

İbni Teymiyye 21 yaşında babasını kaybetmiş ve babasının vefatı üzerine genç yaşında babasının ders grubuna hocalık yapmaya başlamıştır. İbni Teymiyye Moğol istilası karşısında aktif biçimde rol almış ve savaşmıştır.

---

¹⁶ Koca, Ferhat, İbn Teymiyye, DİA, İst, 2000, XX. 391-394; Özervarlı, M. Sait; İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi Ve Kelamcılara Eleştirisi, İst.2008, s. 11-28;Ebu Zehra, Muhammed; İmam İbni Teymiyye, çev: Komisyon, İst.trs. s. 21-30

¹⁷ Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

Özellikle savaştaki konumu, halkı ısrarla savaşa davet etmesi onu diğer birçok âlimden ayırmıştır.¹⁸

İbni Teymiyye muhalif yönleri nedeniyle birçok düşman edinmiştir. Davet üzerine Mısır'a gitmiş ancak burada çeşitli şeyler bahane edilerek haksız yere zindana atılmıştır. Zindanda yaklaşık bir buçuk sene yattıktan sonra serbest kalmıştır. Zindanda kaldığı bu dönemde çeşitli işkencelere de maruz kalmıştır. Bundan sonraki dönemde Mısır'daki sufilerle arasında büyük çatışmalar ortaya çıkmıştır. İbni Teymiyye sık sık tartışmalara giriyor, büyük tenkitlerde bulunuyordu. Bu durum bir süre sonra idarenin tepkisini çekmiş bu genel kargaşa ve tartışma ortamını yatıştırmak için İbni Teymiyye yeniden hapsedilmiştir. Bu hapis süreci ilkinde oranla daha hafif geçmişti, zira bu sefer dönemin kadıları onun yanında yer almış onun daha iyi şartlar altında ceza görmesini sağlamışlardı. Kısa bir süre sonra serbest bırakılmış fakat devrin yeni idaresi onun İskenderiye'ye sürülmesi kararına varmıştı. İbni Teymiyye oradan ayrılarak İskenderiye'ye gitmiştir. Mısır tahtı yeniden el değiştirdiğinde, İbni Teymiyye davet üzerine Kahire'ye geri dönmüştür.¹⁹

Ellili yaşlarındayken Moğollara karşı bir savaş çağrısı üzerine, Şam'a hareket etmiş fakat savaş gerçekleşmemiştir. İbni Teymiyye Şam'da ikamet etmeye başlamış ve muhalif yapısını burada da devam ettirmiştir. Muhalif yapısından dolayı buradaki idare ile de başı derde girmiştir. İbni Teymiyye'nin burada dört mezhebin görüşlerine ters görüşleri oluyor ve bunları açıklamakta tereddüt duymuyordu. İdare onun bu davranışını yasaklamış ancak İbni Teymiyye dört mezhebin görüşleriyle ters düştüğü durumlarda kendi görüşünü sunmaktan ve fetva vermekte geri durmamıştır. İdarenin yasağı tekrarlamasına rağmen İbni Teymiyye'nin davranışını sürdürmesi sonucu, İbni Teymiyye Şam kalesinde hapsedilmiş ve yaklaşık altı ay hapiste kaldıktan sonra serbest

¹⁸ Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

¹⁹ Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

bırakılmıştır. Bu sıralarda karşıtı olan guruplar onun eski fetvalarından birini ortaya atarak onun idare ile arasının açılmasına neden olmuş ve İbni Teymiyye tekrar hapsedilmiştir. Hapis süreci içinde baskı artmış ve sonunda onun hapiste okuyup yazması da yasaklanmıştır. İbni Teymiyye iki yıl sonra, 728/1328'de, yakalandığı bir hastalık sonucu vefat etmiştir.²⁰

O, kılıcını ve kalemini birlikte kullanmış, İslâmi ödünsüz bir şekilde savunmuş ve bu uğurda çeşitli zorbalıklara, zulümlere katlanmıştır. Dimaşk kalesi hapisanesinde iki yıllık bir tutukluluktan sonra vefat etmesi de onun inancından, imanından, düşüncesinden taviz vermediğinin somut bir işaretidir.²¹

2.3. İlim Tahsili ve İlim Dünyasındaki Yeri

İbn Teymiye, 7. hicri asrın son üçte biri ile 8. asrın ilk üçte biri arasında yaşamış çok yönlü bir kişiliktir. İslam hukuku, hadis, akaid, tefsir başta olmak üzere birçok konuda uzmanlaşmış, önemli eser ve görüşler sunmuştur. İbni Teymiyye dönemine kadar mezhepler tedvin edilmiş, sünnet ilgili kitaplarda yeterince toplanmış, çeşitli ilimler kitaplar içinde dercedilmiştir. Felsefî, dini, lugavî ve tarihî bütün ilimlerin hepsi tedvin edilmiş bulunuyordu.²²

İbni Teymiyye, ailesi tarafından küçük yaşlardan itibaren ilme yöneltilmiştir. İlk eğitimini ailesinden, özellikle babasından almıştır. Öncelikle Kur'an tahsili görmüş, daha sonra hadise yönelerek hadis çalışmalarına başlamıştır. Bu sıralarda Hanbelî fıkhiyla da ilgilenmiş bu konuda da çalışmaya başlamıştır. Bunların dışında Arap dili grameri ve Arap tarihiyle de ilgilenmiştir. Mantık ve felsefe konusunda yaptığı tenkitler düşünüldüğünde felsefe ve mantık ilimleriyle de ilgilendiğini ve bu konularda çeşitli araştırmalar yaptığını söyleyebiliriz. Ancak, İbni Teymiyye, felsefe ve kelâm

²⁰ Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

²¹ Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

²² Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

ilmi ile ilgili eserler yazmasına rağmen bu ilimlerle uğraşıp az-çok bunlardan etkilenen diğer âlimler gibi felsefeden etkilenmemiştir.²³

İbn Teymiye fakih ve muhaddis kişiliğinin yanı sıra akaid konularında da çeşitli söylemlerde bulunmuştur. Özellikle yaşadığı dönemlerde yaygınlaşmaya başlayan sufizme karşı, çoğunlukla isim vermeden genel tenkitlerde bulunmuştur. Bu konuda çeşitli risaleler kaleme almıştır. Özellikle Muhyiddin İbn Arabî'nin görüşlerine karşı getirdiği eleştiriler bu alanda önemli bir yere sahiptir Şia'ya karşı mücadele vermiş ve usullerini reddederek haklarında eserler yazmıştır. Akaid konularında Eş'arî mezhebine ters düşen düşünceleri ileri sürmüş, akla, felsefeye ve mantığa dayanan yorumlardan kaçınmıştır. Bu durum dönemin Eş'arî mezhebine bağlı olan idarecilerini ve halkın büyük bir kısmını ona karşı olmaya itmiştir.²⁴

Geçmişe yönelik ilim ve düşünce adamlarından en fazla tenkit edilenlerden biri olan İbni Teymiyye kendi döneminin ilim adamları tarafından da birçok tenkide maruz kalmıştır. İbn Battuta (v. 770/1368), Hafız Sübkî (v. 756/1355) ile oğlu Tâcüddin Sübkî (v. 776/1370), İzzüddîn Muhammed İbn Cemâa (v. 766/1360), müfessir Ebu Hayyân (v. 745/1344) Şeyhu'l-İslam'ın kendi dönemindeki muhalifleri ve münekkitleri arasında yer alan önemli isimlerden bazılarıdır.²⁵

Fıkıh konusunda her ne kadar özgün düşünceleri de olsa da İbn Teymiye genel anlamda Hanbelî mezhebini takip etmiştir. Fakat bazı konularda diğer mezheplerin görüşlerini de benimsemiştir. Bunun dışında zaman zaman dört mezhep imamının görüşlerine muhalif görüşler de beyan etmiştir. Bunlardan

²³ Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

²⁴ Ebu Zehra, a.g.e, s. 21-30; Koca, a.g.m, s. 391-394

²⁵ Ebu Zehra, a.g.e, s. 479-500; Koca, a.g.m, s. 394-398; Özervarlı, a.g.e, s. 11-28

en ünlü ve önemlilerinden biri talak konusundaki görüşüdür. Müctehidlik mertebesine ulaşmış ancak mezhep kurmamıştır.²⁶

2.4. Hocaları, Öğrencileri ve Eserleri

İbni Teymiyye kendi dönemine kadar tedvin edilmiş kitapları okumaya çalışmış hem de birçok hocadan ders almıştır. İki yüz kadar hocadan ders aldığı rivayet edilir. Hocaları arasında Mecdüddin b. Asakir, Kasım el-İrbili, İbn Kudame el- Makdisi, Zeynüddin b. Ata, Zeynep binti Mekki gibi isimler bulunmaktadır. İbni Teymiyye birçok öğrenci yetiştirmiştir. İbn Kesir (v. 774/1372), Zehebi (v. 748/1347), Muhammed b. Kudâme (v. 774/1372), Mizzi (v. 742/1341), Muhammed b. Müflih (v. 763/1361), İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350) gibi önemli isimler ona öğrencilik yapmışlardır.²⁷

İbni Teymiyye hayatını ilme adanmış velüd bir müelliftir. Eserlerini korkusuz ve tavizsiz bir şekilde kaleme almış ve ne pahasına olursa olsun düşüncelerini seslendirmekten çekinmemiştir. Eserlerinde ayet ve hadislerle çok yer verir ve seleften çokça nakilde bulunur. Eserlerini sade ve edebi bir dille kaleme almaya çalışmıştır. Sert mizacı eserlerine yansımıştır. Onun eserlerinin en önemli taraflarından birisi de mücadele ve cihatla yoğrulmuş bir hayatın içinde yazılmış olmasıdır. İbni Teymiyye hemen hemen her alanda eser yazmıştır. Öğrencisi İbn Kayyim "Esmâ'ül Mü'elleftü Şeyhu'l-İslam İbni Teymiyye" isimli kitabında şeyhinin eserlerinin listesini vermiştir. Şeyhu'l-İslam'ın, üçyüz ve bin arasında değişen sayılarda eser te'lif ettiği rivayet edilmiştir. Fakat bu eserlerin tümü bugüne ulaşmamıştır.²⁸

Akaid konusunda bugüne ulaşmış yaklaşık yirmi risalesi mevcuttur. Bu risalelerinin bir kısmı ile bazı küçük kitaplar, Mecm'uatü'r-Resâil ismi altında basılmıştır. Hristiyanlara İslam dinini anlatmaya çalıştığı ve çeşitli Hristiyan

²⁶ Ebu Zehra, a.g.e, s. 479-500; Koca, a.g.m, s. 394-398 ; Özervarlı, a.g.e, s. 11-28

²⁷ Ebu Zehra, a.g.e, s. 2479-500; Koca, a.g.m, s. 394-398 ; Özervarlı, a.g.e, s. 11-28

²⁸ Ebu Zehra, a.g.e, s. 479-500; Koca, a.g.m, s. 394-398 ; Özervarlı, a.g.e, s. 11-28

doktrinlerini eleştirdiği el-Cevabu's-Sahih Limen Beddele Dine'l-Mesih isimli ünlü bir eseri vardır. Fıkıh konusunda birçok eseri bulunur, risalelerinden bir kısmı Mecm'uatü'l-fetâva ismi altında basılmıştır. Siyasi konularda es-Siyasetu's-Şer'iyye fî İslâhi'r-Râî ve'r-Ra'ıyye ve el-Hisbe fî'l-İslâm en önemli eserleridir. Akîde-i Isfahânî, İsbât-i Meâd, , İsbât-i Sıfât, Kitâbü'l-Arş, Ref'u'l-Melâm, er-Raddu ale'l-İmâmiyye, Dürretü'l-Mudiyye, Menâsik-i Kübrâ ve Suğrâ, Kitab-ı Talâk, es-Sârimü'l-Meslûl âlâ men Sebbe'r-Resûl, Halk-ı Efâl, Risâle-i Bağdâdiyye, Tuhfe-i Irâkiyye, Red âlâ Te'sîsi't Takdîs li'r-Râzî, Red Ale'l-Mantık, Nakdu'l Mantık ve Minhacü's-Sünne Kitâbü'l-Fürkan, Kitâbü'l-İstikame gibi tefsir, hadis, fıkıh, akaid, tasavvuf, mantık, felsefe dallarında kaleme alınmış bir çok önemli eseri bulunmaktadır.²⁹

Kalemi ve kılıcı ile İslam'a hizmet etmeyi gaye edinmiş, her ortamda korkusuzca hakkı anlatmış ve bu uğurda saraylar yerine zindanları tercih ederek canını asıl sahibine şerefle ve şehadetle teslim etmiş, büyük İslam âlimi ve müctehidi İbni Teymiyye'nin tekfir konusundaki düşüncelerini konu edindik.

---

²⁹ Ebu Zehra, a.g.e, s. 479-500; Koca, a.g.m, s. 394-398; Özervarlı, a.g.e, s. 11-28

BİRİNCİ BÖLÜM

“KÜFR” KELİMESİNİN SEMANTİK ANLAMI

1. “KÜFR” KELİMESİNİN ANLAMI

“Küfr” kelimesi “Feale” kalıbındaki “Kefera” fiil kökünden masdar olup, lugatta bir şeyin örtülmesi demektir.¹ Bu anlam bağlamında her şeyi örten geceye, tohumu toprağa gömen çiftçiye, nimetin şükürünü edâ etmeyen nanköre; gerçeği, hakikati örten kişiye²; kılıcın kınına, silahlı kişiye³ “kâfir” denilmiştir.

“Küfr” kelimesinin lugat anlamına bağlı olarak meyve tomurcuğuna “kâfûr”, kalça etine “kâfire”, günahların örtülmesine, affedilmesine sebep olan tevbe ve ibadetlere “keffâre” denilmiştir.⁴

“Küfr” kelimesi cahiliye döneminde de kullanılmıştır. Cahiliye dönemi şâiri iken H. 9. yılında müslüman olan Lebîd b. Rabîa el-Amirî⁵ (v. 56/675), cahiliye döneminin muallakalarından biri olan yedi muallakasında “küfr” kelimesini “gece” anlamında kullanarak kelimenin cahiliye dönemindeki kullanımı hakkında bize bilgi vermektedir. Lebîd b. Rabîa’nın ilgili beytinin tercümesi şu şekildedir:

“(Güneş) elini geceye vermeye başla(yıp gece yaklaş)dığında ve sınırların tehlikeli yerlerini gecenin karanlığı örttüğünde.”⁶

¹ Râğıb el-İsfehânî, Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, Beyrut, 2001, s. 435.

² Muhammed b. Ebu Bekr er-Râzî, Muhtaru's-Sıhah, Kahire, 2000, s. 310-311; Tefsiru Ğaribi'l-Kur'âni'l-Azîm, Ankara, 1997, s. 241; Komisyon, Mu'cemu'l-Vasît, İstanbul, 1996, s. 791-792; Râğıb, a.g.e, s. 435-438; Kılavuz, Ahmed Saim, İman Küfür Sınırı, İstanbul, 1984, s. 55

³ Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şerif, Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, Kahire, 2001, I. 333; Râğıb, a.g.e, s. 435-438.

⁴ Râzî, Muhtaru's-Sıhah, s. 310-311; Râğıb, a.g.e, s. 435-438; Elmalı, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, (sadeleştiren: Kurul), İst., tarihsiz, I. 191.

⁵ Lebîd b. Rabîa, Yedi Askı (çev. Heyet), Ank. 2004, s. 67.

⁶ Lebîd, a.g.e, s. 74.

Cahiliye döneminde lugat anlamıyla kullanılan “küfr” kelimesi, Kur’an semantiğine girmesiyle beraber anlam genişlemesine uğrayarak “imanın zıddı” şeklinde bir anlam kazanmıştır. Kur’an ve sünnette genel olarak “küfr” kelimesi “imanın zıddı” şeklindeki dinî anlamında kullanılmıştır.⁷

2. “KÜFR” KELİMESİNİN KUR’AN-I KERİM’DEKİ KULLANIMI

“Küfr” kelimesi türevleriyle birlikte Kur’an’ın yaklaşık beşyüz ayetinde geçmektedir.⁸ Ayet bağlamlarında farklı anlamlarda kullanılan “küfr” kelimesinin anlamını doğru tesbit etmek için kullanıldığı ayetin bağlamına dikkat edilmelidir. Söz konusu kelime, ziraatin konu edildiği ayette çiftçiyi, nimet ve şükürün ifade edildiği ayette nankörlüğü, imanla ilgili ayetlerde ise dinî anlamdaki “küfrü (imansızlığı)” ifade eder.

“Küfr” kelimesinin ayet bağlamlarında ifade ettiği anlamları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1- “Çiftçi” anlamında kullanılmıştır⁹:

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ
أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرِيَهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ
اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“Biliniz ki dünya hayatı, ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir öğünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olma (arzusundan) ibarettir. Onun örneği yağmura benzer, onun bitirdiği bitkiler çiftçilerin hoşuna gider. Sonra

⁷ Ateş, Süleyman, Kur’an-ı Kerim’in Öz Tefsiri, baskı yeri ve tarihi yok, I. 97; Râzî, Tefsiru Ğaribi'l-Kur’ani'l-Azîm, s. 241; Râġıb, a.g.e, s. 435-438.

⁸ Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, Mu’cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur’âni'l-Kerim, Kahire, 2001, s. 709-715.

⁹ Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil, Beyrut, 2000, s. 1211; Firûzâbâdî, Mecduddîn, Muhammed b. Ya'kûb, Tenvîru'l-Mikbâs fi Tefsiri İbni Abbâs, Beyrut, 2002, s. 540.

da kurumaya yüz tutar. Öyle ki, sen onun sapsarı olduğunu görürsün. En sonunda da çer çöp olup gider...”¹⁰

Kur’ân, sadece bu ayette çiftçileri “kâfir”in çoğulu olan “Küffâr” kelimesi ile nitelemiştir. Çiftçi tohumu toprağa ekip üzerini toprakla örttüğü için böyle nitelenmiştir.¹¹

2- “Uzak olmak, uzaklaşmak, teberrî etmek, tanımamak” anlamında kullanılmıştır¹²:

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءُؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ أَلَا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنبَأْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

“İbrahim’de ve onunla birlikte olanlarda sizin için gerçekten de güzel bir örnek vardır. Hani onlar halklarına: “Biz, sizden ve Allah dışında taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz tek bir Allah’a inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda bundan böyle sürekli bir düşmanlık ve kin var olacaktır” demişlerdi...”¹³

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَأْوِيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ

“(O zaman İbrahim onlara): ‘Siz dünya hayatında birbirinizi sevmek üzere bir takım putlar edinmiş bulunuyorsunuz; ancak kıyamet günü birbirinizi tanımamazlıktan gelecek (birbirinizden teberi edecek, uzaklaşacak) ve (hatta)

¹⁰ Hadîd, 57/20.

¹¹ Râğıb, a.g.e, s. 435; Râzî, a.g.e, s. 241.

¹² bkz. Mukâtil b. Süleymân, el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerim, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İst. 2004, s. 118; Firûzâbâdî, a.g.e, s. 88, 258, 311, 399, 436, 549; Celâluddin es-Suyûtî, el-Mahallî, Tefsiru’l-Celaleyn, Beyrut, 1998, s. 399, 405, 436, 549; Râzî, a.g.e, s. 241; Râğıb, a.g.e, s. 437.

¹³ Mümtetine, 60/4.

birbirinize lanet yağdıracaksınız. Çünkü varacağınız yer ateş olacaktır. (Orada sizi koruyacak) yardımcılarınız da olmayacaktır.”¹⁴

Küfr kelimesi bu ayetlerde, tanımamak, beri olmak, uzak olmak gibi manalarda kullanılmıştır.

“Küfr” kelimesinin bu anlamdaki kullanılışı ile ilgili başka ayetler de bulunmaktadır.¹⁵

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُمْ فَأَخْلَفْتُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلْمُزُونِي وَلَوْمُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتم بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

3- “Küfran’ı nimette bulunmak, nankörlük” anlamında kullanılmıştır¹⁶:

وَفَعَلْتَ فَعَلْتِكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“(Hz. Musa, mesajını Firavun’a bildirdiğinde) o da (ona), ‘çocukken seni aramızda büyütmedik mi? Ömrünün birçok yılını aramızda geçirmedin mi? Sonunda da yaptığın o (kötü) işi de yaptın. Sen nankörün birisin!’ demişti.”¹⁷

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

“Öyleyse, beni anın ki, ben de sizi anayım; bana şükredin, ama bana karşı asla nankörlük etmeyin.”¹⁸

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ

¹⁴ Ankebût, 29/25.

¹⁵ bkz. İbrahim, 14/22; Fâtır, 35/14; Meryem, 19/82; Rum, 30/13; Nisâ, 4/60.

¹⁶ bkz. Firûzâbâdî, a.g.e, s. 23, 289, 312, 368, 380; Mukâtil, a.g.e, s. 117-118; Suyûtî, a.g.e, s. 289, 312, 340, 367, 380, 578; Râğîb, a.g.e, s. 436; Neseî, a.g.e, s. 87, 611, 630, 737, 848, 917; Râzî, a.g.e, s. 241.

¹⁷ Şuara, 26/18-19.

¹⁸ Bakara, 2/152.

“O’dur ki sizi diriltti, sonra sizi öldürür, sonra yine sizi diriltir. Gerçekten insan çok nankördür.”¹⁹

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

“...Süleyman onu (tahtı) yanibaşında kurulmuş gördüğünde: ‘Bu şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim konusunda beni sınamak üzere Rabbimin (bana bahsetmiş olduğu) lütuftur. Kim şükredecek olursa, o ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (şunu çok iyi bilsin ki) Rabbim kendine yeterli, çok cömert olandır’ diye haykırmıştı.”²⁰

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَٰهًا فَلَمَّا نَجَّيْكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْبَٰسَاسُ كُفُورًا

“Küfr” kelimesinin “nankörlük” anlamında kullanıldığı başka ayetlerde bulunmaktadır.²¹

4- “İmanın zıddı anlamındaki küfür” lafzıyla kullanılmıştır²²:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَيَّ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِن قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

“Ey inananlar, Allah’a, elçisine, elçisine indirdiği kitaba ve daha önce indirmiş bulunduğu kitaba inanın. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, elçilerini ve ahiret gününü inkâr ederse o uzak bir sapıklığa düşmüştür.”²³

¹⁹ Hac, 22/66.

²⁰ Neml, 27/40.

²¹ bkz. İsrâ, 17/67; Nahl, 16/112; Lokmân, 31/12; İnsan, 76/3.

²² bkz. Mukâtil, a.g.e, s. 116; Râğıb, a.g.e, s. 436-437; Râzî, a.g.e, s. 241; Neseî, a.g.e, s. 22, 65, 261, 1099; Firuzâbâdî, a.g.e, s. 3, 102, 115, 512.

²³ Nisâ, 4/136.

فَلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ
عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينٌ

“De ki, ey kâfirler, ben sizin taptığınıza tapmam, siz de benim taptığıma tapamazsınız ve ben (asla) tapmakta olduklarınıza tapmayacağım, siz de taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size benim dinim banadır.”²⁴

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

“Andolsun, ‘Allah, ancak Meryem oğlu Mesih’tir’ diyenler elbette kâfir olmuşlardır...”²⁵

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ تَلْتَةٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ

“Allah, üçün üçüncüsüdür’ diyenler elbette kâfir olmuşlardır. Oysa bir tek ilah vardır, başka ilah yoktur...”²⁶

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا

“Kim Allah’a ve elçisine inanmazsa bilsin ki, biz, kâfirler için alevli bir ateş hazırlamışızdır.”²⁷

وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“...Kim Allah’ın ayetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir.”²⁸

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“...Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse işte kâfirler onlardır.”²⁹

---

²⁴ Kâfirûn, 109/1-6.

²⁵ Mâide, 5/72.

²⁶ Mâide, 5/73.

²⁷ Fetih, 48/13.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/19.

²⁹ Maide, 5/44.

“Küfr” kelimesi Kur’ân-ı Kerim’in birçok ayetinde bu anlamda kullanılmıştır.³⁰ Bu kelimenin ilgili ayetler bağlamında ifade ettiği anlamı genel hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

“Allah’ı ve peygamberi inkâr edip³¹ ikisinin arasını ayıran³²; elçileri ve getirdikleri vahiy ve mucizeleri yalanlayan³³; iman noktasında elçiler ve kitaplar arasında fark gözetin³⁴, meleklerle ve ahirete iman etmeyip³⁵ kitabın bir kısmını kabullenerek diğer bir kısmını reddeden³⁶; Allah’tan başkasını ilah edinen; Allah’a oğul ve şerik isnad ederek Allah’ın yerine başkasını oturtan³⁷; Allah’ın hükmüyle hükmetmeyen”³⁸ kişi veya kişilerle ilgili “Küfr” tabiri kullanılmış ve insanı dinî anlamda “Kâfir” kılan nitelikler belirtilmiştir.

3. “KÜFR” KELİMESİNİN HADİS-İ ŞERİFLERDEKİ KULLANIMI

“Küfr” kelimesi, hadis-i şeriflerde bağlamına göre farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu farklı manalardaki kullanımı örnekleyerek şöyle özetleyebiliriz:

1- “Nimete, ihsâna, hak ve hukuka karşı nankörlükte bulunmak” anlamında kullanılmıştır³⁹:

Ebu Said el-Hudrî (ra), Hz. Peygamber’den (sav):

“Rasûlullah (sav) Kurban veya Ramazan bayramında namazgâha çıktı, bu sırada kadınlara da uğradı: ‘Ey kadınlar topluluğu, sadaka veriniz, zira sizin

³⁰ bkz. Fetih, 48/13; Nisâ, 4/150; Tevbe, 9/80; Zuhruf, 43/24; Bakara, 2/85 vs.

³¹ bkz. Fetih, 48/13; Nisâ, 4/150; Tevbe, 9/80; Hud, 11/60, 68; Sebe’, 34/33; Bakara, 2/28.

³² Nisâ, 4/150.

³³ bkz. Zuhruf, 43/24, 30; Âl-i İmrân, 3/19, 21, 70, 98, 112.

³⁴ Nisâ, 4/136, 152.

³⁵ bkz. Nisâ, 4/136; Hûd, 11/19; Yusuf, 12/37; Fussilet, 41/7; A’raf, 7/45.

³⁶ Bakara, 2/85; Nisâ, 4/150.

³⁷ bkz. Kâfirûn, 109/1-6; Gâfir, 40/12; Maide, 5/17, 72, 73.

³⁸ Maide, 5/44.

³⁹ Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin, Sahih-u Müslim bi Şerhi’n-Nevevî, Kahire, 2001, I. 331, 335, 345.

cehennemliklerin en çoğu olduğunuz bana gösterildi' (diye) buyurdu. Onlar: 'Niçin ey Allah'ın Rasûlü?' dediler. (O da): '(Çünkü siz) laneti çok yapar, kocaya nankörlük edersiniz...' diye buyurdu.⁴⁰

İmam Müslim, bu hadisin bâb başlığını isimlendirirken burada geçen "küfr" kelimesi için "nankörlük anlamındaki küfür" şeklinde açıklama yapması bu kelimenin hangi anlamda kullanıldığını göstermektedir.⁴¹

Ebû Zer (ra), Hz. Peygamber'den (sav):

"Kim, kendisini babası olmadığını bildiği birine nisbet edip (babasını inkâr ederse) kâfir (nankör) olur."⁴²

Ebu Hureyre (ra), Hz. Peygamber'den (sav):

"Babalarınızdan yüz çevirmeyin (onlardan vazgeçmeyin) kim babasından yüz çevirirse (babasını tanımazsa) (bu davranışı) küfür (nankörlük) olur."⁴³

Cerir b. Abdillah (ra):

"Herhangi bir köle efendisinden kaçarsa onlara dönünceye kadar nankörlük etmiş olur."⁴⁴

Abdullah b. Mes'ud (ra), Hz. Peygamber'den (sav):

"Müslümana sövmek fasıklık, onunla savaşmak ise küfürdür (nankörlüktür)."⁴⁵

Abdullah b. Amr (ra), Hz. Peygamber'den (sav):

---

⁴⁰ Buhârî, Muhammed b. İsmail, Câmiu's-Sahih, Beyrut, tarihsiz; Hayz, 304; Zekât, 1462; Müslim b. Haccâc, Sahihu Müslim, Beyrût, 2004; İman, 79.

⁴¹ Müslim, İman, 79, 80.

⁴² Müslim, İman, 61; Buhârî, Menâkıb, 3508.

⁴³ Müslim, İman, 62; Buhârî, Ferâiz, 6768.

⁴⁴ Müslim, İman, 68.

⁴⁵ Müslim, İman, 64; Buhârî, İman, 48; K. Edeb, 6044; Fiten, 7076; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, Câmiu's-Sahih, Beyrut, 2002, Birr ve's-Sıla, 1983; İman, 2635, 2634.

“...Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirlere (nankörlere, kardeşlik hukukunu tanımayanlara) dönmeyin.”⁴⁶

İmam Nevevî'nin bu hadislerin şerhinde alıntılacağı en sahih yorumların arasında buralarda geçen “küfir” kelimesinin “dinden çıkma” anlamında olmayıp, nimete, ihsana, Allah'a, babaya ve kardeşlik hukukuna nankörlük etmek anlamında olduğu yönünde yorum bulunmakta ve tercih edilmektedir.⁴⁷ İbn Abbas, Tavus, Atâ vs. sahabe ve tabiîn alimleri bu hadislerde geçen “küfir” kelimesi için “küfrün düne küfir” tabirini kullanarak bu kelimenin “dinden çıkma” anlamında olmadığını ifade etmişlerdir.⁴⁸ Müslümanın müslümanı öldürmesi gibi büyük bir günahı işleyen kimsenin kafir olmasının mümkün olmadığı ifade edilmiş ve “Eğer mü'minlerden iki taife birbirleriyle savaşarlarsa aralarını bulup düzeltin” ayeti⁴⁹ ile Hz. Peygamber'in (sav), “Kim kasıtlı olarak öldürülürse maktûlün velileri muhayyerdir. Dilerlerse kâtili öldürürler, dilerlerse affederler. Öldürmek küfür olsaydı (dinden çıkarsaydı) kâtili öldürmek vacib olurdu”⁵⁰ sözü delil olarak kullanılmıştır.

2- “Dinden çıkma, imanın zıddı” anlamında kullanılmıştır.

Enes b. Mâlik (ra), Hz. Peygamber'den (sav),

“Üç şey vardır ki, kimde bulunursa o kimse bunlarla imanın tadını bulur. Bir kimseye Allah ve Rasûlünün başkalarından daha sevimli gelmesi, bir kimseyi yalnızca Allah için sevmesi, Allah kendisini küfürden kurtardıktan

---

⁴⁶ Müslim, İman, 120, 65, 66; Buhârî, İlm, 121; Meğâzî, 4403, 4405; Edeb, 6166; Hudûd, 6785; Ebu Davud, Süleyman es-Sicistânî, es-Sünen, Beyrut, 1999; Süne, 4686; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, es-Sünen, Beyrût, 1998; Fiten, 3943.

⁴⁷ Nevevî, a.g.e, s. 329, 331, 333, 335, 345.

⁴⁸ Tirmizî, İman, 2635.

⁴⁹ Hucurât, 49/9.

⁵⁰ Tirmizî, İman, 2635.

(sonra) tekrar küfre dönmeyi tıpkı ateşe atılmayı istemediği gibi istememesi.”⁵¹

Üsâme b. Zeyd (ra), Hz. Peygamber’den (sav):

“Müslüman kâfire, kâfir de müslümana varis olamaz.”⁵²

Câbir b. Abdullah (ra), Hz. Peygamber’den (sav):

“Kul ve küfür arasında namazın terki vardır.”⁵³

Bureyde b. Husayb el-Eslemî (ra):

“...Rasûlullah (orduya hitâben) şöyle buyurdu: “Allah’ın adıyla, Allah yolunda savaşınız. Allah’ı inkâr eden kâfirlerle savaşınız...”⁵⁴

Ka’b b. Mâlik (ra), Hz. Peygamber’den (sav):

“Mü’minin durumu taze yeşermiş ekin gibidir, rüzgar birinde onu eğip yere vurur, diğerinde doğrultur. Sonunda kuruyup sararır. Kâfirin durumu ise kökleri üzerinde dimdik duran sedir ağacı gibidir, onu hiçbir şey eğemez, ama devrilmesi de bir anda olur.”⁵⁵

Abdullah b. Ömer (ra), Hz. Peygamber’den (sav):

---

⁵¹ Müslim, İman, 43; Tirmizî, İman, 2624; Buhârî, İman, 16, 21; Edeb, 6041; İkrâh, 6941; Ahmed b. Hanbel, Müsned, Ürdün, trs. 3/103.

⁵² Buhârî, Ferâiz, 6764; Hac, 1588; Müslim, Ferâiz, 1614; Tirmizî, Ferâiz, 2107; İbn Mâce, Ferâiz, 2729, 2730.

⁵³ Tirmizî, İman, 2618, 2619, 2620; İbn Mâce, İkameti’s-Salât, 1078; Müslim, İmân, 82, 83; Ebu Davûd, Süne, 4678.

⁵⁴ Müslim, Cihâd ve’s-Siyer, 1731; Ebu Davud, Cihâd, 2613; Tirmizî, Sîre, 1617; İbn Mâce, Cihâd, 2858, 2857.

⁵⁵ Müslim, Sıfatu’l-Münâfikîn, 7094, 7095; Buhârî, Mezrâ, 5643.

“Her kim kardeşine ‘kâfir’ derse bu söz nedeniyle küfür ikisinden birine döner. Eğer durum söylediği gibiyse (sorun yok) ama durum söylediği gibi değilse o kelime ona döner.”⁵⁶

4. KÜFÜR ÇEŞİTLERİ

“Küfr” kelimesinin Kur’an ve sünnette ifade ettiği anlamları göz önünde bulunduran İslâm âlimleri küfrü iki kısma ayırmışlardır⁵⁷:

4.1. Küfr-ü Ekber (Büyük Küfür):

Kişiyi dinden çıkaran, ebedî cehennemlik kılan küfürdür. Allah’ın varlığını ve birliğini inkâr etmek, peygamberleri ve Allah tarafından getirdiklerine iman etmeyip, peygamberler ve kitaplar arasında iman noktasında fark gözetmek, kitabın bir kısmını alıp bir kısmını bırakmak bu küfrün belirgin özellikleridir.⁵⁸

Küfre sebebiyet veren amiller bağlamında küfr-i ekber birkaç kısma ayrılır:

4.1.1. Küfr-i Cehlî⁵⁹:

İslam diyarından uzak, İslam davetini duymamış, ya da küçüklüğünden beri yanlış telkin sonucu İslamı yanlış duymuş kişilerin küfrüdür. Fetret ehli insanlar bu kısımda değerlendirilir.⁶⁰

⁵⁶ Buhârî, Edeb, 6104; Müslim, İman, 60; Tirmizî, İman, 2636, 2637; Ahmed b. Hanbel, 4/34.

⁵⁷ Kardâvî, Yusuf, Tekfirde Aşırılık, (çev. M. Salih Geçit), İst. 2006, s. 58; Ziyaeddin el-Kudsî, İşte Tevhid, (çev. Abdullah Kavakçı), İst. tarihsiz, s. 113.

⁵⁸ Kardâvî, a.g.e, s. 58; el-Kudsî, a.g.e, s. 113; Nisâ, 150; Âl-i İmrân, 70, 112; Mâide, 72, 73; Nisâ, 136-152.

⁵⁹ el-Kudsî, a.g.e, s. 113; Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, Kelam, Konya-1998, s. 131.

⁶⁰ el-Kudsî, a.g.e, s. 113-114; Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, Feysâlu’t-Tefrika Beyne’l-İslam ve’z-Zendeka (İslamda Müsamaha), (çev. Süleyman Uludağ), İst. tarihsiz, s. 71-75.

Bu küfür sahiplerinin ebedî cehennemlik olup-olmadıkları tartışmalı olmakla beraber kanımız ebedî cehennemlik olmadıkları yönündedir. Çünkü Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de elçi göndermedikçe hiçbir topluluğa azab etmeyeceğini buyurmaktadır.⁶¹

4.1.2. Küfr-i İnkârî:

Allah'ı, peygamberi ve onun Allah'tan getirdiği vahyi kalp ve dilde reddetmek şeklindeki küfürdür. Allah'a inanmayan Dehrîler bu kısımda değerlendirilirler.⁶²

4.1.3. Küfr-i İnâdî:

Kalben hakikati bildiği ve dille ara sıra onu ikrar ettiği halde, kibir, kendini beğenme, menfaat düşkünlüğü, makam kaygısı ve kınanma korkusundan dolayı iman etmeyenlerin küfrüdür.⁶³

Kendini beğendiği için Âdem'e secde etmeyen Şeytan, makam kaygısından Musa'ya iman etmeyen Firavun, kınanma korkusundan Peygambere inanmayan Ebû Tâlib, kibrinden dolayı inanmayan Ebu Cehil vs. kafirler ile İslam'ın üstünlüğünü çekemeyen Yahudi ve Hristiyanlar bu küfrün örneklerinden bazılarıdır.⁶⁴ Ancak Yahudi ve Hristiyan avamın bilinçli olmayan, yanlış bilgilendirilen ve şartlandırılanları ise küfr-i cehlî içinde oldukları kanısındayız.

4.1.4. Küfr-i Nifâkî:

Kişinin inanılması gereken şeyleri diliyle ikrar etmesi, fakat kalbiyle tasdik etmemesidir. Münafıkların küfrü böyledir.⁶⁵

---

⁶¹ İsrâ, 15

⁶² Ünal, Ali, Kur'ân'da Temel Kavramlar, İzmir-1999, s. 360; Kılavuz, a.g.e s. 55

⁶³ Ünal, a.g.e, s. 361; el-Kudsî, a.g.e, s. 114-115; Gölcük, a.g.e, s. 131.

⁶⁴ el-Kudsî, a.g.e, s. 116-117.

⁶⁵ Ünal, a.g.e, s. 361; Kılavuz, a.g.e, s. 59.

Bu dört küfür şeklinden başka bir de hükmi küfür⁶⁶ vardır. Hükmi küfür, Allah'ın ve Rasûlünün tekzib âlâmetleri olarak bildirdikleri hareketleri yapmak veya sözleri söylemek suretiyle İslâm'dan çıkmaktır.

4.2. Küfr-i Esğar (Küçük Küfür):

Yapılması halinde sahibini dinden çıkarmayan, günah ve fisk olarak değerlendirilen küfürdür. Bu küfür imanın zıddı anlamında olmayıp, şükrün zıddı olan “nankörlük” anlamındadır.⁶⁷

Bu küfrün sahabe ve tabiîn dönemindeki ifadesi “Küfrun dûne küfr” şeklindedir.⁶⁸ İmam-ı Buhârî Kitâbu'l-İman'da “küfrün dûne küfür (kişiyi dinden çıkarmayan küfür)” şeklinde bâb başlığı koymuştur.⁶⁹ Aynı bab başlığının farklı versiyonunu İmam Müslim'de Kitabu'l-İman'da bâb başlığı olarak koymuştur.⁷⁰ Nankörlük anlamındaki küfr'e verdiğimiz ayet ve hadis örneklerine bakılabilir.

5. TEKFİR PROBLEMİNİN TARİHİ VE SEBEPLERİ

Tarih boyunca müslüman toplumu sarsan tekfir problemi Hz. Peygamber'in ikazlarına rağmen günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Hz. Peygamber döneminde müslüman olmayanlara kullanılan “kâfir” sözü, Hz. Peygamber sonrası müslüman olanlara kullanılmaya başlanmıştır.

Hız. Peygamber'in vefatının ardından müslüman toplumda rol oynamaya başlayan dış mihraklar ve münafıklar Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın şehit edilmeleriyle emellerinin önemli bir kısmını gerçekleştirmiş oldular. Artık dıştan yıkılamayan İslam kalesi içten çökertilmeye çalışılıyordu. Bu çökertmenin en güzel yolu İslam toplumunu parçalamak suretiyle

---

⁶⁶ Gölcük, a.g.e, s. 131.

⁶⁷ Kardavî, a.g.e, s. 59-63; el-Kudsî, a.g.e, s. 113-117.

⁶⁸ Tirmizî, İman, 2635.

⁶⁹ Buhârî, İman, 21/21. bâb.

⁷⁰ Müslim, İman, 79, 80.

Müslümanların birlikteliğini yıkmaktı. Hz. Ali ve Muaviye mücadelesi bu oyunun bir parçası niteliğindedir. Kâfirlere karşı sert, birbirlerine karşı merhametli olması gereken müslümanlar⁷¹ Hz. Peygamber döneminde omuz omuza savaşırken Cemel ve Sıffin savaşlarında karşı karşıya geliyor ve birbirlerinin kanını akıtıyordu. Hz. Peygamber'in, "Benim ardından birbirinizin başlarını vuran kâfirler (nankörler) olmayın"⁷² sözü adeta unutulmuş veya unutturulmuştu. Müslümanların bölünmesinin sevincini yaşayan İslam düşmanları, dini kullanarak dindarları vurma yolu olan Tekfir hareketini başlatıyorlardı. Maalesef birçok müslüman da bilinçsizce bu oyuna alet oluyor ve kardeşini kâfir görerek kanını ve malını helâl sayıyordu.

Hz. Ali, Muaviye ile çekişmesine son vermek için hakem olayına başvurmuş ve bunun için zorlanmıştı. Hakem olayını "Allah'ın hükmünün dışında hüküm aramak olarak değerlendiren Hariciler, "Hüküm Allah'ındır"⁷³ âyetini dillerine dolayarak sahabeleri küfürle itham ediyorlardı. Kullandıkları söz doğru ancak yanlış yerde kullanıyorlar diyen Hz. Ali bunların suikastları sonucu şehid olmuştu.⁷⁴

Hariciler kendilerinden olmayan, günah işleyen herkese kâfir damgasını vurmak suretiyle toplum huzurunu bozuyor ve kâfir saydıkları insanlara küfür muamelesini uyguluyorlardı. Tekfir hareketinin ilk mümessilleri olan hariciler⁷⁵ nasları bağlamından koparıp, her şeyi zahiriyle değerlendirerek cehaletlerini kan karşılığında sergiliyorlardı.

Günah işlemeyi küfür sayan bu gürhün ileri sürdükleri nasları te'vil etmeyen Hz. Ali onlara Rasûlullah'ın uygulamalarından örnek veriyordu. İçki

---

⁷¹ Fetih, 48/29.

⁷² Müslim, İman, 120, 65, 66; Buhârî, İlm, 121; Meğâzî, 4403; Ebu Davud, Sünne, 4686; İbn Mâce, Fiten, 3943.

⁷³ Maide, 5/44

⁷⁴ Ebu Zehra, Muhammed, Mezhepler Tarihi, (çev. Sıbğatullah Kaya), İst. trs. s. 64-70; Kardâvî, a.g.e, s. 19.

⁷⁵ Kardâvî, a.g.e, s. 19, 26; Ebu Zehra, a.g.e, s. 64-75.

içenin, zina edenin, adam öldürenin, iftira edenin, savaştan geri duranın dinden çıkarılmadığını, sadece cezalandırıldığını, bunun akabinde onlara müslüman muamelesinde bulunduğunu ifade ediyor ve onları susturuyordu.⁷⁶ Buna rağmen Tekfir hareketi devam ediyor, topluma kan kusturuyordu. “Mü’minlerden iki taife birbirleriyle savaşılırsa aralarını bulun...”⁷⁷ ayetini arkalarına iten bu grup her iki taifeyi Allah’a rağmen kâfir ilan ediyor ve onlarla savaşıyordu.

Mürted ile kâfir arasında fark vardır. Kâfir baştan beri küfür içinde kalmış, İslam’ın nurundan feyz alamamıştır. Halbuki mürted için durum farklıdır. Zira o bir müddet Müslüman olarak yaşamış, hakikatı bildiği, kurtuluşun ancak İslamiyet ile mümkün olacağını anladığı halde doğrudan ayrılıp, batıla dönmüştür. Bu sebebledir ki, doğuştan beri küfür içinde olana kâfir-i asli denmiş, ona uygulanan hüküm, mürtede uygulanan hükümlerden değişik olmuştur.⁷⁸

İlim literatüründe çok anlamlı kullanıma sahip küfr kavramının zamanla geniş kullanımından uzaklaştırılarak sadece “dinden çıkma” anlamında kullanılmış olması, “küfr” kavramı ile ilgili ayet ve hadislerin zaman zaman yanlış anlaşılmasına neden olmuştur. Küfr kavramının zihinlere yanlış oturması, siyasi çalkantılarla birleşince Müslümanlık tarihinde tekfir probleminin ve bölücü hareketlerin doğması sonucunu doğurmuştur. Küfr kavramının tekfire alet edilmemesi ve tekfir hastalığının kötü tesirlerinin bertaraf edilmesi için büyük gayret sarfeden Gazzâlî’nin tekfir olgusuna bakışını incelemek konumuzu aydınlatıcı kılacaktır.

---

⁷⁶ Ebu Zehra, a.g.e, s. 71-72.

⁷⁷ Hucurât, 49/9.

⁷⁸ Kılavuz, a.g.e, s. 63.

İKİNCİ BÖLÜM

GAZZÂLÎ'NİN TEKFİR ANLAYIŞI

1. GAZZÂLÎ DÖNEMİNDE TEKFİR PROBLEMİ

Haricilerle başlayan tekfir hareketi, Gazzâlî döneminde kendini mezhep taassubu ve Batınîlikte göstermekteydi. Batınîlerin aşırı olan kesimi kendilerinden olmayanları tekfir ederek kanlarını akıtmayı helâl saymakta iken, mezhep mutaassıpları imamlarının hilafına görüş serdetmeyi hoş karşılamayarak kimi görüşleri tekfir etmekteydiler. Dini yozlaştıran mutaassıplar ile dini tahrif eden ve tahrifin adını “te’vil” koyan Batınîler tehlike arz etmekteydiler.¹ Batınîler, dini tahribatlarının yanı sıra Nizamu’l-Mülk’ü öldürmek ve mevcut yönetime baş kaldırmakla siyasî, kendilerinden olmayanların kanlarını akıtmayı helâl saymakla da sosyal bir tehlike olduklarını ortaya koymaktaydılar.²

Dönemin yönetimi Ehl-i Sünnet’in güçlü kalemi Gazzâlî’yi Şafîliği ve Eş’arîliği güçlendirmek ve Batınîlerle mücadele etmek üzere göreve getirmişti.³ “Tehafütü’l-Felâsife” isimli eseriyle felsefecilere darbe indiren Gazzâlî, “Fedaihu’l-Batniyye” isimli eseriyle de Batınîliğe darbe indirmekteydi.⁴ Ayrıca bu dönemde problem olarak kendini gösteren Tekfir hareketine karşı Tekfirin kanununu yazmıştı. Tekfirciliğin esaslarını yazdığı “Faysalu’t-Tefrika beyne’l-İslam ve’z-Zendeka” isimli eseri Gazzâlî’nin tekfircilikten ne kadar muzdarip olduğunu gözler önüne sermektedir.⁵

¹ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, Fedâihu’l-Batniyye (Bâtıniliğin İçyüzü), (çev. Avni İlhan), Ank.-1993, s. 91-99; Faysalu’t-Tefrika, s. 17-21.

² Özervarlı, M. Sait, Gazzâlî, DİA, XIII.507-510; Gazzâlî, Fedâihu’l-Batniyye, s. 1x-xii; Faysalu’t-Tefrika, s. 17-21.

³ Çağrı, Mustafa, DİA, XIII.499; Gazzâlî, Fedâihu’l-Batniyye, s. 1-4.

⁴ Karlıağa, Bekir, DİA, XIII.520-524.

⁵ Gazzâlî, Faysalu’t-Tefrika, s. 21-81.

Gazzâlî, kendi döneminin mezhep taassubundan kaynaklanan tekfir probleminin ulaştığı boyutları şu sözlerle ortaya koymaktadır:

“Ey içi şefkat dolu hassas ruhlu kardeş! Dini muamelelerin sırlarına dair yazdığımız (tasavvufi) eserlerimizin bazı hasetçi kimseler tarafından kötülenmesi haberinin kulağınızı tırmalaması sebebiyle canınızın sıkıldığını ve kalbinizin incindiğini görüyorum.

Bu gibi kimselerin iddialarına göre, bu kitaplarda eski âlimlerin ve büyük kelâmcıların benimsedikleri mezhebe muhalefet edilmiştir ve yine onlara göre, Eş’arî mezhebinden bir arpa boyu kadar sapmak bile küfürdür. Çok önemsiz hususlarda dahi Eş’arî’ye muhalefet etmek gaflet ve delâlettir.”⁶

“...Her fırka (mezhep) muhalifini tekfir etmekte ve onu Hz. Peygamber’i yalanlamakla itham etmektedir.

Meselâ, Hanbelîler, Hz. Peygamber’in haber verdiği “Fevk” ve “İstiva”yı yalanladıklarını ileri sürdükleri Eş’arîleri tekfir etmektedirler.

Buna karşılık Eş’arîler ise “Allah’ın misli olan hiçbir şey yoktur”⁷ ayetinin anlamını yalanlayarak teşbihe kaçıyorlar diye Hanbelileri tekfir etmektedirler.

Keza Eş’arîler Hz. Peygamber haber verdiği halde Allah’ı görmenin mümkün oluşunu, ilim ve kudret gibi sıfatların varlığını inkar etti diye Mu’tezile’yi Hz. Peygamber’i yalanlamaktan dolayı tekfir etmektedirler.

Mu’tezile ise ilahî sıfatların kabul edilmesini ve kadîm varlıkların çoğaltılması manasına almakta ve tevhid bahsinde Hz. Peygamber’i yalanlıyorlar diye Eş’arîlerin kâfir olduklarını iddia etmektedirler.⁸

⁶ Gazzâlî, Faysalu’t-Tefrika, s. 11-12.

⁷ Şura, 42/11.

⁸ Gazzâlî, a.g.e, s. 24-25.

“...Bazı fırkalar, kendilerinden başka her fırkayı tekfir edecek derecede ileri gitmişlerdir...”⁹

2. GAZZÂLÎ’NİN TEKFİRCİLİĞE TEPKİSİ

Gazzâlî, kendi döneminde var olan ve mezhep mutaassıpları ile Batınîlerin yürüttüğü tekfir hareketine karşı ilmî kariyerini ve devlet desteğini kullanarak mücadelede bulunmuştur.¹⁰ İslamî ilimlerde ihya hareketini başlatan Gazzâlî’nin önünde tekfir hareketi, önemli bir problem oluşturmaktaydı. Müslüman bireyleri tekfir etmenin basit bir iş olmadığını düşünen Gazzâlî, tekfir olgusunu nasslar çerçevesindeki belli esaslar dâhilinde kayıtlamak ve aşırılığa son vermek arzusu içindeydi. Bunun için eserlerinde konuya özel önem vermiş ve “Feysalu’t-Tefkira beyne’l-İslam ve’z-Zendeka, el-İktisâd fi’l-İ’tikâd” ve “Fedâihu’l-Batniyye” isimli eserlerini kaleme almıştır.¹¹

Gazzâlî’nin tekfir hareketinden duyduğu memnuniyetsizlik ve ızdırab sözlerine şöyle yansımıştır:

“Eğer muhatabın küfrün tarifinin: ‘Eş’arî, Mu’tezile ve Hanbelî gibi muayyen bir mezhebe muhalefet etmemektir’ şeklinde olduğunu iddia ederse o zaman bu kimsenin ahmak ve budala bir insan olduğunu bil. Zira taklid bu adamı bağlamıştır. Onun için bu kimse körlerden bir ködür. Böylesini ıslah edeceğim diye vaktini zayi etme.”¹²

“...Eş’arî’ye vs.’ye muhalif olan kimseleri gelişigüzel tekfir edenlerin cahil ve düşünmeden konuşan kimseler oldukları ortaya çıkmış olur. Fıkıhtan başka ilim sermayesi olmayan bir fakihin onu bunu tekfir ve delâlete nispet

⁹ Gazzâlî, Ebu Hamîd Muhammed; el-İktisâd fi’l-İ’tikâd (İtikatta Sözü’n Özü), çev. Ömer Dönmez, İst., tarihsiz, s. 238.

¹⁰ Çağrıci, a.g.m, s. 499; Gazzâlî, Fedâihu’l-Batniyye, s. 1-4.

¹¹ Karlıağa, a.g.m, s. 520-524.

¹² Gazzâlî, Feysalu’t-Tefrika, s. 17.

etmekle uğraştığını görürseniz ondan yüz çeviriniz. Aklınızı fikrinizi onunla meşgul etmeyiniz...”¹³

“Ne olursa olsun hiçbir mezhebin, muhalifini delilde hata etti diye tekfir etmesi doğru olmaz...”¹⁴

“Ben sadece beni tekfir eden mezhep mensuplarını tekfir ederim, bana kâfir demeyenlere ben de demem” derler. Bunun da aslı yoktur.”¹⁵

“...Mu'tezile'nin ru'yetullahı reddetmeleri gibi şeyler bid'at sayılır, küfür olarak kabul edilmez...”¹⁶

“...Hemen tekfir yolunu tutmak cahillerin şiarıdır...”¹⁷

“Kelâmı bizim bildiğimiz gibi bilmeyen, şer'i inançları yazmış olduğumuz delillerle kavramayan kimse kafirdir” diyen ve müslüman halkı tekfir eden kelimelerden bir kısmı tekfirden şiddet göstererek çok ileri ve aşırı gitmişlerdir. Bunlar evvela Allah-u Teâlâ'nın kulları üzerindeki geniş rahmetini daraltarak cenneti kelamcılardan bir avuç kimseye tahsis etmişler, sonra tevâtürden gelen hadislerin ruhunu anlamamışlardır.”¹⁸

“Aynı şekilde, Allah-u Teâlâ'ya cihet isnat etmelerinden dolayı tekfir edilmesi caiz olmayan Hanbelîler, Allah'a cihet isnat edilmesini reddedenleri te'viller değil, tekzipçi sayıyor şeklinde bir mülahaza ile de tekfir edilmezler...”¹⁹

---

¹³ Gazzâlî, a.e, s. 61.

¹⁴ Gazzâlî, a.e, s. 41.

¹⁵ Gazzâlî, a.e, s. 80.

¹⁶ Gazzâlî, a.e, s. 55.

¹⁷ Gazzâlî, a.e, s. 56.

¹⁸ Gazzâlî, a.e, s. 62.

¹⁹ Gazzâlî, a.e, s. 80.

“Eş’arî’ye muhalefet ettiği için Bakıllanî’yi tekfir etmek, hangi sebeple Bakıllanî’ye muhalefet ettiği için Eş’arî’yi tekfir etmekten daha doğrudur?”²⁰

“...’la ilâhe illallah Muhammedu’r-Rasûlulullah’ diyenleri ve kıbleye karşı namaz kılanları tekfir edip kanlarını ve mallarını mübah kılmak hata olur.

Bin kâfirin hayatını bağışlamakta hata etmek bir müslümanın bir fincan kanını akıtmakta hata etmekten daha ehvendir.”²¹

“Bir mü’mine kâfir deme, sonra sen küfre gidersin.”²²

“...Fakat şimdi ben sana bir kaide ve doğru bir işaret vereceğim, bu kaidedeki içeriği ve kapsamı (yani kaidenin efradını cami’ ve ağıyarını mani’ olması) sayesinde dikkate alınacak nokta gösterilmiş ve muhtelif mezhep mensuplarını gelişigüzel tekfir etmekten korunma imkânı elde edilmiş olur. Bu kaidenin devamlı olarak göz önünde bulundurulması fırkaları tekfir etmekten insanı men edecektir...”²³

3. GAZZÂLÎ’YE GÖRE TEKFİR ETMEDE ESAS KAİDE

Gazzâlî, bir müslümanı tekfir etmenin onun kanını akıtmayı, malını almayı helâl saymak gibi hukukî, cehennemde ebedî kalmak gibi uhrevî sonuçlar doğurduğunu ve bunun için basite alınmaması gerektiğini düşünmektedir.²⁴ Gazzâlî efradını cami’, ağıyarını mani’ olarak nitelendirdiği²⁵ ve uygulanması halinde tekfirdeki başıboşluğa, vurdumduymazlığa son verileceğini ifade ettiği kaide “Tekzip (yalanlama)” kaidesidir. “Rasûlullah’ı,

²⁰ Gazzâlî, a.e, s. 18.

²¹ Gazzâlî, el-İktisâd fi’l-İ’tikâd, s. 242.

²² Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, Eyyuhe’l-Veled (Ey Oğul), çev: Ahmet Serdaroğlu, İst. trs. s. 191.

²³ Gazzâlî, Feysalu’t-Tefrika, s. 22.

²⁴ Gazzâlî, a.e, s. 23; Gazzâlî, el-İktisâd fi’l-İ’tikâd, s. 238; Fedâihu’l-Batniyye, s. 97.

²⁵ Gazzâlî, Feysalu’t-Tefrika, s. 23.

Allah'tan getirdiği Şeyler hususunda tekzip'te bulunmak" olarak ifade ettiği bu kaideyi tek ölçü olarak sunmaktadır.²⁶

Gazzâlî, nazarî Şeylerin iki kısım olduğunu, bunlardan birinin dinin esas prensipleri, diğerinin ise tâli (fer'i) meseleler olduğunu ifade eder. İmanın esas prensiplerinin Allah'a, Peygambere ve ahirete iman olduğunu, bunun dışında kalan meselelerin ise fer'i olduğunu dile getirir. Hz. Peygamber'den tevatür yolu ile bize gelmiş olduğu kesin bir Şekilde bilinen dinî bir esası reddetmek dışında fûru' ile ilgili meselelerde kimsenin tekfir edilemeyeceğini söyler. Tevatüren sabit olan fer'î bir meselenin inkârını küfür sayar. Buna örnek olarak, Allah'ın hac maksadıyla ziyaret edilmesini emrettiği Ka'be'nin Mekke'de bulunan malum bina'nın olmadığını iddia edenin küfrünü gösterir.²⁷

Gazzâlî, vahid haberlerle sabit olan Şeyleri inkâr edenlerin tekfir olunmayacağını ifade eder.²⁸ Gazzâlî'nin tekfir aŐırılıđına son vermek için ortaya koyduğu "tekzip" kaidesi, mezhebe muhalefet etmenin ve sübutu kesin olmayan bir meselenin inkârının küfür olarak alınamayacağını gösteren genel geçer bir kaidedir.

4. GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKZİBİN (YALANLAMANIN) DERECELERİ

Tekfir etmede "tekzip" kaidesini tek ölçü olarak gösteren Gazzâlî, bu kaideyi birkaç derecede inceleyerek tekzibin tekfire götüren boyutlarını açıklamıŐtır²⁹:

---

²⁶ Gazzâlî, a.e, s. 22, 52, 78.

²⁷ Gazzâlî, a.e, s. 52-53.

²⁸ Gazzâlî, a.e, s. 54.

²⁹ Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 23, 48, 53, 74; el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, s. 239.

1. Yahudi, Hristiyan, putperest, Mecûsî ve bu gibi milletlerin tekzibi:

Bunların Kur'an ve icmâ-ı ümmet ile kâfir olduklarının sabit olduğunu söyleyen Gazzâlî, tekfiri gerektiren asıl tekzibin bu olduğunu ifade etmiş ve diğer tekziplerin buna ilhak edildiğini söylemiştir.³⁰

2. Berahime (Brahmanlar), Senevîler, Dehrîler ve Zındıkların tekzibi:

Peygamberliğin aslını inkar ettiği için peygamberimizi ve bütün peygamberleri inkar eden Berahime; Allah'a inanmayan, âlemin yaratılmış olduğunu kabul etmeyen Dehrîler ve Hz. Peygamber'in peygamberliği hakkında şüpheli ve inkar edici mahiyette fikir beyan edenlerin tekzibi küfrü gerektirir.³¹

3. Yaratıcıyı, Peygamberleri ve peygamberliğin esasını tasdik ettikleri halde şeriat hususlarında aykırı inançta bulunan felsefecilerin tekzibi.

Gazzâlî, bunların Peygamberin haklı olduğunu, anlattığı şeylerle halkın iyiliğini kastedtiğini, fakat halkın anlayışının hakkı idrak etmekten aciz kaldığı için hakkı açıklayamadığını iddia ettiklerini, Allah'ın cüz'iyatı bilmediğini, haşrın ruhanî olacağını ve âlemin kadim olduğunu söylediklerini ileri sürerek bunların (filozofların) tekfirinin vacip olduğunu ifade etmiştir.³²

4. Mu'tezile, Müşebbihe ve diğer fırkaların tekzibi:

Gazzâlî, bu fırkaların yorumla uğraştıklarını ancak yorumda (te'vilde) hata ettiklerini, Hz. Peygamber'i yalanlamadıklarını, durumlarının ictihadın yeri ve konusu olduğunu belirterek te'vilde yanılmanın tekfiri

³⁰ Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 23; el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, s. 239.

³¹ Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 23; el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, s. 240.

³² Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 48; el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, s. 240-241.

gerektirmediğini bunun için kelime-i şهادet getiren, kibleye karşı namaz kılanların tekfir edilmesinin hata olduğunu, bunlara “bid’at ehli” denebileceğini ifade etmiştir.³³

5. Açıkça tekzipte bulunmayan fakat şariat delilleri ile ve tevatür yoluyla sabit olmuş bir aslı inkâr edenlerin tekzibi:

Gazzâlî, bu tekzipçilerin asıl amaçlarını gizlediklerini ve bunun için te’vile giriştiklerini ve tekfir edilmelerinin gerekli olduğunu ifade ederek yeni müslüman olmuş birinin bu asıllarla ilgili tevatür bilgisine ulaşınca kadar tekfir edilemeyeceğini söylemektedir. Bu tekzibe örnek olarak namazın farz olduğunu kabul edip 5 vakit olduğunu kabul etmeyen kişinin küfrü ile Allah’ın hac maksadıyla ziyaret edilmesini emrettiği Ka’be’nin Mekke’de bulunan mevcut bina olmadığını söyleyenin küfrünü gösterir.³⁴

6. Sahabe ittifakını ve icmâyı tekzip:

Gazzâlî, icmâ’nın nazarî bir görüş üzerine varılan mutabakattan ibaret olduğunu, icmâ’nın kesin delil olması konusunda birçok şüphenin var olduğunu, bunun için de icmâ’yı inkâr eden birinin tekfir edilemeyeceğini ifade etmiştir. İcmâyı inkâr etmenin, ihlal etmenin ictihad konusu olduğunu vurgulayarak böyle bir inkârın kötü durumlara yol açabileceğini ifade etmiş ve sahabe ve tabiinın ittifakı için de aynı durumun söz konusu olduğunu söylemiştir.

5. GAZZÂLÎ’YE GÖRE TE’VİL-TEKFİR İLİŞKİSİ

Gazzâlî, te’vil’in kaçınılmaz olduğunu ve bütün mezhep ve firkaların te’vil yaptıklarını ancak te’vil yapma oranının mezhepler arasında farklılık arzettiğini, kimi çevrelerin te’vil adı altında tekzip yaptıklarını ifade ederek

³³ Gazzâlî, Feysalu’t-Tefrika, s. 49-50,55, 78; el-İktisâd fi’l-İ’tikâd, s. 241-244.

³⁴ Gazzâlî, Feysalu’t-Tefrika, s. 53, 56; Gazzâlî, el-İktisâd fi’l-İ’tikâd, s. 243-244.

te'vil kanunlarına riayet edildiği müddetçe kimsenin tekfir edilemeyeceğini belirtir.³⁵ “el-Kıstâsu'l-müstakim” isimli eserini te'vil kanunlarına ayıran Gazzâlî, te'vil'in caiz olabilmesi için zahiri manayı kastetmenin imkânsız olmasını şart koşar.³⁶ Varlığın; zati, hissî, hayalî, aklî ve şibhî olmak üzere beş mertebeye ayrıldığını, bunların içinde en açık olanının zatî varlık olduğunu, zatî varlığın sübûtunun imkânsız olması halinde hissî varlığa, onun da imkânsız olması halinde bir aşağıdaki varlığa geçileceğini ancak delile dayanan bir zaruret bulunmadığı sürece bir mertebeden onu takib eden mertebeye geçilemeyeceğini, fırkaların bu durumdan gafil oldukları için muhaliflerini tekzipçi diye nitelendirdiklerini, ancak ne olursa olsun hiçbir mezhebin, delilde hata etti diye tekfir edilemeyeceğini sadece “dalaletçi” veya “bid'atçı” diye nitelendirebileceğini ifade eder.³⁷

Te'vil noktasında insanların iki seviyede bulduklarını, halkın seviyesi için doğru olanın zahiri manayı bozmaktan sakınarak, te'vile gitmemek ve ittibada bulunmak olduğunu belirten Gazzâlî, nazar ehli seviyesindeki insanların ise zahiri manayı terk etmelerinin sadece kat'i delil zaruretine inhisar etmesi gerektiğini, inancının dayandığı delilin yanlış ve esassız olduğunu ileri sürerek muhalifleri tekfir etmemek gerektiğini, çünkü delilin ne olduğunun hatasız olarak bilinmesinin kolay bir şey olmadığını, delilin düşünürler tarafından asgari müşterek şeklinde olması gerektiğini ve delilin delil oluşu hususunda ittifakın bulunmasının şart olduğunu ifade eder.³⁸

Gazzâlî, zahiri manası terk edilen nassın te'vile müsait olup-olmadığının, te'vile müsait olması halinde yapılan te'vilin akla yakın olup-olmadığının sorgulanması gerektiğini, te'vil edilmesi mümkün olan nasla, te'vil edilmesi mümkün olmayan nassı ayırmanın kolay olmadığını bu hususta söz sahibi

---

³⁵ Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 36-39.

³⁶ Gazzâlî, a.e, s. 40-42.

³⁷ Gazzâlî, a.e, s. 24-41.

³⁸ Gazzâlî, a.e, s. 41-43.

olmak için arap dilini, bu dilin inceliklerini, istiare ve mecaz ifadelerin bu dilde kullanılış tarzını, darbı mesellerin kullanılış şekillerini bütün incelikleri ile bilmek gerektiğini ifade eder.³⁹

Te'vil edilen nassın; tevatüren mi, ahad olarak mı yoksa icma'a istinaden mi sabit olduğunun bilinmesi gerektiğini söyleyen Gazzâlî, te'vil edilen nass, tevatürle sabit olmuşsa, tevatür şartlarına haiz olup-olmadığının araştırılması gerektiğini zira genelde meşhur haberlerin mütevatir sanıldığını ifade ederek, tevatürü, "Hz. Peygamber'in ve meşhur beldelerin bilinmesi gibi bir şeyin şüphe götürmez bir şekilde bilinmesidir" şeklinde tarif eder. Gazzâlî, haberin mütevatir olması için Hz. Peygamber zamanına kadar bütün asırlar için mütevatir olmasını şart koşar. Ancak bir haber her asırda tevatür derecesine ulaşsa da yine kesin bilgi ifade etmeyebilir diyerek gerekçe olarak mezhep mutaassıplarının taassup sebebiyle bir şey üzerinde anlaşmalarının imkânsız olmadığını gösterir ve Rafizîlerin, Hz. Ali'nin hilafetiyle ilgili haberlerinin mütevatir olduğu iddialarını örnek verir. Gazzâlî, icmâ ile sabit olan bir meseleye kendisine göre sübut bulmadığı gerekçesiyle muhalefet eden birinin tekfir edilemeyeceğini belirtir.⁴⁰

Gazzâlî, zahiri manaya muhalefet edilmesine sebep teşkil eden delil üzerinde durulması gerektiğini, delilin bir delilde bulunması gereken şartları taşıyıp-taşımadığının bilinmesi lazım geldiğini, delilin kesinlik ifade etmesi halinde te'vilden uzak olan hususların te'vil edilmesine izin verileceğini, delilin kesin olmaması halinde ise akla yakın ve yatkın olan te'villerin yapılmasına müsaade edileceğini ifade ederek, delilin kesin olması halinde delilin gösterdiği şeye inanmak gerektiğini söyler.⁴¹

---

³⁹ Gazzâlî, a.e, s. 57.

⁴⁰ Gazzâlî, a.e, s. 57-59.

⁴¹ Gazzâlî, a.e, s. 59-60.

6. GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİREN TE'VİLLER

Gazzâlî, te'vil kanunlarına uyulduğu sürece kimsenin, yaptığı te'vilden dolayı tekfir edilemeyeceğini ifade ederken, te'vil kanunlarına uyulmadığı için bir takım te'villerin tekfiri gerektirdiğini de ifade etmiştir.

Te'vil yaptıklarına inanarak mütevatir bir nassa muhalefet edenlerin te'villerinin lisan kaideleri ile yakından ve uzaktan bir ilgisinin olmaması halinde, ne kadar te'vilci olduklarını ifade etseler de, tekzipçi olduklarını ve tekfiri hak ettiklerini belirten Gazzâlî, buna örnek olarak Batınîlerin şu sözlerini gösterir⁴²:

“Allah Teâlâ birliği (vahdeti) yaratması ve vermesi itibarıyla birdir. Başkasına ilim vermesi ve başkasında ilim yaratması itibarıyla âlimdir. Var olması demek başkasını var etmesi demektir. Vücut, ilim, vahdet sıfatları ile muttasıf olması manasında vâhid, âlim, mevcud değildir.”⁴³

Gazzâlî, bu sözlerin sarih olarak küfür olduklarını belirterek, vahdet sıfatını vahdeti yaratmak manasında anlamanın hiçbir şekilde te'vil olmadığını, böyle bir anlayışa argo dilinin müsait olmadığını ve Allah-u Teâlâ'nın vâhid ismini vahdeti yaratması sebebiyle almış olmasının 3-4 adetlerini yarattığı için de 3-4 ismini almasının lazım geldiğini ifade ederek bu te'villerin tekzip amaçlı olduğunu söyler.⁴⁴

Gazzâlî, üç esasa (Allah'a, Peygambere, Ahirete) iman ve bizatihi te'vile ihtimali olmayan, tevatür ile nakledilen, aksi şıkkın doğruluğu delil ile sabit olmayan hususlara gelince, böyle şeyleri reddetmenin, onlara muhalefet etmenin küfür olduğunu ifade eder. Ancak vahid haber ve icma ile sabit olan şeyleri reddedenlerin tekfir edilemeyeceklerini belirtir. Akaidin önemli

---

⁴² Gazzâlî, a.e, s. 56.

⁴³ Gazzâlî, a.e, s. 56.

⁴⁴ Gazzâlî, a.e, s. 54.

prensiplerinde kat'i delillere dayanmadan yapılan ve nasların zahiri manalarını tahrif eden te'vil sahibinin tekfir edileceğini belirterek buna örnek olarak ilerde açıklayacağımız Allah'ın cüz'iyatı bilmediği, haşrin cesetlerle olmayacağı ve maddî ceza ve mükâfatların ahirette olmayacağını iddia eden filozofları gösterir.⁴⁵

Gazzâlî, kesinlik ifade eden delile değil de, zann-ı gâlibe dayanarak te'vil yapanların her konuda gelişi güzel tekfir edilemeyeceklerini, yapılan te'villerin akâidin ana konuları veya ana konularla ilgili ehemmiyetli meselelerle alakalı olması halinde tekfirin yapılabileceğini ifade eder.⁴⁶

Aklı tek esas kabul eden ve akıllarına uymayan nasları te'vil eden ve peygamberlerin maslahat icabı insanların anlayabilecekleri dilde, temsil ve tasvir yoluyla bazı gerçekleri anlatmaya çalıştıklarını ancak maslahatı gözeterek gerçekleri açıklayamadıklarını, dolayısıyla peygamberlerin yalan söyleyebileceklerini ifade edenlerin tekfir edilmeleri gerektiğini vurgulayan Gazzâlî, Cennet ve Cehennem varlığını te'vil yoluyla inkar eden, azap ve mükafatın sadece ruha yapılacağını kabul edip azap ve lezzetlerin cismaniliğini kabul etmeyenleri peygamberleri tekzip ettikleri gerekçesiyle tekfir eder. Gazzâlî, cennet ve cehennem tasviri ile ilgili bütün ayetlerin cismani azap ve lezzetleri ifade ettiklerini, Kur'an dilinin açık ve net olduğunu, te'vil ve şüpheyne mahal bırakmadığını ifade ederek Batınîleri ve felsefecileri tenkit eder.⁴⁷

Gazzâlî, haberlerde ve hadislerde varid olan müteşabih lafızların sadece zahirlerine bakarak bir kimsenin içinden, Allah'ın; uzuvlardan mürekkep bir cisim olduğunun geçmesi sonucu bu inanca sahip olmasını putperestlik olarak

---

⁴⁵ Gazzâlî, a.e, s. 48.

⁴⁶ Gazzâlî, a.e, s. 44.

⁴⁷ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, el-Kanûnu'l-Küllî fi't-Te'vil (Te'vil Hakkında Genel Bir Kaide), çev: Süleyman Uludağ, İslam'da Müsamaha kitabının içinde, s. 87.

nitelendirir. Her cismin mahlûk olduğunu, mahlûka ibadetin ise kişiyi kâfir yaptığını belirterek puta tapmanın küfür olduğunu söyler.⁴⁸

7. GAZZÂLÎ'NİN FİLOZOFLARI TEKFİRİ

Gazzâlî, filozofları bir çok yönden tenkit etmiş ancak üç yönden tekfirden bulunmuştur⁴⁹:

1- Âlemin kadim (başlangıçsız) olduğu fikrine sahip olmalarından dolayı tekfir etmiştir.

Gazzâlî, eski ve yeni filozofların bütün zümrelerinin âlemin kadim olduğu görüşünde birleştiklerini; âlemin, Allah'ın malûl olduğu, Allah'tan sonra değil de daima onunla birlikte olduğunu söylediklerini ve Allah'ın zaman yönünden değil de zat ve rütbe bakımından âlemde önce olduğunu düşündüklerini belirterek delillerini tartışır ve bu görüşleri dolayısıyla filozofları tekfir eder.⁵⁰

2- Allah'ın cüz'iyatı bilmediği fikrine sahip olmalarından dolayı tekfir etmiştir.

Gazzâlî, filozofların, Allah'ın cüzleri ancak küllî bir şekilde bildiği konusunda ittifak ettiklerini belirterek delillerini zikredip tenkide tabi tutar. Bu görüşleriyle filozofların dinleri sarstıklarını, peygamberi tekzip ettiklerini ifade ederek onları tekfir eder.⁵¹

3- Bedenlerin dirilmesini, ruhların bedene iadesini ve mükâfat ve cezanın cismaniliğini inkâr etmelerinden dolayı tekfir etmiştir.

---

⁴⁸ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, İlcamu'l-Avam an İlmi'l-Kelâm (İnançta Hassas Ölçüler), çev: Nedim Yılmaz, İst. tarihsiz, s. 14-15.

⁴⁹ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, Tehafüt el-Felasife (Filozofların Tutarsızlığı), çev: Bekir Sadak, İst.-2002, s. 243.

⁵⁰ Gazzâlî, Tehafüt el-Felasife, s. 21-56.

⁵¹ Gazzâlî, a.e, s. 147-156; Feysalu't-Tefrika, s. 48.

Bedenlerin dirilmesini, cennet ve cehennemın cismâni olarak varolmasını kabul etmeyen filozoflar, bütün bunların ruhanî şekilde olacağını söyleyerek, Kur'an ve sünnette sevap ve azabın cismanî olarak anlatılmasının avam halk için temsil kabilinden olduğunu ifade etmişlerdir. Filozofların bu konudaki düşüncelerinin delillerini zikredip tenkide tabi tutan Gazzâlî, kâfir olduklarına hükmetmiş ve gerekçe olarak te'vil imkânı olmayan yerde te'vil etmelerini ve peygamberi tekzipte bulunmalarını göstermiştir.⁵²

Filozofların görüşlerini "Tehafüt el-Felasife" eserinde tenkide tabi tutan Gazzâlî'ye reddiye olarak İbn Rüşd, "Tehafüt et-Tehafüt" isimli eseri kaleme almış ve Gazzâlî'nin görüşlerini tenkide tabi tutmuştur. Filozofların, âlemin kadimliği konusunda, zihindeki, tasavvurdaki kadimliği (öncesizliği) savunduklarını, Allah'ın cüz'iyatı bilmediği fikrinin onlara ait olmadığını, ruhani dirilişi savunmaları yüzünden tekfiri hak etmediklerin ifade ederek Gazzâlî'yi tutarsız davranmakla, felsefe ve şariat konusunda yanılmakla eleştirir.⁵³

Birçok eserinde filozofları eleştiren⁵⁴ ve bu üç meseleden dolayı kâfirliklerine hükmeden Gazzâlî'nin böyle davranmasının sebebinin psikolojik baskı uygulamak ve halkı onlardan uzaklaştırmak olduğu ifade edilmiş⁵⁵ ve siyasetle ilişkilendirilmiştir.⁵⁶ Gazzâlî'nin filozofları bu şekilde suçlaması ve tenkidi sonucu felsefenin durakladığı iddiasında bulunanların olduğu gibi bu iddiayı reddedenler de bulunmaktadır.⁵⁷ Kanımızca Gazzâlî sonrası felsefe duraklamış ve akla verilen önem azalmıştır. Ancak tek sebep Gazzâlî değildir.

⁵² Gazzâlî, Tehafüt el-Felasife, s. 223-243; Feysalu't-Tefrika, s. 48; Fedaihu'l-Batniyye, s. 94-96.

⁵³ İbn Rüşd, Kadı Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, Tehafüt et-Tehafüt (Tutarsızlığın Tutarsızlığı), çev: Kemal Işık-Mehmet Dağ, İst. 1998, I. 9-11; 15-140; II. 541-558; 709-716.

⁵⁴ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, İhyau Ulumi'd-Din, çev: Sıtkı Güllü, İst. 1998; I. 228-229; Feysalu't-Tefrika, s. 48; Fedâihu'l-Batniyye, s. 94-96; el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, s. 240; Eyyuhe'l-Veled, s. 27; Tehafüt, s. 243 vs.

⁵⁵ İbn Rüşd, a.g.e, I. 8-9.

⁵⁶ Cündioğlu, Düccane, Kur'an ve Dil'e Dair, İst. 2005, s. 113.

⁵⁷ Cündioğlu, Düccane, Keşf-i Kadim İmam Gazâlî'ye Dair, İst. 2004, s. 78, 133 vs.

Çünkü Gazzâlî aklı reddedenlerin vahyi de reddedeceklerini ifade etmekte⁵⁸ ve felsefeyi toptan reddetmemektedir.⁵⁹ Gazzâlî'nin felsefeye daldığı ancak ondan hiç çıkamadığı, dolayısıyla filozof kelamcı olduğu söylenmiştir.⁶⁰ Gazzâlî'nin eleştirdiği filozofları başka İslam âlimleri de eleştirmiş ve tekfir etmiştir. Bu İslam âlimleri arasında İbn Salah (v. 655/1196), İbn Teymiyye (v. 728/1328), Zehebî (v. 748/1347) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350) gibi şahsiyetler bulunmaktadır.⁶¹

Gazzâlî, cennet ve cehennemın cismaniliğini kabul etmeyen, mükâfat ve azabın cesede değil sadece ruha yapılacağını iddia eden ve Kur'an'daki cennet ve cehennemle ilgili cismani tasvirin sıradan insanların algı düzeylerine göre formüle edildiğini, avamın soyut hazları ve acıları kavrama düzeyinde olmadığı için maddî nimet ve azabın va'dedildiğini ileri süren filozof ve Batınîleri, peygamberi yalanladıkları ve te'vile imkan vermeyecek kadar açık ayetleri te'vil ettikleri için tekfir etmektedir.⁶² Bununla beraber Gazzâlî, manevi lezzet ve acıların maddi olanından daha büyük olduğunu⁶³ ileri sürerek cismani cennetin ahmakların cenneti olduğunu, havassın, ariflerin cennetinin ise maddî lezzetlerden arındırılmış marifet ve haz cenneti olduğunu ifade eder.⁶⁴

Filozoflarla arasındaki farkın manevî ceza ve mükafata inanmakla birlikte maddi ceza ve mükafatı reddetmemesinin olduğunu gördüğümüz Gazzâlî'nin, manevi acı ve lezzetlerin maddî acı ve lezzetlerden daha büyük olduğu düşüncesine sahip olmasında sûfî kültürün etkili olduğunu düşünmekteyiz. Allah'ın va'dettiği cismani cenneti ahmaklar cenneti olarak

---

⁵⁸ Gazzâlî, el-Kanunu'l-Küllî, s. 90.

⁵⁹ Gazzâlî, Tehafüt, s. 243; Cündioğlu, a.g.e, s. 78-81.

⁶⁰ Çağrı, a.g.m, s. 500.

⁶¹ Cündioğlu, a.g.e, s. 156-160.

⁶² Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 93-96; Feysalu't-Tefrika, s. 36, 87; Tehafüt el-Felasife, s. 223-243; el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, s. 241.

⁶³ Gazzâlî, Tehafüt, s. 228.

⁶⁴ Öztürk, Mustafa, Kur'an ve Aşırı Yorum, Ank. 2003, s. 344-349.

niteleyen Gazzâlî'nin filozof ve Batınîlerden daha büyük bir hataya düşer olduğu kanısındayız.⁶⁵ Nitekim Gazzâlî, şeriatın cismanî, cennet ve cehennemi etraflı anlatmasını, bütün insanların onları bu şekilde anlamalarında güçlük çekmemelerine bağlar ve ruhanî azabın anlatılması halinde insanlara hafif geleceği ve ağırlığını kavrayamayacaklarını ifade eder. Ayrıca âlimlerin ahiretle ilgili ruhanî olan hususları bilmediklerini veya bilseler de insanların çoğu anlayamayacakları sebebiyle açıklayamadıklarını söyler.⁶⁶ Gazzâlî'nin bu noktada filozof ve Batınîlerle aynı kanıyı paylaştığını⁶⁷ ve büyük bir yanılğı içinde olduğunu görmekteyiz.

8. GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİREN BAZI SÖZ VE DAVRANIŞLAR

Gazzâlî, tekfiri gerektiren söz, düşünce ve davranışları tek tek zikretmek yerine genel bir kaide belirlemeyi uygun bulmuştur. Tekfir etmede tek ölçü olarak gördüğü tekzip kaidesi çerçevesinde, daha önce zikrettiğimiz hususlar dışında; bazı söz, düşünce ve davranışları küfrü gerektirdiği gerekçesiyle zikreder.

Gazzâlî, Hz. Aişe'nin iffetli olduğu Kur'ân ile belirtildikten ve Müslümanlar bu konuda icma' ettikten sonra onun fuhuş yaptığını ileri sürmenin küfür olduğunu belirtir.⁶⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'in son peygamber olduğuna inanmayıp peygamber geleceğine inanan kişinin tekfir edilmesi gerektiğini söyler.⁶⁹

Gazzâlî, bir müslümanın, tekfir ettiği müslümanın inandıklarını inkar etmesi halinde tekfir edileceğini, müslümanı dinden çıktığına inandığı

---

⁶⁵ Öztürk, a.g.e, s. 344-345.

⁶⁶ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, Kimyâ-yı Saadet, çev: Ali Arslan, İst. 2004, I. 106-118.

⁶⁷ Gazzâlî, a.g.e, s. 106-118

⁶⁸ Gazzâlî, Feysalu't-Tefkira, s. 53-54.

⁶⁹ Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 92; el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, s. 245-247.

gerekçesiyle tekfir etmesi halinde tekfir edilemeyeceğini⁷⁰; Hz. Ebu Bekir, Ömer vs. sahabelerin cennetle müjdelenen, öğülen, haklarında birçok haber bulunan, gerçeğe ulaştıkları, dinlerinin sağlam oldukları yakinen bilindikten sonra tekfir edilmelerinin küfrü gerektirdiğini⁷¹ belirtir. Ayrıca, müslüman kanını dökmeyi helâl sayanların da tekfir edilmeleri gerektiğini ifade eder.⁷²

Gazzâlî, melekleri demircilere kıyas eden ve cedelcileri raşid halifelere tercih eden kimselerin dinden uzak olduklarını⁷³, hakikatin şeriatın zıddı olduğunu söylemenin küfür olduğunu belirtir.⁷⁴ Kanımızca Gazzâlî burada meşrep ve mezhep kaygısıyla hareket etmiş ve ilkesini ihlal etmiştir. Çünkü kendisinin de açıkladığı gibi “hakikat” kelimesi ile “batın” kastedilmiştir. Batın ilminin istismar edildiği ise tartışma götürmez bir gerçektir.

Gazzâlî, Hz. Peygamber’in sözlerinden bir kelimeyi yalanlayanın kâfir olacağını ifade eder.⁷⁵ Ancak Hz. Peygamber’in sözlerinin çok az bir kısmının dışında hepsinin mana yönüyle rivayet edildiği bilinmektedir. Mana ile rivayet edilen hadislerde bir kelimenin inkârının küfrü gerektirdiğini söylemek yanlış olur. Ayrıca hadislerin genel olarak ahad haber oldukları da bilinmektedir. Gazzâlî’nin de ifade ettiği gibi ahad haberin inkârı küfür değildir. Mütevatir oldukları ifade edilen hadislerin bile gerçekten tevatür şartlarını taşıyıp taşımadıkları bilindikten sonra bunları inkâr eden hakkında hükme varılır. Dolayısıyla Gazzâlî’nin, maksadını aşan bir ifadede bulunduğunu düşünmekteyiz.

Gazzâlî, Hz. Peygamber’in parmakları arasından su fişkırmasını, taşların elinde tesbih etmelerini, ayı ikiye bölmelerini, insanların Kur’ân’ın benzerini yapmaktan aciz kalmaları gibi mucizeleri ile Hz. Peygamber’in sıfatlarını ve

---

⁷⁰ Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 92-93.

⁷¹ Gazzâlî, a.e, s. 92-93.

⁷² Gazzâlî, a.e, s. 94.

⁷³ Gazzâlî, İlcamu'l-Avam an İlmi'l-Kelam, s. 89.

⁷⁴ Gazzâlî, İhyau Ulumi'd-Din, I. 220-221.

⁷⁵ Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 93.

peygamberlik adına ortaya çıkışını tevatüren işittikten sonra inkar etmenin küfür olduğunu söyler.⁷⁶ Ancak Hz. Peygamber'in parmaklarının arasından suyun fişkırması, taşların elinde tesbih etmesi ve ayı ikiye bölmesi mucizelerinin tevatür şartlarını taşımadıklarını, Gazzâlî'nin daha önce zikrettiğimiz tevatür tanımına dayanarak söyleyebiliriz. Dolayısıyla mucize olarak ifadelendirilen bu olağanüstü durumların inkârının küfür olduğunu söylemek yanlış olur. Ayrıca Hz. Peygamber'in sıfatlarının inkârının küfür olduğunu söylemekle Gazzâlî kendi kendisiyle çelişmiştir. Çünkü "İsmet" sıfatının peygamberliğin özelliği olmadığını ve inkârının küfrü gerektirmediğini kendisi ifade etmiştir.⁷⁷ Burada sorulması gereken ise Peygamberin sıfatının ne olduğudur. Dolayısıyla Gazzâlî'nin, tekzip ilkesini ihlal ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Gazzâlî, peygamberden başka birinin şeriatı nesheden bir makam sahibi olduğuna inanmanın küfür olduğunu⁷⁸ ve Allah indinde ulaştıkları derece sayesinde namaz kılmak, içki içmemek, günah işlememek ve devlet malını yememek gibi mükellefiyetlerin kendilerinden kalktığını iddia eden mutasavvıfların kâfir olduklarını ve bunları öldürmenin yüz kâfiri öldürmekten daha iyi olduğunu ifade eder.⁷⁹

9. GAZZÂLÎ'YE GÖRE TEKFİRDE BULUNANIN DURUMU

Peygamberimizden nakledilen: "Her kim kardeşine 'kâfir' derse bu söz nedeniyle küfür ikisinden birisine döner. Eğer (o kimse) dediği gibi ise (problem yoktur). Ancak böyle değilse sözü kendisine döner" hadisine dayanarak tekfirde bulunan kişinin yanılması halinde küfre gireceği ifade edilmiştir.⁸⁰

⁷⁶ Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 74.

⁷⁷ Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 92.

⁷⁸ Gazzâlî, a.g.e, s. 92.

⁷⁹ Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 55.

⁸⁰ Müslim, İman, 60; Buhârî, Edeb, 6104.

Gazzâlî, bu konuda üç görüş ortaya koymuştur:

1-“Muhatabın Hz. Peygamber’i tasdik ettiği yakinen bildikten sonra onu tekfir eden kâfir olur. Fakat karşısındakinin Hz. Peygamber’i tekzip ettiğini zannettiği için tekfir ederse, bu onun tekzipçi sandığı fakat aslında böyle olmayan muayyen bir şahıs hakkında hüküm verirken yaptığı bir hata sayılır. Bu takdirde onu tekfir eden kâfir olmaz...”⁸¹

2-“...Bizim kâfir olduğumuza inanıp mallarımızı mübah, kanımızın dökülmesini helâl sayması... Tekfiri gerektirir. Çünkü onlar bizim âlemin bir olan, kâdir, âlim, irade sahibi, mütekellim, işiten, gören, Hayy, hiçbir şeyin kendisine benzemediği bir yaratıcısı olduğuna inandığımızı biliyorlar. Allah’ın elçisi Muhammed b. Abdullah’ın haşr, neşr, kıyamet, cennet, cehennem hakkında getirdiklerinin gerçek olduğuna inandığımızı da biliyorlar. Bu inanç esasları dinin sağlamlığının mihridir. Kim bunları küfür olarak değerlendirirse o şüphesiz kâfirdir.”⁸²

3-“...Eğer tekfir ettiği kişinin inandığının, tevhid akidesi olduğunu, peygamber ve diğer inanç esaslarını tasdik etmek olduğunu biliyorsa, bu inanç esaslarını ne zaman kabul etmezse bu kişi kafir olur. Çünkü o hak dinini küfür ve batıl olarak değerlendirmiştir. Kâfiri müslüman sanmak küfür değildir. Bu gibi zanlarda hataya düşülür, isabet de edilir. Bu herhangi bir şahıs hakkındaki bilgisizliktir...”⁸³

Gazzâlî’nin bu konuda ortaya koyduğu üç görüş birbirine yakın ve bir arada değerlendirildiğinde “tekzip” ölçüsünü esas alan görüşlerdir. Gazzâlî’nin bu konuda farklı şekillerde düşündüğü ifade edilebilirse de, kanımızca Gazzâlî, müslümanı tekfir edeni değil, müslümanı inandığı İslam dininden dolayı tekfir edeni kâfir saymıştır.

⁸¹ Gazzâlî, Feysalu’t-Tefrika, s. 81; Eyyuhe’l-Veled, s. 191.

⁸² Gazzâlî, Fedaihu’l-Batniyye, s. 94.

⁸³ Gazzâlî, a.g.e, s. 93.

Gazzâlî, tekfir edene tekfirle karşılık verilmemesi gerektiğini ve mezheplerin muhaliflerini küfürle nitelemelerinin doğru olmadığını ifade eder.⁸⁴

10. GAZZÂLÎ'YE GÖRE HAKKINDA “KÜFÜR” HÜKMÜ VERİLEN BİR MÜRTEDEİN KARŞILAŞACAĞI DURUMLAR

Gazzâlî, hakkında küfür hükmü verilen bir mürtedin şu sonuçlarla karşı karşıya kalacağını ifade eder:

1- Mürted öldürülür. “Kim dinini değiştirirse onu öldürün”⁸⁵ hadisine dayanarak mürtedin, eşi de aynı durumu izhar ederse o da öldürülür.⁸⁶

Gazzâlî'nin mürtedin ve aynı durumdaki eşinin öldürülmesi ile ilgili hükmünün dayanağı yukarıda zikrettiği hadistir. Hanefi mezhebi dışındaki mezheplerin görüşü de bu şekildedir.⁸⁷ Ancak, insan hayatını ilgilendiren bir meselede Kur'ân'ın bir beyanının bulunmaması ve sadece uhrevî cezadan bahsetmesi hakkında ittifak bulunmayan bu konu hakkında temkinli davranmamızı gerektirmektedir. Mürtedin öldürülmesi konusunda Hanefiler, Cumhur'dan ayrılmış ve mürtedin öldürülmesinin sebebinin küfür değil, savaş şerrini önlemek olduğunu, dolayısıyla fiilen savaşa katılan kişinin öldürüleceğini, kadının da mürted olduğu gerekçesiyle öldürülemeyeceğini belirtmişlerdir.⁸⁸

2- İrtidad ile mürtedin müslüman eşi iddet süresi bekler, tevbe etmemesi halinde eşinden boşanmış sayılır.⁸⁹

⁸⁴ Gazzâlî, Feysalu't-Tefrika, s. 80-81.

⁸⁵ Buhâri, Cihâd, 149; Ebu Davud, Hudûd, 1; Tirmizi, Hudûd, 20; İbni Mâce, Hudûd, 2.

⁸⁶ Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 97; Feysalu't-Tefrika, s. 23; Kılavuz, Ahmed Saim, İmam Küfür Sınırı, İst. 1984, s. 209-211

⁸⁷ Zuhaylî, Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, çev: Kurul, İst. 1990; VII. 465.

⁸⁸ Zuhaylî, a.g.e, VII, 465.

⁸⁹ Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 98.

Bu konuda mezhep imamlarının birbirlerinden farklı birçok görüşleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konu hakkında ittifak bulunmamaktadır. İhtilaf mürtedin müslüman eşinin, ne zamana kadar ve nerede iddet bekleyeceği ve bu süre zarfında eşiyle ilişkide bulunmasının caiz olup olmaması yönündedir.⁹⁰

3- Mürted bir şahıs müslüman bir kadınla, mürted bir kadın müslüman bir erkekle evlenemez.⁹¹

4- Devlet tarafından mürtedin malına el konur. Zira irtidad ile mürtedin mülkü biter. Varis olmayacağı gibi varis de olunamaz. Malı fey sayılır ve devlet başkanı tarafından harcanması gereken yerlere harcanır.⁹²

5- Mürted birinin kestiği yenmez, müslüman olduğunu iddia etse bile ibadeti kabul edilmez. Tevbe edinceye kadar durum böyle devam eder.⁹³

6- Mürted olan bir şahıs ebedî cehennemlik hükmündedir.⁹⁴

Din değiştiren bir mürtedin öldürülmesi yönündeki hadislerin o dönemin şartları içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Aksi takdirde dinde nifak hareketi baş gösterecektir. Dinde zorlamanın olmadığını belirten ayetin sadece dine girme konusunda değil, dinden çıkma konusunda da geçerli olduğu ve zorla kimsenin dinde tutulamayacağı kanısını taşımaktayız.

Gazzâlî'nin tekfir furyasına karşı verdiği ilmi mücadele inkâr edilmez bir öneme haizdir. Gazzâlî döneminde mezhepçiliğin tekfircilikte rol oynadığını ve ağırlıklı olarak Bâtıniler tarafından yürütülen tekfir probleminin tevîl adı altında yürütüldüğünü görmekteyiz. Gazzâlî tekfir problemini "Feysalatü't-Tefrika" isimli eserinde sistemli bir şekilde irdelemiş ve tekfiri

⁹⁰ Kardavî, Yusuf, Çağdaş Meselelere Fetvalar, çev: Harun Ünal, İst., tarihsiz, VII. 239-279.

⁹¹ Gazzâlî, Fedaihu'l-Batniyye, s. 98.

⁹² Gazzâlî, a.g.e, s. 97-98.

⁹³ Gazzâlî, a.g.e, s. 98.

⁹⁴ Gazzâlî, a.g.e, s. 98; Feysalu't-Tefrika, s. 23; Kılavuz, a.g.e, s. 239

genel geçer ilkelere bağlayarak bu problemin çözümüne katkıda bulunmak istemiştir. Zaman zaman temel ilkelerinden ayrılmış olsa da genelde itidal çizgisini takip etmiştir. Eserlerinde itidal dilini kullanan Gazzâli'nin tekfire bakışının sonraki dönemlere nasıl etki ettiğini ve aşırılıkla suçlanan bir ehli sünnet alimi olan İbni Teymiyye'nin tekfir problemine bakışını irdelememiz konumuzun aydınlanması açısından önem arzeder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İBNİ TEYMIYYE'NİN ANLAYIŞI

1. İBNİ TEYMIYYE DÖNEMİNDE TEKFİR PROBLEMİ

Geçmişe yönelik ilim ve düşünce adamlarından en fazla tenkit edilenlerden biri İbni Teymiyye'dir. Son çeyrek asırda bazı şahıslara “İbni Teymiyyeci” şeklinde bazı isnadlar bulunmaktadır. İbni Teymiyye ismi üzerindeki spekülasyonların çokluğu kanatımızca onun iyi tanınmamasından kaynaklanmaktadır. İbni Teymiyye'yi kimileri yenilenme karşıtı kimileri ise en önemli yenilikçi olarak görür. İbni Teymiyye, hakikatte bidatlara, aşırılığa ve dine sokulan hurafelere karşı açıkça cephe alan bir ilim ve dava adamıdır. İslâm dünyasının Haçlı Savaşlarına maruz kaldığı, İslâm'ın asli temellerinden uzaklaştırılmaya, asabiyetler ve taassuplarla örülmeye çalışıldığı bir dönemde İbni Teymiyye, İslâm dünyasındaki sapmalara karşı çıkmış, İslâmın aslî kaynaklara dönüşünün zarurî olduğunu savunmuştur.

İbni Teymiyye, İslam'ın tevhid ilkesine ters görüş beyan edenleri tekfir etmekten geri durmadığı gibi sert eleştiride de bulunur. Özellikle tekfirini sapık fırkalara, vahdeti vücut akımına, hulûl fikrinde olanlara, felsefecilere yoğunlaştırmıştır. İbni Teymiyye'nin İslam dininin temelini sarsacak boyutta ifsad edici görüş sahiplerine musamaha göstermediğini, haklarında ölüm cezasını dile getirdiğini görmekteyiz. Çoğu yerde haklı olarak tekfir ilkesini kullanan şeyhul-İslam haklılığını sert üslubunda yitiriyor.

İbni Teymiyye rastgele bir tekfirci olmayıp aşağıda göreceğimiz üzere tekfirini belli ilkelere bağlı olarak yapan âlimdir. Kur'an'a, sünnete, mantığa⁹⁵ dayalı olarak yanlışları eleştiren İbni Teymiyye neyi niçin küfür olarak saydığını gerekçeleri ile ortaya koyar. Tekfir konusunda nadirde olsa aşırılığı

---

⁹⁵ İbni Teymiyye, Te'aridu'l-Akl ve'n-Nakl, byy. ts. I.45

bulunan ve zaman zaman temel ilkelerinden uzaklaşan İbni Teymiyye Kur'an ve sünnetten şaşmayan bir yol izlemiş, selefin takipçisi olmuştur.

İbni Teymiyye, tekfirden en çok uzak duran biri olduğunu, hakkında kesin kanıt olmayanları tekfir etmediğini, ihtilafli konularda sefefe uyarak kişileri tekfir yerine genel ilkelerle tekfirden bulduğunu şöyle ifade eder:

“...Bütün bunlarla birlikte ben daima –benimle beraberliği olanlar da bilir ki – herhangi bir kişiyi tekfir etmekten, fâsık ve isyankâr saymaktan (kâfir, fasık ve âsî damgası vurmaktan) en çok sakındıran biri olmuştumdur. Ancak karşı çıkanın ya kâfir, ya fasık veya âsî olacağı peygamberi bir delilin aleyhine sabit olduğu bilirse o başka. Ben Allah'ın bu ümmetin hatasını bağışlamış olduğunu ikrar ediyorum. Bu af hem haberî, kavli mes'elelerde, hem de amelî mes'elelerde sözkonusudur...”⁹⁶

“...Bir sözün küfür oluşunu bazıları açıkça kabul etmeyince, (bu konuda tereddüt belirtince) böyle bir sözü söyleyenin kâfir olacağı genel ve mutlak bir ifade ile dile getirilir. Tıpkı ilk dönem imamlarının (selefin) “Kim Kur'an'ın mahlûk (yaratık) olduğunu söylerse kâfirdir.” Ve “Kim Allah'ın ahirette görülemeyeceğini söylerse kâfirdir” demeleri gibi. Fakat daha önce anlatıldığı gibi, bu durumda hakkında kesin delil ele geçmedikçe hiçbir belirli şahıs kâfirlikle suçlanmıyor, sadece genel bir kural söylenmekle yetiniliyor...”⁹⁷

“...Onlara şunu da açıklıyordum: Yine seleften nakledildiği üzere belli bir kişiyi kasdetmeksizin kim şöyle şöyle derse kâfir olur şeklindeki mutlak ifadeleri de aynı şekilde haktır. Ancak mutlak ifade (itlâk) ile ta'yin etmeyi (belirlemeyi) birbirinden ayırmak gerekir...”⁹⁸

---

⁹⁶ İbni Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim, Mecmu'u-Fetava, Riyad, 1991, X.235;İbn Teymiye Külliyyatı, çev: Komisyon, İst. 1988, III. 138.

⁹⁷ İbni Teymiyye, Kitabu'l-İman, Beyrut, 1993; s. 35;İman Üzerine, çev: Salih Uçan, İst.2001, s. 54.

⁹⁸ İbni Teymiyye, a.e, s.198.

2. İBİNİ TEYMIYYE'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİREN DURUMLAR

2.1. Allah'tan Başkasına Dua Etmek Ve Allah'tan Başkasına Güvenmek

İbni Teymiyye, Allah'tan başkasından yardım dilemenin küfür olmasına Fatıha Suresinde belirtilen “Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.” ayetini delil olarak sunar.⁹⁹ İbni Teymiyye göre Allah'tan başkasına yapılan duanın Allah tarafından kabul edilmiş olması o duayı şirk boyutundan çıkarmaz.¹⁰⁰ Ölüyü Allah'a dua da vasıta görmenin, ölünün kabri başında yapılan duayı evde yapılan dualardan daha ileri saymanın¹⁰¹, ölüden doğrudan doğruya bir dileği gerçekleştirmesini, başa gelen bir belayı savmasını istemenin veya ölülerden bu dilekleri Allah'tan istemelerini istemenin,¹⁰² Allah'tan başkasına güvenmenin şirk olduğunu.¹⁰³ İbni Teymiyye şu sözleri ile ortaya koyar:

“...Allah'tan gayrisine dua edip ondan medet uman herkes, Allah'a “şirk” koşturmuştur. Zahirde olanlar buna şahittir. İnsan, Allah'tan gayrisine şikâyette bulunduğu zaman, onlardan yarar yerine, daha çok zarar görür...”¹⁰⁴

“...Buna göre kim Allah'dan başkasına dua eder, ondan bir şey dilerse Allah'a şirk koşturmuş olur. Bunun yanında kim Allah'a , “O'nun izin vermediği şekilde” dua ederse o kimse bir bid'atçıdır. Şirk bir tür bid'at olduğu gibi

⁹⁹ İbni Teymiyye, İktidâu Sırati'l- Müstakîm li Muhalefeti Ashabi'l-Cahim, Beyrut,1984;s. 340; Sırat-ı Müstakîm çev: Salih Uçan, İst.2002; s. 452;

¹⁰⁰ İbni Teymiyye, a.e, s. 441

¹⁰¹ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, Beyrut,1999,s. 153; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, çev: İ.E.Dal, İst. 2003, s. 173

¹⁰² İbni Teymiyye, İktidâu Sırata'l- Müstakîm li Muhalefeti Eshabi'l-Cahim, s. 445; Sırat-ı Müstakîm, s. 525

¹⁰³ İbni Teymiyye, Mecmuatü Tefsiri Şeyhü'l-İslam İbni Teymiyye, Beyrut,1954, II.234;Dua ve Tevhid, çev: Abdi Keskinsoy İst. 2004, s. 32.

¹⁰⁴ İbni Teymiyye, Hapishane Mektupları, çev: M.Emin Akın, Ank. 2006, s. 102.

bid'atçılık da gitgide şirke götürür. Hiçbir bid'atçı bulunamaz ki, şu veya bu oranda şirke bulaşmış olsun...”¹⁰⁵

“...Ölüden bir şey isteyen veya onu vasıta yaparak Allah'a dua eden veya iyidir veya geçerlidir inancıyla ölünün kabri başında dua eden bir kimse, bütün bunları evde yapılan dualardan daha ileri sayıyorsa, böyle bir kimsenin durumu da putperestlerin durumu gibidir.

Onlar bu inançlarını bir de şu hadisle destekletirler:

“İşler sizin istediğiniz gibi yürümez de zor durumda kalırsanız, kabirdekilerden yardım isteyene bakınız.”

Bu hadis, bütün hadis uzmanlarınca yalan (mevzu) sayılmıştır. Böyle bir hadis ancak putperestlik yolunu açmak isteyen bir zındığın hadisidir...”¹⁰⁶

“...Yıldızlara taparak şirke saplanmak nasıl ki çok görülmüş bir sapıklık şekli ise ölülerden medet umarak; yani onlara dua ederek, onlara yalvararak veya onlardan himmet bekleyerek şirke düşmek de sık sık görülen bir müşriklik biçimidir.

Peygamberimiz (a.s) belirli oranda şirke yol açabilir endişesi ile sırf Allah'a yöneltilmiş duaları da içeren namaz ibadetinin mezar başlarında kılınmasını yasakladığına göre ölülerden medet beklemek gibi şirkin ta kendisi olan bir tutuma nasıl göz yumulabilir? İster ölüden doğrudan doğruya bir dileği gerçekleştirmesi veya başa gelen bir belayı savması istenmiş olsun veya isterse ölülerden bu dilekleri Allah'tan istemeleri istenmiş olsun, fark etmez...”¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ İbni Teymiyye, İktidâu Sırata'l- Müstakîm li Muhalefeti Eshabi'l-Cahim, s. 485; Sırat- 1 Müstakîm, s. 575

¹⁰⁶ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, s. 153; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 173

¹⁰⁷ İbni Teymiyye, İktidâu Sırata'l- Müstakîm li Muhalefeti Eshabi'l-Cahim, s. 445,468; Sırat- 1 Müstakîm, s. 525,541

“...Gerçekte kalp bir şey ummadığı kimseye dayanıp güvenmez. Her kim gücüne, ameline, ilmine, durumuna, dostuna, yakınına, şeyhine, idarecisine ya da malına, Allah’ı dikkate almadan güvenir, ümit bağlarsa, bu nedenden ötürü burada bir güvenme, bir dayanma (tevekkül) söz konusudur. Bir kimse yaratıklardan bir şey umar ya da ona dayanıp güvenirse, bu zannından dolayı ziyana uğrar ve en kötüsü müşrik (Allah’a ortak koşan) olur...”¹⁰⁸

2.2. Allah Ve Kul Arasında Aracı Koymak

İbni Teymiyye’ye göre Allah’tan başkasından menfaat celbini ve zararların def’ini istemek, günahların affını, kalplerin hidayete ermesini, sıkıntıların giderilmesini, yoksulluğun önlenmesini talep etmek Müslümanların icmaı ile küfürdür.¹⁰⁹ İbni Teymiyye, Allah ile kul arasında vasıtalar kılmanın tevbe gerektiren ve tevbe edilmediği takdirde öldürülmeyi gerektiren bir şirk türü olduğunu ve bu şirk türünde Allah’a eksiklik atfetmek, Allah’ı kullara benzetmek gibi şirk unsurlarının bulunduğunu şu ifadelerle belirtir:¹¹⁰

“... Eğer vasıta ile menfaatleri celb, zararları defetmek için mutlaka bir vasıtanın lazım geleceği kastediliyorsa mesela; kulların rızıkklanmasında, kendilerine imdad ve hidayet edilmesinde bir vasıtanın bulunması ve kulların bu menfaatleri o vasıttan istemeleri ve ondan bunları ümit etmeleri gibi bir vasıtanın lüzumu murad ediliyorsa, bu çeşit vasıta en büyük şirklerdendir, ki Allahü Teâlâ müşrikleri de bundan dolayı kâfir ve müşrik saymıştır...”¹¹¹

¹⁰⁸ İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, s. 32. Mecmu’u-Fetava, **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**132

¹⁰⁹ İbni Teymiyye, el-İstikame, Riyad, 1983, s. 117; Kulluk, çev: Abdi Keskinsoy, İst. 2006, s. 128

¹¹⁰ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 131.

¹¹¹ İbni Teymiyye, a.e, s. 125

“...Kim hükümdar ile teb’ası arasında bulunan vasıtalar gibi, Allah ile kulları arasında vasıtalar tanır ve kabul ederse, o kimse müşrik olur. Bu inanç müşriklerin ve putperestlerin dinidir...”¹¹²

“...İşte her kim bu şekil üzere, Allah’la kulları arasında vasıtaların varlığını kabul ve itikat ederse, o kimse kâfir ve müşrik olur. Şer’an tevbe etmesini istemek vacib olur. Tevbe ederlerse kurtulur, etmezlerse katledilirler. Çünkü bu teşbihçiler, Halik’ı mahlûka, Allah’ı insanlara benzetmiş ve böylelikle Allah’a şirk koşmuş olurlar. Mesela şöyle olmaktadır: Halk, kralın yakınlarından neden şefaath istemektedir? Şunun için... Kral veya hükümdar halkın ne istediklerini topyekûn bilemeyecektir elbette... Onun yanındaki memurlar ve hususi yakınları, halkla, kendisinden daha fazla içli dışlıdır. Yani, makam olarak halka daha yakındır. Halk hükümdarı ulaşamayacak kadar büyük kabul ettiği için, bu vasıtaları araya koymak zorunda kalırlar. Çünkü kendileri bildirmedikçe, kral durumlarını bilememektedir. İşte burası mühim bir noktadır. Allah’ı da (hâşâ) bir kral gibi bilgisiz kabul etmiş olmak ne büyük bir şirktir. Allah her şeyi gören, işiten ve vasıtasız olarak bilen kudrettir. Onun için kulunun durumunu aracılardan daha iyi bilmektedir. Aksini kabul ve iddia etmek Allah’a (hâşâ) eksiklik izafe etmek olur ki, işte bu yukarıda da belirtildiği gibi en büyük şirk olur...”

Kur’an-ı Kerim’de bunları reddeden ayetler, bu risaleye sığmayacak kadar çoktur... Hükümdarın bilmediği halkın bir kısım ihtiyaçlarını vasıtaların hükümdarlara haber vermesi şeklinde olur. Her kim, melekler, peygamberler, şeyhler ve başkaları haber verinceye kadar Allah kullarının hallerini bilmez derse, o kimse gerçekten kâfir olur, çünkü bütün eksikliklerden münezze olan Allah, en gizli sırları da bilendir. Yerde ve göklerde olan hiçbir şey O’na gizli değildir. O her şeyi işitir ve görür. O, ayrı ayrı diller ile çeşitli ihtiyaçlarını dile getiren ve bunları vermesi için Allah’a yalvarıp yakaran kullarının bütün

---

¹¹² İbni Teymiyye, Kitabu’l-İman, s. 127; İman Üzerine, s. 145

seslerini işitir ve bilir. Birini dinlemek, O'nu aynı zamanda öbürlerini dinlemekten alıkoymaz. İsteklerin çokluğu ve çeşitliliği O'nu yanıltmaz...”¹¹³

“...Bid'at ve şirk ehli olanlar, kabirlere ve ölülerin bulunduğu yerlere, türbe ve yatırlara müracaat ederek isterler bazı şeylerini. Veya en azından bir ölmüş kişiyi, dualarında ve isteklerinde vasıta olarak kullanırlar.

Onların adına yapılan duaların Allah katında makbul olacağını sanırlar bir kısım insanlar. Bunların bu hali şeytani bir haldir. Çünkü Buhari, Müslim ve diğer hadis kitaplarında Allah'ın Rasûlü'nden şöyle bir hadis rivayet edilmektedir:

“Yahudi ve hristiyanlara Allah lanet etsin. Onlar resullerinin kabrini mescit edindiler...”¹¹⁴

2.3. Hz. Peygambere Uymanın Vacip Olmadığını Söylemek

İbni Teymiyye, Allah Rasulü'ne, açıkça veya gizlice uymanın vacip olmadığına inanmak, şeriatın sadece zahirine inanmak, iç hakikatlara inanmamak yahut Allah'a vasıl olmada veliler için peygamberin yolundan gayrı bir yol olduğuna itikad etmek, peygamberlerin yolu daralttıklarını yahut nebi ve rasullerin sadece avama gönderildiklerini, onlara önder olduklarını, havas için önder olmadıklarını söylemek gibi iddiaları sıralamanın küfür olduğunu¹¹⁵ ve böylelerinin tevbe etmeye çağrılacağını, tevbe etmemeleri halinde ise öldürüleceklerini¹¹⁶ şu sözlerle dile getirir:

---

¹¹³ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 131–132

¹¹⁴ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, s. 150; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 170; Müslim, Mesacid, 3; Dârimi, Salat, 120; Toprak, Süleyman, Ölümünden Sonraki Hayat, Konya, 1986, s. 505

¹¹⁵ İbni Teymiyye, a.e, s. 49

¹¹⁶ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, **Hata! Yer işareti tanımlanmamış..** 267;Mecmu'u-Fetava,V.132

“...Bir kimse, delil olduğu halde, Allah Rasulü’ne itaat etmezse, hiç şüphe yok ki böyle biri kâfir olur...”¹¹⁷

“...Hz. Muhammed’in risaleti kendisine ulaşmadığı halde, kendisini veli zannetmek onun önderliğini kabul etmeden Allah’a dost olacağını sanmak, gaflet değil, küfür veya ilhaddır. “ Ben ancak zahiri ilimlerde Hz. Muhammed’e muhtacım, fakat batın ilminde ona muhtaç değilim!” Yahut ; “Sadece şariat ilminde ona muhtacım, fakat hakikat ilminde ona muhtaç olamam!” diyen bir kimsenin durumu; “ Hz. Muhammed sadece ümmi cahillere gönderilmiş bir peygamberdir, bizim gibi ehl-i kitaba gönderilmiş değildir” diyen, Yahudi ve Hristiyanların durumuna benzer ve hatta onlarınkinden daha kötü bir haldir. Bu iki topluluk, bazı şeylere inanıp, bazılarında inanmadıkları için kâfir olmuşlardır. “ Muhammed, zahiri bir ilimle gönderilmiştir, batını ilimle gönderilmemiştir” diyenler de, bazı şeylere inanıp, bazı şeylere inanmayan ve bu sebeple de kâfir sayılan topluluklara benzerler. Elbette ki, onlardan daha şedid bir kâfir sayılırlar”¹¹⁸

“...Allah dostlarından herhangi biri için, açıkta ve gizli olarak, Allah Rasulü’ne bağlanmadan, ona uymadan, Allah’a varmanın mümkün olacağı ve onun için de, ona uymak zorunda olmadıklarını zanneden kimseler, sapık ve kâfirdir...”¹¹⁹

“...Allah’ın velî kulları için, peygamberlere tâbî olmak ve itâat etmenin vâcib olmadığına inanan kimse kâfir olur. Tevbe etmeye çağrılır, tevbe etmezse öldürülür. Hızır’ın Hz. Mûsâ’ya uymaması gibi, Muhammed (s.a.v.) ümmeti içinde de Muhammed’e uymağa ihtiyacı olmayanların bulunabileceğine inanan kimseler gibi.

---

117 İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya’r-Rahmân ve Evliya’i-Şeytan, s. 162; Allah’ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 184

118 İbni Teymiyye, a.e, s. 86

119 İbni Teymiyye, a.e, s. 138

Çünkü Hz.Musâ'nın dâveti genel değildi. Hâlbuki Hz. Muhammed herkese gönderilmiştir. Herkesin ona uyması vâcibtir. Ona itaatin gerekmediğine veya itaat borcunun kalktığına inanan kimse kâfir olursa, onun gibi veya ondan üstün olduğuna inanan kimse nasıl kâfir olmasın?"¹²⁰

"...Bazen de "şeraitler havâssı değil avâmı bağlar" diyerek bir kimse onların arifleri, muhakkıkları ve muvahhidlerinden ise ondan dini vazifeleri kaldırır ve yasakları mübah kılarlar. Bu mezheplere bağlı olanların bazıları tasavvuf ve sülûk mensuplarının arasına da girerler. Bu Batınîler, Yahudiler ve Hristiyanlar'dan daha kâfir oldukları hususunda Müslümanların icma ettikleri mühlidlerdendir..."¹²¹

"...Bir insan, zühd ve ibadetin, ilim ve hikmetin hangi derecesinde bulunursa bulunsun, Allah Rasulü'nün getirdiği ilahi prensiplerin bütününe inanıp ona göre davranmadıkça asla mümin olamaz. Allah'ın dostluğunu ise asla kazanamaz. Yahudi ve hristiyanların ruhban kaynaklı başkanları ve aziz saydıkları da bu durumda olan talihsizlerdir. Arab, Türk, Hint müşriklerinden ibadete tevessül edenler de aynen böyledir. Yani herkesin, kendi inandıkları dinlerine uygun ibadet ve taatları vardır, fakat asla müminler sıfatını kazanamamışlardır. Allah Rasulü Hz. Muhammed'e uymadıkça küfrün bataklığından kurtulmak hiç kimsenin haddi değildir..."¹²²

2.4. Peygamberlerin Birini İnkâr Etmek Ve Peygamberlere Sövmek

İbni Teymiyye, peygamberlerden herhangi birine sövmenin küfür olduğunu¹²³ ve tüm İslam hukukçularının ittifakıyla ölüm cezasını gerektirdiğini¹²⁴ söyler. İbni Teymiyye, Allah'ın "Sana da daha önceki kitabı

¹²⁰ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, **Hata! Yer işareti tanımlanmamış..** 267

¹²¹ İbni Teymiyye, Tevhid, çev: Abdi Keskinsoy, İst. 2004, s. 42.

¹²² İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, s. 16; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 27

¹²³ İbni Teymiyye, Kitabu'l-İman, s. 127; İman Üzerine, s. 199

¹²⁴ İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, s. 80

doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab'ı (Kur'an'ı) gönderdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik.”¹²⁵ ayeti ile peygamberlere imanı birbirine bağlı kıldığını ve bunların birine iman edip diğerini inkâr ettiğini söyleyen kimsenin kâfir olacağını söyler ve şu ayetleri delil olarak sunar:¹²⁶

“Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip “bir kısmına iman ederiz ama bir kısmına inanmayız” diyenler ve bunlar (iman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu, işte gerçekten kâfirler bunlardır.”¹²⁷

“Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında ancak rüsvaylık, kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir.”¹²⁸

2.5.Haramları Mubah Görmek, Farzlardan Muaf olunduğuna, Kulluktan Çıkılabileceğine İnanmak

İbni Teymiyye 'ye göre bütün sapıtmaların esas sebebi sadece kendi aklî kıyasını Allah katından inmiş olan Kur'an delillerinin önüne geçirmek ve nefisî hevasına uymayı Allah'ın emrine tâbi olmaya tercih etmektir.¹²⁹

İbni Teymiyye, “Allah'ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah'la peygamberleri arasını ayırmak isteyen “Bir kısmına inanır bir kısmın inkâr ederiz” diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçekten kâfir olanlardır. Kâfirlere ağır bir azap hazırlamışızdır. Allah'a ve

---

¹²⁵ Maide, 5/48

¹²⁶ İbni Teymiyye, Tevhid, s. 113; Mecmu'u-Fetava, XV.132

¹²⁷ Nisâ, 4/150-151

¹²⁸ Bakara, 2/85

¹²⁹ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 37

peygamberlerine inanıp, onlardan hiçbirini ayırmayanlara, işte onlara Allah ecirlerini verecektir. O, bağışlar ve merhamet eder.”¹³⁰ ayetine dayanarak dinin yarısını alıp diğer yarısını bırakmayı küfür sayar.¹³¹

Şeyhu'l-islâm, şerîatin farz ve haram kıldıklarına inanmamayı,¹³² sebepsiz yere farzları yerine getirmeyip üstelik böyle olması gerektiğine inanmayı, emirlerden muaf olduğuna itikat etmeyi,¹³³ bu itikatta olanları mümin ve veli görmeyi,¹³⁴ kendilerinden ilahî emir ve nehiylerin düştüğüne inanmayı,¹³⁵ Allah'dan başkasına kul olmayı kulluktan kibirlenmeyi,¹³⁶ kulluktan çıkmayı veya kulluktan çıkmanın daha yüksek bir kemal olduğuna inanmayı¹³⁷ aşağıdaki sözleri ile küfür saymıştır:

“...Yasaklanan şeylere razı olmak (helalliğine inanmak) ise küfür, isyan ve fasıklıktır...”¹³⁸

“...İslam sadece Allah'a teslim olmayı içerir. Allah'a teslim olmanın yanında başkasına da teslim olan, şirk koşmuş olur. O'na teslim olmayan ise, O'na ibadetten yüz çevirmiş olur. O'na şirk koşan da, ibadetinden yüz çeviren de kâfirdir. Sadece O'na teslim olma, yalnız O'na ibadet etmeyi ve yalnız O'na itaat etmeyi içerir...”¹³⁹

“...Bazı yönlerden Ahmedîlerin, Yûnusîlerin ve Harîrîlerin ekserisi, Adevîlerle Evhadüddin-i Kirmânî taraftarlarından birçoğu Meşrik topraklarında bulunan birçok mutasavvıf ve mütefakkır (dervişân) lar, bunlarla benzerlik taşırlar. Bu sebepten, bunlarda ibâhe (her şeyi mübah görme)

---

¹³⁰ Nisa, 4/150–152

¹³¹ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu'l İrakıyye), çev: İbrahim Sarmış, İst. 2004. s. 226.

¹³² İbni Teymiyye, a.e, s. 82

¹³³ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, s. 39; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 51

¹³⁴ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 20

¹³⁵ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu'l İrakıyye), s. 226.

¹³⁶ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 70

¹³⁷ İbni Teymiyye, a.e, s. 48

¹³⁸ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu'l İrakıyye), s. 82

¹³⁹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, III. 90

düşüncesi baskındır; şerîatin farz ve haram kıldıklarına inanmazlar. Bunlar, mutlak bir tapınma içerisine girdiler mi, ilahlarının kim olduğunu kalbî ma'rifetle tanımaz bir hale gelirler. Bunların zındık olan ârifleri bu ilahın mutlak varlık olduğunu söylerler. İçlerinden, insanların sâlih olanlarını, onların kabirlerini vb. ilâh edinenler vardır. Bazen müşriklere, bazen Hristiyanlara, bazen Sâbiîlere, bazen da Firavun'un yolundan giden inkârcılara ve bunların zümresine dâhil olan dehrîlere benzerler. Bunlar Sâbiîlerdendir; ancak temelde kâfirdirler.

İçlerinden temiz olanları, yalnızca Allah'a ibadet ederler. Fakat ibadetlerinin çoğu, Kur'ânî ve Muhammedî şerîatin dışındadır veya Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ya da Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet konusunda sapma (inhirâf) içindedirler. Bunu diğer yerlerde açıkladım...»¹⁴⁰

“...Bir müddet cinnet getirip aklını kaybeden, sonra bir müddet düzelerek normale dönen, fakat buna rağmen normal döneminde farzları yerine getirmeyen, üstelik böyle olması gerektiğine inanan, emirlerden muaf olduğuna itikat eden kimse de açık bir küfür içindedir. Fakat deliliği sürekli ise ve hali hem zahirde ve hem de batında oluyorsa, böyle bir kimse için, seri yükümlülük olmadığı kesindir. Fakat böylesi, normal insanlar gibi sorumlu olmadıkları için, aynı zamanda normal insanların ulaştıkları iyi sonuçlara, ecirlere ve Allah'ın dostluğuna ulaşamazlar. Onun için de bunlara veli olarak bakmak, böyle itikad etmek asla caiz olamaz. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, gidip gelen bir akli dengeye sahipse, normal zamanlarında Allah'ın istediği işleri gerekli biçimde yapıyorsa, sadece dengesi bozulduğu zaman yapmıyorsa, normal zamanlarda yaptığı ibadetlerden ötürü bir takım ilahi dereceler kazanır. Fakat normal zamanlarında Allah'a inanmıyor ve

---

¹⁴⁰ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, çev: Komisyon, İst. 1987, II. 95

gerekenleri yapmıyorsa, böyle bir kimsede küfür ve nifak var demektir, ara sıra delirmesi onu azabdan kurtarmayacaktır...¹⁴¹

“...Bir kimse bu kevnî hakikatı müşahede ederek durur ve Allah’ın ulûhiyetine ait ibadetten, Allah’ın ve Rasûlünün emirlerine itaatten ibaret olan dînî hakikatı yerine getirmez ve ibadetten ve emre itaatten geri durursa, iblis’in ve cehennem ehlinin fiili cinsinden bir iş yapmış olur. Bununla beraber “bunlar (Allah’ın kevnî hakikatını müşahede edip, dînî hakikatten ve kulluktan geri duranlar) Allah’ın has evliyası, hakikat ve marifet ehlidir, bunlar şer’î emir ve yasaklardan muafdır” diye itikat edilirse, bu itikat sahipleri küfür ve ilhad ehlinin zümresine dâhil olurlar, onların sapıklığına ortak olmuş olurlar.

Her kim, “Hızır ve diğer benzerlerini müşahede ettiğinden dolayı kendilerinden ilahî emir ve nehiyer düştü” derse, bu sözleri Allah’a ve O’nun Rasulünü küfreden kâfirlerin sapık sözlerinden olur...¹⁴²

“...Bir insan Allah’dan başkasına kul olduğu takdirde mutlaka müşrik olur. Kulluktan kibirlenen kimse de müşriktir...¹⁴³

“...Mahlûkun kemali Allah’a, kulluğunu gerçekleştirmesindedir. İnsan Allah’a, kulluğunu ne kadar artırır, o nisbette kemali artar ve derecesi yükselir. Her kim mahlûkun herhangi bir vecihle kulluktan çıkacağını sanırsa veya kulluktan çıkmanın daha yüksek bir kemal olduğuna inanırsa, o kimse mahlûkatın en cahili ve en sapığıdır...¹⁴⁴

“...Çok defa “Sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et”¹⁴⁵ mealindeki ayet-i kerimeyi tevil ediyor ve ayetteki yakînin kevnî hakikatı bilmekten ibaret olduğunu iddia ediyorlar. Bu kimselerin sözleri apaçık bir

---

¹⁴¹ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya’r-Rahmân ve Evliya’i-Şeytan, s. 39; Allah’ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 50-51

¹⁴² İbni Teymiyye, Kulluk, s. 19-20

¹⁴³ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 70

¹⁴⁴ İbni Teymiyye, a.e, s. 48

¹⁴⁵ Hicr, 15/99

küfürdür. Her ne kadar birçok kimse bunun küfür olduğunu bilmeyerek taklid ile bu itikada düşüyorlarsa da, mazur değillerdir, çünkü gene küfür oluyor. Zira akli başında olduğu müddetçe, herkes ölünceye kadar emir ve yasaklara uymak mecburiyetindedir. (Şeytan yahut Yahudi müstesna) bu keyfiyet, İslam dininin değişmez kaidelerindedir ve bunu herkes bilmektedir...»¹⁴⁶

“...Her kim ki, kevnî hakikatler ile iktifa edip, dînî hakikatlere tâbi olmaz ise, mel’un İblis ve âlemlerin Rabbine küfreden kâfirlerin tâbilerinden olur...»¹⁴⁷

“...Ariflerden, erenlerden ve keşf sahibi şeyhlerden namaz borcunun düştüğünü veya Allah’ın kutlu huzuruna erdikleri veya ondan daha önemli yahut öncelikli şeylerle meşgul oldukları iddiasıyla kimi kulların namazdan muaf olduğuna inananlar mürted kâfir olurlar. Maksat, kalbin Allah’la beraber olması veya kulun Allah’la beraber olduktan sonra namaza ihtiyacının bulunmadığı ve namazın kişi ile Allah arasında ayrılık sebebi olduğu, hatta namazdan maksadın marifet olduğu ve bu marifet gerçekleşikten sonra namaza ihtiyaç kalmayacağı, kişinin havada uçmak, su üstünde yürümek veya havada kaplara su doldurmak veya suları yere batırmak veya yerin altındaki hazineleri çıkarmak, sevmediği kişileri şeytanca oyunlarla öldürtmek gibi gerekçelerle namazın farz olmaktan çıktığını söyleyenler, mürted kafir olurlar.

Veya özel/havas kişilerin olduğu, Hızır’ın Musa’ya ihtiyacı kalmadığı gibi bunların da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’e uymaya ihtiyaçlarının olmadığı veya keşf ehli olup havada uçan veya su üstünde yürüyen herkesin namaz kılsın veya kılmasın veli olduğunu söyleyenler, mürted kâfir olurlar.

---

¹⁴⁶ İbni Teymiyye, a.e, s. 33

¹⁴⁷ İbni Teymiyye, a.e, s. 21

Veya abdest ve gusül olmadan da namazın makbul olduğu¹⁴⁸ veya meczupların, mezarlıklarda, çöplüklerde, tuvalet girişlerinde, dehlizlerde, karanlık ve başka kötü yerlerde barınan, abdest almayan ve namaz kılmayan delilerin Allah'ın velisi olduğuna inananlar, ne kadar zahid ve abid olursa olsun, âlimlerin ittifakı ile mürted kâfir olurlar. Çünkü Hristiyan rahipler bunlardan daha zahid ve daha abittirler. Hatta peygamberin getirdiği pek çok şeye inanırlar. Büyük çoğunluğu peygamberi ve tabilerini yüceltirler. Ne var ki peygamberin getirdiklerinin hepsine inanmazlar. Aksine bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederler. Onun için kâfir olmuşlardır...¹⁴⁹

“...Cuma namazı kılmayan kişinin kalbini Allah mühürler.”¹⁵⁰ Öğle namazını kılsa bile, cumayı terk eden kişinin kalbi mühürleniyorsa, namaz için abdest almayan, gusul yapmayan, öğleyi, cumayı, farzı ve nafileyi kılmayan kişinin durumu acaba ne olur? Bu kişi önce mümin ise ve farzlara inanmadığı ve terk ettiği için kalbi mühürlendiğinden kâfir olmuşsa ve artık mümin olduğuna inananlar da kâfir oluyorsa, acaba böylelerin Allah'ın veli kullarından olduğunu söyleyenler nasıl kâfir olmasın?¹⁵¹

2.6. Birini Allah Kadar Sevmek

İbni Teymiyye, “İnsanların kimileri, Allah'tan başka ortaklar edinerek, Allah'ı sever gibi onları severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler.”¹⁵² ayetine dayanarak Allah'tan başkasını Allah kadar sevmenin küfür olduğunu şöyle ifade eder:

“...Kim bir yaratılmışı, yaratıcıyı sevdiği gibi severse o kimseyi yaratıcıya ortak koşmuştur...¹⁵³

¹⁴⁸ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu'l İrakiyye), s. 225

¹⁴⁹ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu'l İrakiyye), s. 226

¹⁵⁰ Müslim, Cum'a, 40; Neşâi, Cum'a, 2; İbni Mâce, Mesâcid, 17.

¹⁵¹ İbni Teymiyye, a.e, s. 237

¹⁵² Bakara, 2/165

¹⁵³ İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, s. 45

“...Zira Allah için sevmek tevhidin olgunluğundan kaynaklanır; buna karşın Allah ile beraber başka bir varlığı sevmek ise şirktir...”¹⁵⁴

“...Gerçekte insanların çoğu bir halifeyi, bir âlimi, bir şeyhi ya da bir idareciyi öylesine severler ki onu Allah’a eş koşar. Her ne kadar o kimseyi Allah için sevdiğini iddia etse de işin aslı budur...”¹⁵⁵

“...Her kim Rasul’den başkasını, Allah’ın ve Rasulü’nün emirlerine ters olduğunu bile bile her emrettiği ve yasakladığı konuda itaat edilmesi gerekli birisi olarak bellerse, işte o kimseyi Allah’a ortak koşmuştur. Belki de o kimse, hristiyanların Mesih’e yaptıkları gibi, o kimseye dua eder, o kimseden imdat ister ve onun dostlarını, veli edinir, düşmanına düşmanlık eder. Her emrettiği ve her yasakladığı konuda helal ve haram olarak belirlediği meselelerde itaati gerekli görür. Böylelikle söz konusu kimseyi Allah’ın ve Rasulünün yerine koyar. İşte bu Mesih’in yandaşlarının içine düştüğü şirktir... Aslında tevhid ve şirk kalpten kaynaklanan söz ve görüşler ile yine kalpten kaynaklanan amellerde olur...”¹⁵⁶

2.7. Sadece Sebeblere Yönelmek

İbni Teymiyye, İnsanların kalplerinde oluşan korkuyu kalplerindeki “şirk’e bağlar.¹⁵⁷ Sebeplere yönelmeyi, sadece onlara güvenmeyi şu sözleri ile şirk sayar:¹⁵⁸

“...Yalnızca Allah’a bağlanması gerekir. Çünkü Allah’tan başkasına ümit bağlamak şirk (Allah’a eş koşmak)tır. Allah umulanın karşılanması için birçok nedenler yaratsa da sebep tek başına bağımsız olarak bir işe yaramaz; ancak mutlaka bir yardımcı ve onun işlevselliğini engelleyen geçici engellerin

---

¹⁵⁴ İbni Teymiyye, a.e, s. 101

¹⁵⁵ İbni Teymiyye, a.e, s. 48

¹⁵⁶ İbni Teymiyye, a.e, s. 48

¹⁵⁷ İbni Teymiyye, Hapishane Mektupları, s. 94.

¹⁵⁸ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 140

giderilmesi gerekir. Bu ise ancak Allah'ın dilemesi (meşîet) ile gerçekleşir. Bu nedenle şöyle denilmiştir: Nedenlere yönelmek tevhid noktasında şirktir...¹⁵⁹

“...Tevhid kulun kalbinde güçlendikçe, imanı, güveni, tevekkül ve yakîni de o derece güçlenir. İnsanların kalplerinde oluşan korku kalplerindeki “şirk” tendir...¹⁶⁰

“...Dua da, Allah'ın takdir buyurduğu sebeplerden biridir. Gerçek böyle olunca sebeplere yönelmek, sadece onlara güvenmek tevhid inancına göre şirk sayılır. Sebepleri yok etmek, sebebi sebep yapmaktır ki, bu akıl eksikliğidir. Çünkü sebeplerden uzaklaşmak şeriata göre yasaktır...¹⁶¹

2.8. Yabancılara Özenmek

İbni Teymiyye, yabancılara özenmeyi küfür sayarak şunları söyler:

“...Kim bir kavme benzerse o onlardandır¹⁶² hadisinin en toleranslı yorumu Müslüman olmayanlara özenmenin yasak oluşunu gerektirdiği şeklindedir. Oysa zahiri ve kabaca anlamı bu özenmenin kâfirlik olacağı yolundadır. Tıpkı Cenab-ı Allah'ın (c.c.) “Kim onları(Yahudi ve hristiyanları) dost edinirse onlardan olur.”¹⁶³ ayetindeki buyruğu gibi.

Abdullah b.Amr'ın şu sözü de bu hadisin ana fikrini pekiştirir. O diyor ki: “Kim müşriklerin semtinde ev yaparsa (oturursa), onların Nevruz ve Mihrican bayramlarını benimseyip kutlarsa ve ölünceye kadar onlara özenir, onları taklit ederse kıyamet günü onlarla birlikte haşrolur.”¹⁶⁴

Bu sözler mutlak benzemeye ve kesin özenmeye yorulabilir. Çünkü böyle bir şey kâfirliği gerektirir. Yahut özenenin yabancılara benzediği kadar

¹⁵⁹ İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, s. 32

¹⁶⁰ İbni Teymiyye, Hapishane Mektupları, s. 94.

¹⁶¹ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 140

¹⁶² Ebu Dâvud, Libas, 4; Tirmizi, İstizan, 7.

¹⁶³ Maide, 5/51

¹⁶⁴ Beyhaki, Sünen, IX.234

onlardan olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda özentisi konusu şey kâfirlik, günah veya küfür ve günah sembolü olduğu takdirde özenmenin hükmü öyle olur. Durum ne olursa olsun bu ilke müslüman olmayanlara özenmenin özenme olması gerekçesi ile haram olmasını gerektirir.¹⁶⁵

2.9. Velayet Makamını Risalet Makamından Üstün Görmek

İbni Teymiyye velayet makamını risalet makamından üstün görmeyi sapıklığın ileri derecesi olarak görür ve küfür olarak niteler:

“...Bir kimse; “Hz. Muhammed ancak İslam’ın zahiri ilimlerini insanlara tebliğ ve talim ettirmiştir, imanın hakikatlarını ise ettirmemiştir; çünkü bu batını gerçekler Kur’an ve sünnetle elde edilmez” diyecek olursa böyle bir kişi, peygamberin getirdiklerinin bir kısmına inanıp, bir kısmına inanmadığını ilan etmiş olur ki, böyle bir kişi “ bazı şeylere inanırım bazılarına inanmam” diyen sapığın halinden daha beter bir durumdadır. Böyle imansızlar, velayetin nübüvvetten üstün olduğunu iddia ederler ve bu konuda insanların zihnini karıştırırlar. Bunlar derler ki: “Biz velayet makamında peygamberlerle eşit noktadayız ve bu hal onların risaletinden daha üstündür.”

Böyle bir inanış, sapıklığın en ileri derecesidir. Çünkü Allah Resulü Hz. Muhammed’in velayeti öyle bir mertebededir ki, ne İbrahim, ne Musa, ne de başka hiçbir kimse, ona benzer bir mertebeye asla ulaşmış değildir. Nerede kaldı ki, yukarıdaki sapıklığı ileri süren imansızlar, onunla aynı velayet derecesine sahip olsunlar.

Allah’ın Resulü, hem nebi, hem de velidir. Onun risaleti, nübüvvetini, nübüvveti de velayetini içine alır. Velayeti olmayan bir risalet, yani ilahi haber

---

¹⁶⁵ İbni Teymiyye, İktidâu Sırata’l- Müstakîm li Muhalefeti Eshabi’l-Cahim, s. 98; Sırat- 1 Müstakîm, s. 102

olmaz. İlahi haber geldiği halde, Allah'ın Resulü'nün veli olmaması mümkün değildir. Hiçbir zaman "O velayetten uzak tutulmuştur" denilemez. ..."¹⁶⁶

"... Veyahut da şöyle söylerler: "Peygamber, ancak zahiri anlamda yasaklar koyan bir din getirmiştir. Biz bu konuda ona hak vermekteyiz. Ama batını gerçeklere gelince, işte peygamber bu gerçeklerle birlikte gelmemiştir, onun için de batını âlemin gerçeklerini bilmez. Bilse de, onun bildiği kadar biz de biliriz. Çünkü biz, bizimle Allah arasında hiçbir vasıta olmadan, bu gerçekleri ilham yoluyla almaktayız."

Bu sapıklardan bir kısmı da der ki: "Sufiler çok yüksek bir derecede buldukları için peygambere ihtiyaçları yoktur. Zaten peygamber de bunlar için gönderilmemiştir."

Birtakımları da şöyle söylemektedir: " Sufilere batın ilminde indirilen vahiy, peygambere miraç gecesinde bile indirilmemişti. Sufilerin derecesi, risalet derecesinden aşağıda değildir.

Şu her biri iğrenç küfür taşıyan sözleri dinlemek bile insanı çileden çıkarır..."¹⁶⁷

"...Onun için yani, kendileri akıllı oldukları için de, bu felsefecilere bağlı bu inkârcılar, Allah'ın velisi olduklarını söylemişler ve "Allah'ın velileri, Allah'ın peygamberlerinden daha üstündür. Çünkü biz, bizde var olan bilgileri doğrudan doğruya, hiç vasıtasız olarak Allah'tan alıyoruz" gibi, batıl ve de çok sakat iddiaları ileri sürmüşlerdir..."¹⁶⁸

"...Bu ilimde hâtemü'l-evliyâ, Allah Resûlünden daha üsttedir. Nitekim İbn Arabî şunları söyler: "İşte bu da bânını temsil eden altın tuğlanın

---

¹⁶⁶ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, s. 76; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 87

¹⁶⁷ İbni Teymiyye, a.e, s. 20

¹⁶⁸ İbni Teymiyye, a.e, s. 95

mahallidir. Zira o öyle bir kaynaktan beslenmektedir ki, kendisiyle peygambere vahy iletilen melek de aynı kaynaktan beslenmektedir.” Böylece İbn Arabî altın tuğlanın mahalli şeklinde temsil olunan bu ilimde -yani batın ve hakikat ilminde- hâtemü'l-evliyânın, peygamberden üstün olduğunu savunmaktadır; çünkü o, bu ilmi kendisiyle peygambere vahy iletilen meleğin ilim aldığı yerden almaktadır; binâenaleyh peygamber melekten almakta, o ise meleğinde üstünden, bizzat meleğin aldığı kaynaktan almaktadır. İşte böylesi bir iddia, Müseylimetü'l-Kezzâb'ın iddiaları ve kalkıştığı da'vâdan daha ileri bir iddiadır. Çünkü Müseylime, ilâhî ilimlerden herhangi birisinde kendisinin Resûlullah'tan daha yüce olduğunu iddia etmemişti; İbn Arabî ise ma'rifetullah'ta hâtemü'l-evliyâ'nın Resûlullah'ın üstünde olduğunu iddia etmektedir.

Bunu tâkiben İbn Arabî diyor ki: “Eğer işaret ettiğim bu nükteyi anlayabildiysen senin için faydalı bir bilgi meydana gelmiştir.” Hiç kuşkusuz bu küfür, Yahûdîlerin ve Hristiyanların da küfründen daha aşırıdır. Çünkü ne yahûdîler, ne de Hristiyanlar, mü'minlerden herhangi birisini Hz. Musa ve Hz. İsa'nın üstünde kabul etmeye rıza gösteremezler.”¹⁶⁹

İbni Teymiyye bu konuda Gazzâlî'den şu alıntıda bulunur:

“Velîlik rütbesinin, nübüvvet rütbesinden daha yüce olduğunu kim iddia ederse, onu öldürmek bence yüz kâfiri öldürmekten daha sevimli bir iştir. Çünkü onun dine vereceği zarar daha büyüktür.”¹⁷⁰

2.10. Allah'ın Sıfatları Konusunda İleri Gitmek

İbni Teymiyye, Allah'ı yalnızca nefiy ile tavsîf ederek onun hakkında “O diri, işiten veya gören değildir.” diyenleri, “O âlemin içinde de dışında da

¹⁶⁹ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, II.247

¹⁷⁰ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**.162

değildir” görüşünde olanları,¹⁷¹ bazı yaratılmışları bazı şeylerin yaratıcısı sayanları,¹⁷² Allah’ın ezeli sıfatlarını Allah’ın hidayetinden söz etmeden kendisinde bulunduğu iddia edenleri, Kur’an’ın dolayısı ile Allah’ın mahlûk olduğuna inananları, Allah’ın kullara hulul ettiğine inananları,¹⁷³ Yüce Allah’ın sıfatlarını işlevsiz kılanları ve onu başka varlıklara benzetenleri,¹⁷⁴ Allah’ın kadîm ilmini inkâr edenleri¹⁷⁵ Allah’ın dağılma, kısımlara ve cüzlere ayrılmayı kabul etmesi anlamında mürekkebe olduğunu söyleyenleri¹⁷⁶ Allah’ın değişim ve başkalaşıma maruz kaldığına inananları, Allah için artma ve eksilmenin olduğunu kabul edenleri¹⁷⁷ kâfirlikle nitelendirir ve mevzuya şöyle açıklamalarda bulunur:

“...Bir başka grup da Allah’ı yalnızca nefiy ile tavsîf etmiş ve “O diri, işiten veya gören değildir.” demişlerdir. Bunlar bir yönüyle diğerlerinden daha büyük bir küfür içindedir. Bunlara “Bu (dediğiniz) Allah’ın bu sıfatların ölüm, sağırlık, dilsizlik gibi zıtlarıyla vasıflanmasını gerektirir” denildiğinde , “Eğer bunları taşımaya elverişli olsaydı bu gerekirdi” derler ki bu özür beyanı onların görüşlerini daha da hatalı hale getirir.

Bunlara benzeyenler de aynı şekildedir. Onlar, “O âlemin içinde de dışında da değildir” diyenlerdir...”¹⁷⁸

“...bazı yaratılmışları bazı şeylerin yaratıcısı sayarlar. Bunlar, Yaratıcı’nın varlığını kabul etmekle, söz konusu faileri yaratılmış ve var edilmiş olarak görürler. “Bunlar Yaratıcı’dan müstağnîdir; yaratma konusunda O’na ortaktır” demezler. Firavun’un ortaya koyduğu görüş gibi, Yaratıcı’yı inkâr eden ise, Yaratıcı’yı yok sayan kâfirin ta kendisidir.

---

¹⁷¹ İbni Teymiyye, Tevhid, s. 51

¹⁷² İbni Teymiyye, a e, s. 120

¹⁷³ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, V.74

¹⁷⁴ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu’l İrakiyye), s. 101

¹⁷⁵ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**222

¹⁷⁶ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, V.317

¹⁷⁷ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II. 204

¹⁷⁸ İbni Teymiyye, Tevhid, s. 51

Allah'a ortak koşan, fakat O'nun varlığını kabul eden müşrikler hakkında söylenecek söz ise şudur: Onların (kelamcılarının) ortaya koyduğu bu tevhide bu müşrikler karşı çıkmaz; bilakis kabul ederler. Bununla birlikte, Kitap, Sünnet ve icma' ile sabit olduğu ve İslam Dini için zorunlu olarak bilindiği üzere bunlar gene de müşriktir...»¹⁷⁹

“...Tasavvuf ve marifet ehlinden bazı gruplar, sıfatlar da isbat ederek bu tür tevhidî ortaya koyarlar ve böylelikle âlemin, yarattıklarından ayrı bir Yaratıcı'sının varlığını ispat etmekle birlikte tevhid-i rubûbiyyette fena bulurlar. Başka bir grup ise buna sıfatların inkârını da eklerler ve sıfatları iptal edenlerden olurlar. Bu ise, müşriklerin pek çoğunun durumundan daha kötüdür...»¹⁸⁰

“...Tasavvuf ve ma'rifet ehlinden bir kısmı da, sıfatları isbatla birlikte bu tevhidi kabul eder ve böylece âlemdeki yaratıklardan ayrı olan bir yaratıcıyı ispatla birlikte rübûbiyetin tevhidinde fânî olurlar. Başkaları da, bu tevhide ilaveten sıfatları nefyederek ta'tile saparlar. Bunların durumu, müşriklerin durumundan kötüdür...»¹⁸¹

“...Açıkladığımız hususlar çerçevesinde “firaset” haktır. Ancak şu sergilediğimiz konuların firasetle ilgisi yoktur. Her kim Allah'ın sıfatlarının kendi sıfatlarında ortaya çıktığını ve Allah'ın azamet, tevfiik ve hidayetinden hiç söz etmeden Allah'ın ezeli sıfatlarının kendisinde görüldüğünü söylese, lâhutiliğe ve ittihadı inanmış bir hulûlcüdür. Böyle bir inanış hiç şüphesiz küfürdür.

Bütün ruhların yaratılmış olduğuna da inanırız. Her kim yaratılmış olmadıklarını ileri sürerse, sözü Nasturî Hristiyanların Hz. İsa hakkında söylediklerine benzer ve bu Yüce Allah hakkında bir küfürdür. Yine her kim

---

¹⁷⁹ İbni Teymiyye, a.e, s. 120

¹⁸⁰ İbni Teymiyye, a.e, s. 123

¹⁸¹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, III.99

Allah'ın tüm sıfatlarının, ya da bir bölümünün bir kula hulûl ettiğini ileri sürerse, küfre girmiş olur. Kur'an da Allah kelamı olup ne yaratılmıştır, ne de bir yaratılmışa hulûl etmiştir. O nasıl okunur ve ezberlenirse, Allah (c.c.)'ın sıfatıdır. Ders, tedris edilen; okumak da okunan değildir. Çünkü Allah, bütün sıfat ve isimleriyle mahlûk değildir. Bunun aksini söyleyen, kâfirdir...»¹⁸²

“...Yüce Allah'ın sıfatlarını işlevsiz kılan Cehmiyye ve onu başka varlıklara benzeten Müşebbihe ehlerinden hiç kimse yoktur ki bir tür ameli şirk içinde bulunmasın. Çünkü onların bu konuda söylediklerinde Allah'ı başka varlıklara yahut yokluk olan şeylere benzetme ve eşitleme şirki bulunmaktadır...»¹⁸³

“...Buhârî ve Müslim, Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediğini naklederler: Peygamber (s.a.v.) bize anlattı ki: ‘Sizden her birinizin yaratılmasını teşkil eden nesnelere kırk gün anasın karnında nutfe olarak kalır, sonra bir o kadar müddet alaka olarak sonra bir o müddet kadar mudğa (bir çiğnemlik et parçası) olarak kalır. Sonra ona melek gönderilir ve meleğin dört kelime yazması emredilir, denir ki: rızkını ve ecelini yaz. Amelini; bedbaht mı, mes'ud mu olacağını yaz. Bilâhare ona ruh üfürülür.’¹⁸⁴

Bu husus herkes için geçerlidir. Allah –kendisi için bir sıfat olan- ilmiyle kullarından bedbaht olan ile mes'ud olanı önceden bilmiş, bunu Levh-i Mahfûz'a yazmış ve buna binaen her doğacak kişinin durumunu, yazması için, o kişinin cesedi yaratılıp ona ruh üfürüldüğü esnada meleğe emretmektedir.

Bu söylediklerimizin dışında başka şeylerin yazılmasını da emreder ki onları anlatmanın yeri burası değildir. Allah'ın bu konudaki kadîm ilmini inkâr eden küfre girmiş olur...»¹⁸⁵

¹⁸² İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, V.74

¹⁸³ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetü'l İrakıyye), s. 101

¹⁸⁴ Buhârî, Bed'u'l Halk,6; Müslim, Kader,1

¹⁸⁵ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, IV, 222

“...Burada dikkat çekmek istediğimiz husus şu: Allah hakkında teşbih ve teccimi gerektiren şeylere düşmemek için varlığı zorunlu kadîmi var olmakla nitelemeyen ve kemâl sıfatlarıyla tavsif etmeyen ve gerekli kılanı reddetmeyi, gerekli olanı reddetmek anlamına alan şu kişi, neticede kaçtığı şeye yakalanmakta; varlığı zorunlu mevcudu, başkasına benzeyen cisme dönüştürmekte; Rabbi, tenzih edilmesi gereken ve eksiklik ifade eden, sıfatlarla nitelemekte, hatta yaratıcıyı inkâr etmeye kadar gitmektedir. Böylece müşriklerin küfürlerinden daha büyük bir küfür içine düşüyor. Çünkü müşrikler yaratıcıyı kabul etmekle birlikte başkasına da ibadet ediyorlardı. Oysa bu, yaratıcıyı kabul etmeyi de yitirmiş olmakta ve neticede insanların cahil ve beyinsizi, en tutarsız durumuna düşmektedir...”¹⁸⁶

“...Kendilerine denilir ki: Rab Sübhânehû ve Teâlâ'nın, başkası tarafından terkîb edilmiş bir mürekkebe olması mes'elesine gelince, bu apaçık bir tutarsızlıktır. Bunu iddia eden, insanların en kâfiri, en cahili ve Allah'a savaş açmışların en katısıdır. Meşhur İslam fırkaları arasında bu görüşte olan yoktur.

Aynı şekilde, -yemek, ilaç, elbise ve binalarda olduğu gibi, cüzlerin dağılık olup sonradan bir araya getirildiği anlamında- Allah'ın mürekkebe olduğu inancını taşıyan kişi, insanların en kâfiri ve en sapığıdır. Ümmetin meşhur fırkalarından hiçbiri Allah hakkında böyle bir görüş ileri sürmüş değildir. Hatta akıl sahiplerinin büyük çoğunluğuna göre yaratıklar bile böyle terkîble mürekkebe değiller. Bunu söyleyenler ancak müstakil cevherleri kabul edenlerdir.

Rab Teâlâ'nın, dağılma, kısımlara ve cüzlere ayrılmayı kabul etmesi anlamında mürekkebe olduğunu söyleyen de aynı şekilde insanların en kâfiri ve en cahilidir. Sözü, Allah'tan bir cüz'ünün ayrılması anlamında Allah'ın bir

---

¹⁸⁶ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, V.267

oğlunun bulunduğunu söyleyenlerin sözlerinden daha kötüdür. İhlâs sûresinin tefsirinde ve başka yerlerde bu mes'eleyi ayrıntılı olarak anlattık...¹⁸⁷

“...Bütün mahlûkatın Allah'tan bir parça olması ve Allah'ın bir takım başkalaşma ve değişmelerle karşı karşıya kalması bu değişiklikler bazan noksanlıktan kemâle doğru bazan da kemâlden noksanlığa doğru olur...¹⁸⁸

“...Sonra bunlara denilir ki: Eğer siz göklerin ve yerin ezeli olduğunu ve devamlılık arzettiğini iddia ediyorsanız bu, küfürdür; bu, âlemin ezeli olduğunu savunmak ve göklerle yerin yarıp parçalanacağını inkâr etmek demektir. Ama bunların hâdis olduğunu söylüyorsanız peki o zaman gökler ve yer, yaratılmadan önce Cenab-ı Hak acaba nasıl idi? Dağınık, yayılmış ve ma'dûm iken sonra gökler ve yeri yaratınca mı toplanmış ve var olmuştur? Böyle bir şeye akıl sahibi birisi nasıl inanabilir?

Siz bilgisizlik ve sapıklığın uç noktasındasınız ve iki tür küfür arasında dönüp dolaşıyorsunuz; bu iki küfürden hangisini isterseniz onu seçin: Âlemdeki sûretler durmadan yok olmakta, onların yerine yenileri gelmektedir; hayvanlar, bitkiler ve madenler gibi, havada Cenab-ı Hakk'ın cereyan ettirdiği bulut, gök gürültüsü, şimşek, yağmur ve benzeri şeyler gibi... Bunlarda herhangi bir şey her yok oldukça bundaki yok olma oranında Hakk'ın nûrundan bazı kısımlar eksilir ve dağılıp yok olur. Bunlardan herhangi bir şeyin artması da o'nun nûrunu artırır, bir araya toplar, varlık kazandırır...¹⁸⁹

2.11. Dine Uymayan Birini Veli Olarak Nitelemek

İbni Teymiyye, İslam dinine uymayanları veli diye niteleyenleri küfürle niteleyerek bu durumu şöyle açıklar:

¹⁸⁷ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, V.317

¹⁸⁸ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.197

¹⁸⁹ İbni Teymiyye, a.e, s. 204

“...İster akıllı, ister deli, ister bunak, isterse ahmak olsun, farzları yerine getirmeyen ve haramlardan sakınmayan bir kişinin bu durumuna rağmen Allah’ın muttaki velilerinden, kurtuluşa eren taraftarlarından, başı çeken gayp erlerinden, mukkarabinden, Allah’ın iman ve ilimle derecelerini yükselttiği kişilerden, yani Allah’ın veli kullarından olduğunu kim düşünürse, İslam dininden dönmüş, Muhammed sallallahu aleyhi ve selam’ın getirdiklerini yalanlamış kâfir olur. Çünkü Muhammed sallallahu aleyhi ve selam, Allah’ın velilerinin mümin muttaki kişiler olduğunu Allah’tan bildirmiştir.¹⁹⁰

İyi bilin ki, Allah’ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar Allah’a inanmış ve O’na karşı gelmekten sakınmışlardır. Dünya hayatında da, ahirette de müjde onlardır. Allah’ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu büyük başarıdır.¹⁹¹

“...Bunların peygamberlere muhalif oldukları bilindiği halde kim Allah’ın velisi olduklarını söylerse, İslam dininden dönmüş olur. Çünkü ya peygamberi yalanlamakta, ya peygamberin getirdiklerinden şek ve şüphe etmekte veya inkârından, inadından yahut hevesine uyduğundan peygamberin peşinden gitmemektedir. Böyle olanların tümü kâfirdirler.

Peygamberin getirdiklerini bilmediği halde zahir ve batın bütün işlerde herkese gönderildiğine inanıyorsa ve ona uymanın dışında Allah’a götüren bir yolun bulunmadığını kabul ediyorsa, bununla beraber bu bid’at ibadetlerin ve şeytanca hakikatlerin peygamberin getirdiği şeyler olduğuna inanıyor ve ona muhalefet etmek ve hidayeti başka yerde aramak için değil, Peygamberin şeriatını, sünnetini, yol ve yöntemini, hakikat ve tarikatını bilmediğinden bunların şeytan işi olduğunu bilmiyorsa, kendisine işin doğrusu anlatılır, Kitap

---

¹⁹⁰ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu’l İrakiyye), s. 223

¹⁹¹ Yunus, 62–64

ve Sünnetin söyledikleri gösterilir. Tevbe eder ve Allah'a yönelirse, ne âlâ! Etmezse, yukarıda belirttiğimiz mürted kâfirler zümresinden sayılır...’’¹⁹²

“...Cuma namazı kılmayan kişinin kalbini Allah mühürler” Öğle namazını kılsa bile, cumayı terk eden kişinin kalbi mühürleniyorsa, namaz için abdest almayan, gusul yapmayan, öğleyi, cumayı, farzı ve nafilayı kılmayan kişinin durumu acaba ne olur? Bu kişi önce mümin ise ve farzlara inanmadığı ve terk ettiği için kalbi mühürlendiğinden kâfir olmuşsa ve artık mümin olduğuna inananlar da kâfir oluyorsa, acaba böylelerin Allah'ın veli kullarından olduğunu söyleyenler nasıl kâfir olmasın?’’¹⁹³

“...Bir kimse bu kevnî hakikatı müşahede ederek durur ve Allah'ın ulûhiyetine ait ibadetten, Allah'ın ve Rasûlünün emirlerine itaatten ibaret olan dînî hakikatı yerine getirmez ve ibadetten ve emre itaatten geri durursa, iblis'in ve cehennem ehlinin fiili cinsinden bir iş yapmış olur. Bununla beraber “bunlar (Allah'ın kevnî hakikatını müşahede edip, dînî hakikatten ve kulluktan geri duranlar) Allah'ın has evliyası, hakikat ve marifet ehlidir, bunlar şer'î emir ve yasaklardan muafdır” diye itikat edilirse, bu itikat sahipleri küfür ve ilhad ehlinin zümresine dâhil olurlar, onların sapıklığına ortak olmuş olurlar...’’¹⁹⁴

“...Veya özel/havas kişilerin olduğu, Hızır'ın Musa'ya ihtiyacı kalmadığı gibi bunların da Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e uymaya ihtiyaçlarının olmadığı veya keşf ehli olup havada uçan veya su üstünde yürüyen herkesin namaz kılsın veya kılmasın veli olduğunu söyleyenler, mürted kâfir olurlar...’’¹⁹⁵

---

¹⁹² İbni Teymiyye, a.e, s. 239

¹⁹³ İbni Teymiyye, a.e, s. 237

¹⁹⁴ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 19-20

¹⁹⁵ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu'l İrakiyye), s. 226

2.12. Namaz Kılmamak

İbni Teymiyye, namaz kılmama konusunda katı olup namaz kılmamayı namazı inkâr etmek kadar küfür sayar ve bu konuda fakihlere yüklenir. Bu konuda İbni Teymiyye'nin kendi ilkelerine ters düştüğünü düşünmekteyiz. Zira içki içmek, zina etmek nasıl küfrü gerektirmiyorsa namaz kılmamakta öyle olmalıdır. Çünkü yasaklarda farzlar gibidir. Yasaklar haram kılınan şeylere yaklaşmama emri iken farzlar ise yapılması emredilen şeylere ilahi emir gereği yaklaşımdır. Dolayısı ile İbni Teymiyye'nin bu konuda tutarlı olmadığını düşünmekteyiz. Şayet İbni Teymiyye haramları çiğneyenleri tekfir etmiş olsaydı tutarlı olmuş olacaktı.

“...Bu arada şunu belirtelim ki, namaz ve benzeri ibadetleri terk etmeyi kâfirlik sebebi saymayanların bu konuda ileri sürdükleri her delil, namazın farz olduğunu inkâr edeni olduğu kadar, terk edeni de kapsamına alır. Buna göre onların namazın farz olduğunu inkâr edenlerle ilgili her cevabı, aynı zamanda namazı terk edenlerle ilgili olarak kendilerine karşı cevap olarak kullanılabilir. Ayrıca daha önce belirttiğimiz gibi, delil kaynaklarımız kâfirliği, ibadetten yüz çevirmeye bağlamışlardır. Bu görüşü savunanların tezlerini ispat etmek için başvurduk...”¹⁹⁶

“...Namaz kılmayı farz ettiğini kabul etsin, Peygamberimizin Allah katından getirmiş olduğu şariat prensiplerine bağlı olsun da böyle bir kimse İslam devletinin yetkilisi tarafından kendisine verilecek olan namaz kılma emrini reddetsin de bu yüzden öldürülsün. Bununla birlikte kalbinden mü'min olsun, asla. Böyle biri ancak kâfir olabilir.

Böyle biri “Ben namazın farz olduğuna inanıyorum, fakat onu kılmıyorum.” dese bu söz bu tutumu karşısında yalan olur. Tıpkı mushafı kaldırıp çöplüğe atan bir kimsenin “Bu kitapta yazılı olan her şeyin Allah'ın

---

¹⁹⁶ İbni Teymiyye, Kitabu'l-İman, s. 227; İman Üzerine, s. 245

sözü olduğuna şahadet ederim” veya peygamberlerden birini öldüren bir kimsenin bu cinayeti işlerken “Ben onun Allah’ın Resulü olduğuna şahadet ederim” demesi ve bunlara benzer kalbdeki imanla çelişecek davranışlar işleyenlerin tutumu gibi. İnsan bu tip imanla çelişkili davranışlara rağmen “Ben kalben mü’minim” derse söylediği bu söz yalan kabul edilir.

Bu nokta iyi düşünülmalıdır. Zahir (görünen) ile batın (iç ve kalb) arasındaki sıkı ilişkiyi bilen kimsenin bu konuda hiçbir şüphesi olmaz. O zaman iyice anlaşılır ki, “söz konusu ibadetlerin farz olduklarını kabul edip de onlardan hiçbirini yapmayan kimse öldürülmez” veya “Müslüman olarak ölüm cezasına çarptırılır” diyen fıkıh âlimleri Mürcie ile Cehmiye mezheplerinin belirttikleri şüphelere kapılmışlar ya da kesin irade ile bir araya gelen tam bir gücün bazan hiçbir dış eylem (hareket) meydana çıkarmayabileceğini ileri sürenlerin tereddütlerine düşmüşlerdir...”¹⁹⁷

2.13. Kadere Şahit Olmak

Kadere şahit olan arif kişinin yaptıklarından dolayı kınanmayacağını söylemeyi İbni Teymiyye şu sözlerle küfür sayar¹⁹⁸ ve kader konusunda batıl inanışlarda olanları üç guruba ayırır:

“...Kader konusuna düşüncesizce dalan dalalet ehli, kendi içinde üç kısma ayrılır: Mecûsiyye, Müşrikiyye ve İblisiyye.

Mecûsiyye, Allah’ın emir ve nehyine iman etseler de kaderi inkâr edenlerdir. Bunların aşırıları, ilim ve kitabı (Levh-i mahfuz) inkâr eder. İlimli olanları ise Allah’ın iradesi, yaratması ve kudretinin kapsamlılığını inkâr ederler ki bunlar Mu’tezile ve onlara uyanlardır.

¹⁹⁷ İbni Teymiyye, a.e, s. 249

¹⁹⁸ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, II.321

İkinci grup, kaza ve kaderi kabul edip, emir ve nehyi inkâr eden müşriklerdir. Allah Teâlâ “Putperestler diyecekler ki: Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.”¹⁹⁹ buyurmuştur. Binaenaleyh, emir ve nehyin iptali noktasında kaderi delil getiren kimse bunlardandır. Bu durum, hakikat iddiasında bulunan mutasavvıflarda çokça görülür.

Üçüncü grup, emir ve nehyi kabul etmekle birlikte, -bunların öncüsü olan İblis hakkında mezhepler tarihi müelliflerinin ve Ehl-i Kitab’ın naklettiği üzere- bunu Allah Teâlâ’nın bir çelişkisi olarak gören ve O’nun hikmet ve adaletine dil uzatan İblisiyye’dir...”²⁰⁰

“...Eğer bunların iddia ettiği gibi, âdem tekvini emre şahit olmuştu, dolayısıyla ondan yemekle Allah’ın emrini yerine getirmiş oldu. ‘Kadere şahit olan arif kişi yaptıklarından dolayı kınanmaz’ denecek olursa, böyle bir iddianın batıl olduğu İslâm dininde bilinmesi zorunlu olan hususlardan olmakla birlikte aynı zamanda Müslümanların ittifakıyla küfürdür de...”²⁰¹

“...Arifin amacının kadere şahit olmak olduğunu ve bu şuhud âleminden uzaklaşıp fena bulmak olduğunu zannederler. Bu şekilde tanık olmak (şuhud) halinde ise emrolunan ile yasaklanan şey arasında bir fark kalmaz. Allah’ın sevdiği şeylerle sevmedikleri, dostlarıyla düşmanları arasında fark olmaz.

Hatta onların kimisi şöyle der: Arif önce itaat ve masiyete tanık olur. Sonra masiyetsiz itaate tanık olur -bununla kadere itaati kaseder- Nitekim onların şeyhlerinden birisi şöyle der: Ben kendisine isyan olunan bir rabbin kâfiriyim. Ona zalimlerden birisi hakkında: Bunun malı haramdır denilince, şu cevabı verir: Eğer emre isyan etmişse iradeye itaat etmiştir. Bundan sonra itaatin de, masiyetinde sözkonusu olmadığı üçüncü şuhuda yükselirler. Bu ise

---

¹⁹⁹ En’am, 6/148

²⁰⁰ İbni Teymiyye, Tevhid, s. 131

²⁰¹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.321

vahdet-i vücudu kabul eden ehl-i vahdetin şuhududur. Bu ise Karamita, Şia gruplarının inkârının son basamağını teşkil ettiği gibi, Sûfilerin, Cehmiyye bid'atçilerinin inkârın en son noktasıdır. Her iki inkârda birbirine yakındır bunlarda bulunan küfür Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve Arap müşriklerinde bile görülmemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Yüce Allah'tır...²⁰²

“...bir sözde arif diyor ki: “tarikata yeni giren mürid, önceleri şeriatın emirlerine bakarak ibadet ile günah arasında fark gözetir, bunlar arasında ayırım yapar. Bir süre sonra kaderi göz önüne alarak her hareketi günahsız ibadetler bütünü olarak görür, daha sonra da varlık bütünlüğü (vahdet-i vücud) ilkesi açısından ne ibadet ve ne de günah görür...²⁰³

İbni Teymiyye küfrü, isyanı kadere bağlamayı şöyle reddeder:

“...Âdem'e bātında 'ye' dediğini söylemek, kâfire 'kâfir ol' ve fâsıka 'fâsık ol' dediğini söylemek gibidir. Oysa Allah kötülüğü emretmez, fesadı sevmez, kullarının küfre girmelerine razı olmaz. Kâfire, fâsık ve âsiye kâfir ol, fâsık ol, ya da âsî ol diye, ne açık ve ne gizli bir emir yoktur. Her ne kadar bunlar O'nun iradesi, kudreti, yaratması ve tekvinî emri ile oluyorsa da. Tekvinî emir, kulun o işi yapması için bir emir değildir. Aksine o, o fiilin o kulda vücuda gelmesi için ya da kul o durum üzere oluşundan dolayı tekvinî bir emirdir...²⁰⁴

“...Eğer kader delil ve mazeret olsaydı; ne İblis, ne Fir'avun, ne Hz. Nuh'un kavmi, ne Ad ve Semûd ve ne de diğer kâfirler kınanır ve cezalandırılabilirlerdi. O zaman ne kâfirlerle cihad, ne hadlerin uygulanması caiz olabilirdi. Ne hırsızın eli kesilir, ne zinâ eden recmedilir, ne katil

²⁰² İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, IV. 401

²⁰³ İbni Teymiyye, İktidâu Sırata'l- Müstakîm li Muhalefeti Eshabi'l-Cahim, s. 568; Sırat- ı Müstakîm, s. 588

²⁰⁴ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.321

öldürülür ve ne de herhangi bir suçluya suçundan dolayı ceza verilebilirdi...”²⁰⁵

“...Kaderi, günahlarını yok eden bir sebep sanan kimse Yüce Allah’ın, ayeti celilede hallerini tasvir ettiği müşrikler taifesinden bir kişi olur:

“ Müşrik olanlar , “Allah dileyseydi, biz de, atalarımız da, Allah’a ortak koşmazdık; hiçbir şeyi de haram kılmazdık” diyeceklerdir.”²⁰⁶

Müşriklerin bu iddiasını yüce Allah, ayetin devamında şöyle reddediyor:

“Onlardan evvelkiler de işte böylece yalanladılar da, sonunda azabımızı tattılar. Onlara de ki: “Bir bilginiz varsa, onu bize göstersenize! Siz boş bir zandan başka herhangi bir şeye uymuyorsunuz. Ve siz sadece zannınıza inanıyor ve elbette saçmalıyorsunuz!” gene de ki: “Üstün delil sadece Allah’ındır. Eğer Allah dileyseydi, elbette hepinizi doğru yola iletirdi.”²⁰⁷

Eğer kader, insanlardan herhangi birinin günahlarını yok edici sebep olsaydı, yüce Allah, Nuh, Ad, Semûd ve Firavun kavmi gibi, Rasulleri ve nebileri yalanlayan topluluklara azab etmezdi. Haddi aşanlara ceza uygulanmasını emretmezdi...”²⁰⁸

2.14. Hayvanların Dirilişini İnkâr Etmek

İbni Teymiyye, Hayvanların ahiret günü dirilişini inkâr edenleri tekfir eder. Ancak İbni Teymiyye bu konuda yeter delillere dayanmadan söz sarfetmiştir. Zira bir mümini tekfir edebilmek için İbni Teymiyye’nin kendi ilkelerine göre kesin deliller olmalıdır.

---

²⁰⁵ İbni Teymiyye, a.e, s. 322

²⁰⁶ En’am, 6/148

²⁰⁷ En’am, 6/148–149

²⁰⁸ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya’r-Rahmân ve Evliya’i-Şeytan, s. 93; Allah’ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 130

“...Hayvanlara gelince Yüce Allah hepsini haşredecektir. Kitab ve Sünnet buna delâlet etmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ‘Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, (onlar da) sizin gibi ümmet olmasınlar. Biz kitabta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra (onlar), Rablerinin huzuruna toplanacaklardır.’²⁰⁹, ‘Vahşî hayvanlar bir araya toplanacağı zaman’²¹⁰, ‘Gökleri ve yeri ve bunların içine yaydığı canlıları yaratması da O’nun âyetlerindedir. O dilediği zaman onları toplamağa kâdirdir.’²¹¹ Ayetlerde zikredilen ‘izâ’ edatı gelecek içindir...’²¹²

“...Bu konudaki hadîsler de meşhurdur. Allah Azze ve Celle kıyamet günü hayvanları toplayacak, her birinin hakkını diğerinden alacak ve sonra ona: Toprak ol, diyecek, o da toprak olacaktır. İşte o zaman kâfir : ‘Keşke ben de toprak olabilseydim.’ diyecektir. Hayvanların tekrar diriltilmeyeceğini söyleyen büyük bir yanılğı içerisindedir, hatta sapık ya da kâfirdir. Allahü a’lem...’²¹³

2.15. Ayetleri Bilerek Yanlış Yorumlamak

İbni Teymiyye, tefsir alanında mükemmel bir mukaddime yazmış olup ayetlerin doğru anlaşılmasına yönelik esaslar ortaya koymuştur.²¹⁴ Ayetleri bilerek yanlış yorumlayanların, ayetleri saptıranların kâfir olduğunu belirtir:

“...‘(Ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı.’ sözünden maksat bazı mugalatacıların sandığı gibi kulun fiili, Allah’ın fiilinin kendisidir, demek değildir. Eğer bu doğru olsaydı, herkes için hatta yürüyen için: ‘Yürüdüğün zaman sen yürümedin, fakat Allah yürüdü.’; bir hayvana

²⁰⁹ En’am, 6/38

²¹⁰ Tekvîr, 81/5

²¹¹ Şûrâ, 48/29

²¹² İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, IV.222

²¹³ İbni Teymiyye, a.e, s. 223

²¹⁴ Tefsir Usulüne Giriş(el-Mukaddime fi Usul’u-Tefsir), Çev: Yusuf Işıcık, İst.1997, s. 1-120

binen için: ‘Hayvana bindiğin zaman sen binmedin, fakat Allah bindi’; konuşan için de: ‘Konuştuğun zaman sen konuşmadın, fakat Allah konuştu.’ demek²¹⁵ gerekirdi. Aynı şekilde yiyen, içen, namaz kılan, oruç tutan vs. için de aynı şey söylenirdi.

Yapılan her şey için aynı şey söylenirdi. Hatta küfre giren için: ‘küfre girdiğin zaman sen küfre girmedin, fakat Allah girdi.’; yalan söyleyen için de: ‘Yalan söylediğin zaman sen yalan söylemedin, fakat Allah yalan söyledi.’ denmesi gerekirdi. Böyle bir şey söyleyen, dinsiz bir kâfirdir ve aklın da, dinin de dışına çıkmıştır.²¹⁶

Ayetin anlamı, onların anlattığı gibi değil, şöyledir: Bedir günü Resûlullah (s.a.v.) müşriklerin üzerine (toprak) attı. Attığını hepsine ulaştırması, gücü dâhilinde olan bir şey değildi. Çünkü onlara toprak atıp: ‘Yüzler çirkin olsun’ dediği zaman, o toprağı hepsine ulaştırma gücüne sahip değildi. Allah kendi kudretiyle o atılan toprağı hepsine ulaştırdı. O halde bu ayetle demek istiyor ki: ‘Toprağı attığın zaman o toprağı onlara ulaştıran sen değilsin, fakat Allah ulaştırdı.’ Böylece ayette Peygamber’e nisbet edilen atma, fiilin kendisinin nefyedildiği atma değildir. Değilse, birbirleriyle çelişen iki şey bir araya getirilmiş olurdu. Aksine, atılanı ulaştırmayı Resulullah’tan nefyetmiş, sadece atmayı ona nisbet etmiştir. Yine Resûlullah (s.a.v.)’ın attığı bir okun harikulade olarak Allah tarafından hedefe ulaştırılması da böyledir. O oku kudretiyle ulaştıran Allah idi.²¹⁷

Bu vahdet-i vücud’cular ise, rablığın birlenmesinden hareketle sözü hulûl ve ittihada getirirler ki bu sapıklık ve inanç bozukluğunun kendisidir...²¹⁸

---

²¹⁵İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.329

²¹⁶İbni Teymiyye, a.e, s. 330

²¹⁷İbni Teymiyye, a.e, s. 330

²¹⁸İbni Teymiyye, a.e, s. 330

2.16. Şirk Koşmak

İbni Teymiyye'ye göre Allah'ın ve Rasulü'nün (sallallahu aleyhi ve selem) yasakladığı münkerlerin en büyüğü, Allah Azze ve Celle'ye herhangi bir şeyi ortak koşmaktır. Allah'tan gayrisine, güneşe, aya ve meleklerden bir meleğe, peygamberlerden herhangi birine yahut salih insanlardan birisine ilahlık nisbet etmek,²¹⁹ riya,²²⁰ şeytanlara uyma,²²¹ bu şirke örnek gösterilebilir.

“...Şirk bir tür bid'at olduğu gibi bid'atçılık da gitgide şirke götürür. Hiçbir bid'atçı bulunamaz ki, şu veya bu oranda şirke bulaşmış olsun...”²²²

“...Şeytanî durumlar gösteren, yalan söyleme, facirlik yapma şeytanların sevdiği dualarla ona dua etme, şeytanların itaat ettikleri işleri yapmaya kesin karar verme gibi şeytanların sevdikleri işleri sevenler de, şeytanları Allah'a eş koşan müşriklerdendir. Başka yerlerde bu konular hakkında daha detaylı malûmat verilmiştir...”²²³

“...Riya, yaratıkla Allah'a ortak koşma kapsamına dâhil bir şirk çeşididir, “ucûb” ise, kişinin kendi nefsi ile Allah'a ortak koşması demektir, müstekbirlerin durumu böyledir...”²²⁴

2.17. Ahiret Gününün Gerçekliğini İnkâr Etmek

Ahiret gününün gerçekliğini de inkâr eden, cennet- cehennem varlığını reddeden, dirilişin cismaniliğini kabul etmeyen, cennet ve cehennem ehlinin aynı nimetlerden faydalanacaklarını söyleyen İbni Teymiyye'ye göre kâfirdir.

---

²¹⁹ İbni Teymiyye, Hapishane Mektupları, s. 118

²²⁰ İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, s. 62

²²¹ İbni Teymiyye, a.e, s. 63

²²² İbni Teymiyye, İktidâu Sırata'l- Müstakîm li Muhalefeti Eshabi'l-Cahim, s. 565; Sırat- ı Müstakîm, s. 575

²²³ İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, s. 63

²²⁴ İbni Teymiyye, a.e, s. 62

“...Ahiret gününün gerçekliğini de inkâr ettiler. Cennet- cehennem varlığını da reddetmiş oldular. Çünkü onlara göre, cennet ehli de, cehennem ehli de aynı nimetlerden faydalanacaklardır.”²²⁵

Onlar böylece, Allah’ın dostluğunu kazanmış gerçek evliyanın da çok üstünde olduklarını, rasul ve nebilerden yüce bir makamda bulduklarını; rasul ve nebilerin, Allah’ı kendi pencerelerinden gördüklerini iddia etmişlerdir.

Onların bu iddiası, gerçekte, Allah’ı, ahiret gününü, melekleri, kitapları, peygamberleri apaçık bir inkârdır. Bunları inkâr eden de elbette ki kâfir olmaktadır...”²²⁶

“...Ruhtan ayrı olarak beden nimet veya azâb görür mü? Bu konuda Ehl-i Sünnet ve’l – Cemâat’in ve kelâmcıların meşhur iki görüşü vardır. Ayrıca bu konuda şâz görüşler de vardır ki, Ehl-i Sünnet’in ve Ehl-i Hadîs’in görüşlerinden değildir. ‘Nimet veya azabı sadece ruh görür, beden nimet veya azab görmez.’ görüşü, bedenlerin dirilişini inkâr eden filozofların görüşüdür. Bunlar da Müslümanların icmâi ile kâfirdirler...”²²⁷

“...Cennet’te yeme ve içme fiillerinin olduğu Kur’an, Sünnet ve Müslümanların icmâıyla sabittir. Bu İslam dininde zaruri olarak bilinen bir şeydir. Aynı şekilde Cennet’te kuşlar ve köşkler de vardır. Resûlullah’dan nakledilen sahîh hadislerde böyle belirtilmiştir. Cennet ehli büyük küçük abdest bozmaz ve tükürmezler. Allah’a ve Resulü’ne inanan hiçbir mümin bu konuda anlaşmazlığa düşmemiştir. Buna karşı çıkararak aykırı düşünenler ya kâfirdir veya münafiktir...”

---

²²⁵ İbni Teymiyye, İbn Teymiye, er-Red ala men Kale bi Fenai-Cenneti ve’n-Nar, (Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî’nin tasnif ettiği “Hayatü’l-Elbânî” kitabının içinde), Kuveyt, 1987, s. 23

²²⁶ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya’r-Rahmân ve Evliya’i-Şeytan, s. 93; Allah’ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 101

²²⁷ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, IV. 246

Kur'an'ın lâfızlarını ve meşhur sünneti kabul etmeyen münafıklara gelince; bunlar gerçekleri saptırırlar ve lafızları tahrif ederler. Bunların sadece ruhânî dirilişi anlamamız için verilmiş örnekler olduğunu söylerler. Bunlar, görüşleri Sabîî ve Mecûsîlerin görüşlerinden oluşan bâtınî Karmatîler, İslâm'a mensup olan felsefeci Sâbîîler, 'İhvan-ı Safâ'ya mensup olanlar ve başkaları, mutasavvıf, mütekellim, tabip ve kâtiplerden onlara benzeyenler ve münafıklar gibi zümrelerdir. Bütün bunlar kâfirdir ve müminlerin ittifakıyla öldürülmeleri vaciptir...²²⁸

2.18.Firavun'nun Müslüman Olduğunu Söylemek

İbni Teymiyye, Firavunun Müslüman olduğunu iddia edenleri tekfir eder:

“...Allah'ın isim ve âyetleri konusunda inkâra düşen bir kısım vahdet-i vücütçü, Fir'avun'un mü'min öldüğünü ve cehenneme gitmeyeceğini, Kur'an'da ona azab edileceğine ilişkin bir delilin bulunmadığını, tersine böyle bir şeyin reddedildiğini öne sürerler. Derler ki: Meselâ; 'Fir'avun ailesini en çetin azaba sokun'²²⁹ ayetinde; ailesinin ateşe atılacağı bildirilmektedir, kendisinin değil. Yine, 'Fir'avun kıyamet günü kavminin önünde gidiyor. İşte onları ateşe getirdi.'²³⁰ ayetinde, kavmini ateşin yanına getiriyor, ama ona girmiyor, diyorlar. Çünkü onlara göre, Fir'avun, İsrailoğullarının inandığı şeye, yani kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a inanmıştı. Cebrâil'in ağzına çamur tıkaması ise, kalbindeki imana engel değildir.

Bu sözün küfür ve asılsız bir söz olduğunu bütün Müslümanların bilmesi zorunludur. Bildiğim kadarıyla İbn Arabî'den önce kible ehlinde hiç kimse böyle bir iddiada bulunmamıştır. Hatta ne yahudilerden, ne de Hristiyanlardan

²²⁸ İbni Teymiyye, a.e, s. 265-266.

²²⁹ Mü'min, 40/46.

²³⁰ Hud, 11/98.

bunu söyleyen olmamıştır. Tersine bütün inanç sahipleri Fir'avun'un küfürde olduğu noktasında ittifak etmişlerdir...²³¹

3. İBNİ TEYMIYYE'YE GÖRE TEKFİRİ GEREKTİRMEYEN DURUMLAR

3.1. Günah İşlemek

İbni Teymiyye'ye göre günah gerekçesi ile hatta kendilerince günah sayılan davranışları sebep göstererek kible ehlini kâfir sayıp kanlarının akıtılmasını helal sayan ilk zümre haricilerdir.²³² Haricilerle ilgili olarak İbni Teymiyye şunları söyler:

“...Onlar Peygamber (s.a)’ın nitelediği gibi idiler. Müslümanları öldürüyor, putperestleri bırakıyorlardı.²³³ Ali b.Ebî Talib’i, Osman b. Affan’ı ve onların yanında olanları tekfir ettiler. Ali b. Ebî Talib’in kanını helal kabul ederek öldürdüler. Onu Haricîlere mensup birisi olan Murad oğullarından Abdurrahman b. Mülcem öldürdü. O da diğer Haricîler de, çokça ibadet eden kimselerdendi. Fakat bilgisizdiler. Sünnet ve cemaat ehlinden uzaklaştılar. Bu Haricîler şöyle der: İnsanlar ya mü’min veya kâfirdir. Mü’min bütün farzları yerine getiren ve bütün haramları terk edendir. Böyle olmayan kişi kâfirdir. Cehennemde ebediyen kalacaktır. Daha sonra görüşlerine muhalefet eden herkesin böyle olduğunu kabul ederek şöyle dediler: Osman, Ali ve onlara benzer kimseler Allah’ın indirdiklerinden başkasıyla hükmettiler. Böylelikle onlar zulmettiler, buna bağlı olarak da kâfir oldular,²³⁴ Sıffîn olayında bulunan her iki tarafı da kâfir saymışlardır.²³⁵ Hariciler çıkardıkları bid’atlarla

²³¹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.288

²³² İbni Teymiyye, Kitabu'l-İman, s. 37; İman Üzerine, s. 49

²³³ Müslim, Zekât 143

²³⁴ İbni Teymiyye, Kitabu'l-İman, s. 37; İman Üzerine, s. 49

²³⁵ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, III. 304

kendilerine karşı gelenleri tekfîr eder, kanlarını ve mallarını helal sayarlar...²³⁶

İbni Teymiyye'ye göre Mü'min, günah işlemekle kâfir olmaz.²³⁷ Haricilerin yanlış yargılarını şu gerekçelere dayanarak reddeder:

1-“...Bu gibi kimselerin görüşünün asılsız ve batıl olduğu kitap ve sünnetten birçok delille sabittir. Şanı Yüce Allah hırsızlık yapanın, öldürülmeyip elinin kesilmesini emretmiştir. Eğer hırsızlık yapan kimse mürted bir kâfir olsaydı, öldürülmesi gerekirdi. Çünkü Peygamber (s.a.)şöyle buyurmuştur: “Dinini değiştireni öldürünüz.”²³⁸ Bir başka vesileyle de şöyle buyurmuştur: “Müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden birisiyle helal olur: İslam'dan sonra küfür, ihсандan (muhsan oluştan) sonra zina veya birisini öldürürse ona karşılık öldürülür.”²³⁹

Şanı Yüce Allah zina eden erkek ve kadına yüz sopa vurulmasını emretmiştir. Eğer her ikisi de kâfir olsaydı öldürülmelerini emrederdi. Ayrıca Yüce Allah muhsan olan bir kadına zina iftirasında bulunan kimseye seksen sopa vurulmasını emretmiştir. Bu iftirada bulunan kimse kâfir olsaydı öldürülmesini emredecekti. Peygamber (a.s) de şarap içeni sopayla cezalandırmış, fakat öldürmemiştir. Buharî'de ve başka eserlerde kaydedildiğine göre Hz. Peygamber döneminde çokça içki içen birisi varmış. Bu kişinin adı Abdullah idi. Lakabı da eşek anlamına Hımar'dı. Peygamber (s.a.)'i neşelendirir, güldürürdü...²⁴⁰

İçkili olarak Peygambere geldiği her seferinde ona sopa vururdu. Yine bir seferinde içkili olarak O'nun yanına gelmiş, orada bulunanlardan birisi ona lanet etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: “Hayır, ona lanet

²³⁶ İbni Teymiyye, a.e.s. 235

²³⁷ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, IV.262

²³⁸ Buhari, Cihad -149

²³⁹ Buhari, Diyât 6

²⁴⁰ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, VII.384

etme. Çünkü o, Allah'ı ve Resulünü seviyor.”²⁴¹ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber genel olarak içki içene lanet okumuş olmakla birlikte, muayyen olarak bu kimseye lanet okunmasını yasaklamış ve onun Allah'ı ve Resulünü sevdiği konusunda tanıklıkta bulunmuştur.

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Eğer mü'minlerden iki taife birbirleriyle çarpışarlarsa, aralarını düzeltin. Eğer onların biri diğerine karşı hala tecavüz ederse, o tecavüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın. Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve adaetli olun. Çünkü Allah adaetli olanları sever. Mü'minler ancak kardeşirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin.”²⁴² Yüce Allah bu buyruğunda birbirleri ile çarpışan mü'minleri iman sahibi olmakla, kardeş olmakla nitelendirmiş, bizlere de aralarını düzeltmeyi emretmiştir...²⁴³

2-“...Peygamber (s.a.) de: “Müslümana sövmek fâsıklık, onunla çarpışmak küfürdür.” buyurmuştur.²⁴⁴

Bu esasa göre bazı kimselerde küfrün bir türü bulunmakla birlikte, iman da bulunabilir. İşte kişiyle birlikte zerre ağırlığından daha fazla imandan eser bulunduğundan dolayı, cehennemde ebediyen kalacak kimselerden olmamakla birlikte Peygamber (s.a.)'in birçok günaha “küfür” adını vermesi bu şekildedir. Mesela: “Müslümana sövmek fâsıklık, onunla çarpışmak küfürdür.” buyruğu ile “Benden sonra birbirlerinizin boynunu vuran kâfirler olup gerisin geri dönmeyin.”²⁴⁵ buyruğu da böyledir. Bu buyruk ise Peygamber (a.s)'den Buhari'nin Sahih'inde birden çok yoldan gelmiş müstakil bir rivâyettir. O, Veda Haccı'nda bunun insanlara açıkça ilan edilmesini emretmiştir. Haksız yere birbirlerinin boyunlarını vuranları “kâfirler” diye

---

²⁴¹ Buhari, Hudud 5

²⁴² Hucurat, 49/9,10.

²⁴³ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, VII.385; Kitabu'l-İman, s. 38, İman Üzerine, s. 50

²⁴⁴ Buharî, İman 36

²⁴⁵ Buharî, İlm 43

adlandırdığı gibi, bu fiili de “küfür” diye adlandırmıştır. Bununla birlikte Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Eğer mü’minlerden iki taife birbirleriyle çarpışarlarsa aralarını islah edin... Mü’minler ancak kardeştir.”²⁴⁶ Yüce Allah bu buyruğunda bu kimseler bütünüyle imandan çıkmamışlardır...²⁴⁷

3.2. Te’vile Dayanarak Adam Öldürmek

İbni Teymiyye’ye göre bir Müslüman, diğerini tekfir etme veya onunla çarpışma konusunda bir te’vilden hareket ediyorsa bu takdirde kendisi tekfir olunmaz.²⁴⁸ İbni Teymiyye bu görüşünü şu sözleri ile temellendirmeye çalışır:

“...Sahîhayn’de Üsâme b.Zeyd’den rivâyet olunduğuna göre, Üsâme (harb sırasında) bir adamı ‘La ilâhe illâllah’ dikten sonra (onun ölümünden kurtulmak için böyle dediğini düşünerek) öldürmüştü. Bunu Hz. Peygamber’e haber verdiği zaman, Allah Resûlü durumu çok önemli ve hatalı görerek: “Yâ Üsâme! ‘Lâ ilâhe illâllah’ dedikten sonra adamı öldürdün öyle mi?!” dedi ve bu sözü o kadar çok tekrar etti ki neticede Üsâme : “(Böyle bir hatayı işlemektense) ‘keşke ancak o gün Müslümanlığa girmiş olsaydım’ diye temenni ettim” demiştir. Ama buna rağmen Hz. Peygamber, Üsâme’ye ne kısas, ne diyet, ne de keffâret tatbikini gerekli görmemiştir. Çünkü Üsâme bir te’vilde bulunmuş, kelime-i tevhid getiren adamı bunu ancak ölümden kurtulmak üzere söylediğini zannettiği için öldürmesinin câiz olduğunu sanmıştı.²⁴⁹

3.3.Dinin Ulaşmaması

İbni Teymiyye’ye göre Hz. Muhammed’in risaletinin ulaştığı, fakat O’nun getirdiği hususları tasdik etmeyen kimse, Müslüman veya mü’min

---

²⁴⁶ Hucurat, 49/9,10

²⁴⁷ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, VII.287

²⁴⁸ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, III.238

²⁴⁹ İbni Teymiyye, a.e, s. 239

olduğunu iddia etse de Müslüman veya mü'min olmaz, bilakis kâfir olur.²⁵⁰ İbni Teymiyye'ye kendisine din ulaşmamış kimsenin tekfir edilemeyeceğini, deliller sunulduktan sonra yanı sıra ısrar edenlerin tekfir edilebileceklerini şöyle ifade eder:

“...Bir söz ve görüş, küfür olur; namazın, zekâtın, orucun ve haccın farz olduğunu inkâr; zinayı, içkiyi, kumarı, yasaklanmış evlilikleri helal saymak gibi. Ama bunlara böylece inanan kimse, kendisine hitabın ulaşmadığı bir konumda ve durumda bulunabilir. Bu sebeple de bu hitabı inkâr eden kişi tekfir olunmaz. Mesela henüz yeni Müslüman olmuş, ya da uzak bir çölde yetiştiği için İslam'ın prensipleri kendisine tamamen ulaşmamış kimse böyledir. İşte bu kimse, Hz. Peygamber'e inzal buyurulduğunu bilmediği takdirde O'na inzal olunan herhangi bir esası inkâr etmesi sebebiyle kâfirlikle damgalanmaz...”²⁵¹

“...O zaman böyle kimselere önce kabul etmedikleri farzların farz olduklarını belirten deliller anlatılır ve arkasından daha önceki yanlış bilgi ve davranışların yüzünden tevbe etmeye çağırılırlar. Eğer eski yanlış görüşlerinde ısrar ederlerse o zaman kâfir olurlar. Ama anlattığımız şartlar yerine getirilmeden bu kimselere kâfir denemez, haklarında böyle bir hüküm verilemez...”²⁵²

4. İBNİ TEYMIYYE'NİN HULÛL VE İTTİHAD GÖRÜŞÜNDE OLANLARI TEKFİRİ

4.1. Hulûl Görüşünü Tekfiri

²⁵⁰ İbni Teymiyye, Tevhid, s. 114

²⁵¹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, III.303

²⁵² İbni Teymiyye, Kitabu'l-İman, s. 227; İman Üzerine, s. 240

İbni Teymiyye, hulûl inancının ittihad inancından daha az küfür içerdiğini²⁵³ böyle bir inancı savunanların Müslüman olamayacaklarını şöyle ifade eder.

“...Cenab-ı Hakk, hristiyanları sadece Allah’ın mahlûka hulûl ettiğine ve Hazreti İsa ile birleştiğine inandıkları için kâfir saydı. Allah’ın bütün mahlûklara hulûl ettiğini ve her mahlûk ile birleştiğini iddia edenler nasıl Müslüman kalırlar?²⁵⁴ Bunlar, “Allah, zâtıyla her yere hulûl etmiştir...”²⁵⁵

“...İkinci kısma gelince; bunlar, belli bir kimsede hulûl ve ittihadın söz konusu olduğuna inananlardır. Mesih İsa hakkında hristiyanların, Hz. Ali b. Ebî Talib’le ehl-i beytinden bazıları hakkında gulât-ı Şîa’nın, el-Hakîm hakkında Hakîmiyye mezhebine bağlı olanların, Hallâc hakkında Hallâciye mezhebinde olanların, Yûnus hakkında Yûnusiyye mezhebinde olanların ve bazı şahıslarda hulûl ve ittihad yoluyla Ulûhiyet bulunduğunu söyleyenlerin görüşü gibi. Bunlar hulûl ve ittihadın her şeyde olduğunu söylemez, belli kimselere tahsis ederler. Bunlardan bir kısmı da bazı kadınlarla parlak oğlanlar veya bazı kral ve benzeri kimseler hakkında bunu söylerler ki, bunların küfürleri, Allah, Meryem oğlu İsa’dır diyen hristiyanların küfürlerinden daha katıdır...”²⁵⁶

4.2.Vahdeti Vücut İle Hulûl Arasındaki Fark

İbni Teymiyye, vahdeti vücut ile hulûlün aynı şeyler olmadığını şöyle izah eder:

“...Vahdet-i vücutçuların görüşlerinin aslı: “Kâinatın varlığı Allah Teâlâ’nın varlığının aynıdır; kâinatın varlığı O’ndan başka değildir ve kesinlikle O’ndan başka hiçbir şey yoktur.” şeklindedir. Bu sebeple de bunları

²⁵³ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, II.164

²⁵⁴ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 29

²⁵⁵ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, II.357

²⁵⁶ İbni Teymiyye, a.e, s. 357

“Hulûliyye” diye isimlendiren veya bunların Hulûl Nazariyesi’ne kâil olduklarını söyleyen kimse, bunların sözlerini anlamadan ve içyüzlerine nüfuz etmeden bu görüşü ileriye sürmüştür. Çünkü “ Allah, yaratıklara hulûl eder.” diyen kimse, doğal olarak üzerinde hulûlun cereyan ettiği nesnenin hulûl edenden başka ve ayrı olduğunu kabul etmiştir. Bu da onlar nazarında bir ikilem; iki ayrı vücudun varlığını kabul etmek demektir.

Bu iki varlıktan birisi, hulûl eden, diğeri hulûl edilendir. Evvelki Hak Teâlâ, ikincisi mahlûkattır. Bunlar ise mutlak olarak birinden ayrı iki vücudun var olduğunu kabul etmemektedirler.

Şüphe yok ki Hulûliyye’nin bu görüşü, Vahdet-i vücudcuların (ki bunlara İttihâdiyye de denir.) görüşünden daha az küfrü içermektedir. Görüşlerini selef ulemasının kesinlikle reddettiği Cehmiyye’den birçok kimse de bu fikri benimsemişti. Cehmiyye, Allah Teâlâ’nın zâtıyla her mekânda bulunduğunu iddia ediyordu. Onların bu görüşü benimsediklerini bu ümmetin selefî ve imamlarından birçok kimse belirtmiş ve bu sebeple onları kâfir kabul etmiştir...²⁵⁷

“...Bu vahdet-i vücudcular, hulul ve ittihad kelimelerini kullanmaktan sakınırlar. Çünkü hulûl diye bir mefhum kabul edilirse, o zaman, bir hulûl eden, bir de hulûlü kabul eden olmalıdır. Yani, ikili bir hal kabul etmek lazımdır. İki vücudun varlığını kabul etmek gerekir. İttihad da ayrı durumdur. Bir birleşme varsa ortaklıkta eğer, iki şeyde kendiliğinden var olacaktır tabii olarak. Bir yanda birleşen, öbür yanda birleşmeyi kabul eden olarak iki varlığın kabulünü gerektirir ittihad. Bunlara göre ise, vücuda ikilik yoktur. Bunlar derler ki: Hristiyanlar, sadece Hz. İsa’ya Allah dedikleri için küfre

---

²⁵⁷ İbni Teymiyye, a.e, s. 164

girdiler. Şayet Allah'lık vasfını sadece Hz. İsa'ya has kılmasalardı da, bütün varlıklara şamil kılsalardı, kâfir olmazlardı...²⁵⁸

“...Ama yaratanın varlığı ile yaratılanın varlığının birliğini iddia eden vahdeti vücudcuların söylediği mutlak ittihad, yaratıcıyı işlevsiz kılmak ve inkâr etmek demektir. Buysa her türlü şirki içerir. İttihad iki türlü olduğu gibi, hulul da iki türüdür. Kimileri bazı kişilerde mukayyed (sınırlı) ittihadı savunurken, kimileri Allah'ın her şeye hulul ettiğini söylerler. Allah'ın zatı her yerdedir, diyen Cehmiyye bunlardandır...²⁵⁹

4.3.Vahdeti Vücut Görüşünü Tekfiri

İbni Teymiyye, vahdet-i vücudcuların kanaatleriyle Fir'avun'un izlediği yolun gerçekte aynı olduğunu, her şeye ibadet edilmesini caiz gördüklerini, neye olursa olsun, ibadet edenin aslında Allah'a ibadet etmiş olduğunu, bu kâinatın O'nun parçalarından biri yahut sıfatları olduğunu,²⁶⁰ imanın üç temelini yıktıklarını²⁶¹ bunun için kâfir olduklarını şu sözlerle ortaya koyar:

“...A'yanın vücudu, bizzat Cenab-ı Hakk'ın vücudu ve aynıdır.” görüşleri ile İttihadiyye, Allah'ın varlığını kabul eden tüm Müslümanlar, yahûdîler, Hıristiyanlar, mecûsîler ve müşriklerden ayrılıp tek kalmışlardır. Allah izin verirse açıklayacağımız gibi bu düşünce, Yaratıcının vücûdunu inkâr eden Firavun ile Karamita'nın görüşünün aynısıdır...²⁶²

“... Allah dışındaki her şeyin varlığından fani olmak ve yaratılmışın varlığının Yaratıcı'nın varlığının aynısı ve bu iki varoluşun bizatihi bir ve aynı

²⁵⁸ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, s. 100; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 109

²⁵⁹ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu'l Irakiyye), s. 107

²⁶⁰ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, VII .491

²⁶¹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.252

²⁶² İbni Teymiyye, a.e, s. 181

(vâhid bi'l-ayn) olduğunu söylemektir. Bu, insanların en sapkını olan küfür ve ittihad ehlinin (vahdet-i vücûd taraftarları) görüşüdür...”²⁶³

“...Fena hali dedikleri üçüncü şekil fenaya gelince: bu, Allah’tan başka mevcut müşahede etmemek; Hâlikın vücudunu mahlûkun vücudu saymaktır. Bu Allah ile kul arasında hiçbir fark görmemiş olmaktır.

Bu, Hulûliyye ve vahdet-i vücud telakkisine düşenler sapık ve mülhitlerin (zındık dinsizlerin) en fenasıdır. Sahabe ve hidayet kılavuzu din imamaları ve sünnetin hidayeti üzerine müstakîm olan âlimler bu çeşit fenadan berîdirler,²⁶⁴ bu üçüncü nevi fena (vücuda fani bulmak, vahdet-i vücud) firavunun yolunda gidenlerin gerçeği, onların marifeti ve onların tevhididir. (Yahudi) Karamita ve onun benzerleri olan Hallac, Muhyiddin İbni Arabî, İbni Farız, İbni Seb’in ve Affî Tilimsanî ‘nin konuştuğu vahdet-i vücudu kendisine din edinen ve onu kabul eden insanlar gibi...”²⁶⁵

“...Bu Fusûs kitabını son dönem vahdet-i vücudcularının ileri gelenlerinden birisine okudukları zaman bir zât ona: “Bu kitap Kur’an’a muhalif?” demişti. Bunun üzerine o: “Kur’an’ın tamamı şirk; tevhîd ancak bizim bu sözümüzdendir.” diye cevap verdi. Böylece o, Kur’an’ın Rab ile abd’in (kulun) arasını ayırdığını, abd olarak ortaya çıktığını söylemek istiyordu. Bu cevap üzerine o itiraz eden zât yine sordu: “Peki öyleyse bana göre zevcemle kızım arasında ne fark var ?” Cevap şöyle oldu: “Hiç fark yok! Lakin şu kendileriyle Hak arasında perde bulunan (nasipsiz) kimseler ‘haramdır’ diyorlar; biz de: ‘size haramdır’ diyoruz.”²⁶⁶

---

²⁶³ İbni Teymiyye, Tevhid, s. 138

²⁶⁴ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 106

²⁶⁵ İbni Teymiyye, a.e, s. 107

²⁶⁶ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.153

Bu sözler tam bir küfür olmakla birlikte, ayrıca da tezatların tezatını taşımaktadır içinde. Zira hakikatlerin perdelendiği kimdir? Perde olan kimdir? Kime perdelenmektedir ve kim perdelemektedir, neyle perdelemektedir?”²⁶⁷

“...Bu adamların söyledikleri hakkında ‘küfürdür’ denilse, bu lâfız onların söylediklerinin durumunu ifade etmiş olmaz. Çünkü küfür bir cins adı olup bu cinsin içinde çok muhtelif çeşitler vardır. Diyebiliriz ki her kâfirin küfrü bunların küfründen bir parçadır. Bu sebeple bunların reisine: “Sen bir Nusayrîsin” denilmişti de “Nusayr benden bir parçadır.” diye cevap vermişti.

Abdullah b. El-Mübarek: “Yahûdîlerin ve hristiyanların sözlerini naklediyoruz. Ama Cehmiyye’nin sözlerini nakledemiyoruz.” diyordu. Bu adamlar Cehmiyye’den daha beterdirler. Çünkü Cehmiyye’nin en son vardığı nokta, Allah’ın her yerde bulunduğunu söylemek olmuştu. Bunlar ise Allah’ın bizzat her mekânın vücûdu olduğunu söylüyorlar ve bunlara göre iki mevcut yoktur ki bunlardan birisi hâll (hulûl eden varlık), diğeri ise mahal (hulûlun vuku bulduğu yer) olsun.

İşte bu sebeple bu adamlar: “Allah’a göre Âdem (a.s.), göze göre gözbebeği mesâbesindedir.” demişlerdir. Peygamberlerin getirdikleriyle Müslümanlar, yahûdîler ve Hristiyanlar zarurî olarak bilmektedirler ki herhangi bir insandan söz ederek onun Allah’tan bir parça olduğunu söyleyen kimse bütün dinlere göre kâfirdir. Hristiyanlar bile -her ne kadar görüşleri en büyük küfürlerden ise de- böyle bir şey söylememiştir; hiç kimse de çıkıp ne “mahlûkat aynı ile Hâlıkın parçasıdır.”, ne “Hâlık bizzat mahlûktur.”, ne de “münezzeh olan Hak, bizzat müteşebbeh olan halktır.” demiştir.

---

²⁶⁷ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya’r-Rahmân ve Evliya’i-Şeytan, s. 95; Allah’ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 107

Aynı şekilde İbn Arabî (v. 638/1240)'nin “Şâyet müşrikler putlara tapmayı terk etselerdi, bunu terk ettikleri oranda Hak'tan cahil olurlardı.” sözü de bütün dinlerde kesin olarak bilinen küfürlerdendir...”²⁶⁸

“...Vahdet-i vücud görüşünü benimseyip de İslam'a intisap eden kesimin söyledikleri sözlerin batîn manası aslında Fir'avun'un söyledikleriyle aynıdır. Ben bu vahdet-i vücudcuların kanaatleriyle Fir'avun'un izlediği yolun gerçekte aynı şeyler olduğunu açıklayıp dururdum. Nihayet güvenilir bir kimse bana onların görüşünü naklederek bana şunları söyledi: Bizler fir'avun ile aynı kanaatteyiz. İşte bundan dolayı onlar kitaplarında alabildiğine ta'zim ederler. Onlar âlemi yaratan hiçbir yaratığı kabul etmezler. Yaratıkların işlerini yöneten bir rabbin varlığından söz etmezler. Yaratıcının bizzat tabiat olduğunu söylerler.

Bundan dolayı her şeye ibadet edilmesini caiz görmüşlerdir. Neye olursa olsun, ibadet eden Allah'a ibadet etmiş olur. Onlar Allah'tan başkasına ibadet edileceğini düşünmezler. İbadet edilen ne kadar şey varsa Allah'tır. Onlara göre bu kâinat O'nun parçalarından biri yahut sıfatlarıdır. Tıpkı insanın parçaları ve sıfatları gibi. Bunlar kâinata ibadet ettiklerinde kâinat kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye ibadet etmezler. Fakat onlara göre bu kâinat Allah'ın kendisi veya onun tecelli ettiği yerlerden bir yer veya kısımlardan bir kısım, niteliklerinden bir nitelik, taayyünlerinden bir taayyündür.

Bunlar Fir'avun ve Fir'avun'dan başka diğer müşriklerin taptıklarına da taparlar. Fakat Fir'avun bunlar Allah'tır demediği gibi, bizleri Allah'a yaklaştırır da demez. Müşrikler ise şöyle derler: Bunlar bizim şefaatçilerimizdir ve bizleri Allah'a yakınlştırırlar. Vahdet-i vücudcular ise önceden geçtiği gibi, bunlar Allah'ın kendisidir derler. Ötekileri Allah'tan başkasına ibadet ettiklerini itiraf ettiklerinden yahut onu büsbütün inkâr

---

²⁶⁸ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.153

ettiklerinden dolayı daha kâfirdirler. Fakat bunlar her şeye ibadet edileceğini kabul ettiklerinden ve Allah'a ibadet etmeyi kastetseler bile, ibadet edenin de, kendisine ibadet edilenin de Allah olduğunu iddia ettiklerinden dolayı daha geniş boyutlarda sapıklık içerisindedirler.

Buna göre ötekiler nitelendirdikleri şekilde müşriktiler. Hz. Musa'nın dönemindeki Firavun ise, yaratıcıyı inkâr eder ve başka putlara ibadet ederdi. Bununla birlikte Allah onu müşriklik ile nitelendirmemiştir...²⁶⁹

“...Felsefecilerin ve sûfîlerin sözlerinde birçok çelişkiler bulunur. İbn Arabî (v. 638/1240) gibi, felsefecilerin bozuk görüşleri ile sûfîlerin çıkmaz hayallerini bir araya getirip kendisinde toplayan şahıslar ise yeryüzü sakinlerinin en sapıklarıdır. Bu sebeple mutasavvıfların efendisi ve hidayet önderi Cüneyd el-Bağdâdî (v.298/911) -Allah kendisinden razı olsun- bazı sufilere ârız olan halleri bilmiş ve kendisine tevhidin ne olduğu sorulduğu zaman: “Tevhid, hudûsu (sonradan var olmayı) kıldemden (ezelden varoluştan) ayrı tutmaktır” demişti.

Böylece Cüneyd el-Bağdâdî (v.298/911) hulûl ve ittihad düşüncelerinden sakındırmak üzere, hadis (sonradan olan) varlıkları kadîm (ezelî) Zat'tan ayırdığını açıklamıştır. İbn Arabî (v.638/1240) ve benzerleri gibi mülhidler çıkıp Cüneyd'in bu sözlerini reddetmişlerdir. Çünkü bu sözler, onların bozuk mezheplerini iptal ediyordu. Cüneyd ve benzeri zevât, hidayet önderi kişilerdir; bu konularda onlara muhalefet edenler ise sapıklık ehlidirler...²⁷⁰

İbni Teymiyye, vahdeti vücutçuları deccal olarak niteler ve onları Moğol istilasının bir sebebi olarak görür:

“...Birçok kez İslam Şeriatı'nın böyle yok olmaya yüz tutmasının en büyük sebeplerinden birisinin; Moğol istilası benzeri bir hadisenin ve

²⁶⁹ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, VII. 491

²⁷⁰ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, V.369

ilahlığını iddia edecek olan kör deccalin öncü güçleri olduğunu düşünmüşümdür. Onların sözleri, yeryüzündeki “şirk”in tamamını içeriyor. Onlar, Allah’ı Tevhid’le birlemiyorlar. Onlar, ancak Allah ile kâinatta yaratılmış olanlar arasındaki ortak (müşterek) şeyi birliyorlar. Dolayısıyla bunlar Rab’lerinden yüz çeviren bir kavim olmuşlardır...²⁷¹

“...‘Fusûs’ sahibinin ve avânesinin işi imanın üç temelini de yıkmak olmuştur. Bu üç temel: Allah’a iman, peygamberlerine iman ve ahirete imandır.

Evet, bunlar Allah’a iman temelini yıkmaktadırlar. Çünkü Allah’ın varlığının yalnızca âlemin varlığından ibaret olduğunu savunuyorlar. Dolayısıyla onlara göre âlemin yine âlemden başka bir yaratıcısı yoktur...²⁷²

4.4.Vahdeti Vücutun Çelişkileri

1.Her dil tevhidin dilidir

“...‘Tevhidin dili yoktur ve aslında bütün diller O’nun dilidir.’ sözüne gelince bu da vahdet-i vücutçuların sözlerindedir ve küfür olmasına ek olarak çok çelişkili bir sözdür de. Çünkü İslam dinince zorunlu olarak bilinmesi gereken hususlardan biri, şirk dilinin, tevhid dili olmadığı ve: ‘Tanrılarınızı bırakmayın, ne Vedd’i ne Suva’ı ne de Yeğûs’u, Yeûk’u ve Nesr’i bırakmayın.’²⁷³ ‘Biz bunlara, sırf bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.’²⁷⁴ ‘Biz senin sözünle tanrılarımızı terk edecek değiliz ve biz sana inanacak değiliz. Seni tanrılarımızdan biri fena çarpmış!’²⁷⁵ ‘Onu yakın,

²⁷¹ İbni Teymiyye, Hapishane Mektupları, s. 71

²⁷² İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.288

²⁷³ Nuh, 71/23

²⁷⁴ Zümer, 39/3

²⁷⁵ Hûd, 11/53–54

tanrılarınıza yardım edin.’²⁷⁶ diyen müşriklerin bu söylediklerinin tevhid dili olmadığıdır...’²⁷⁷

2.Allah ve mahlûkat birdir, ikilik yok

“...Allah ile bütün mahlûkatı birbirinin aynı sayıyorlar; yalnız Allah’ın layık olduğu ibadet ve taata bütün varlıklar içinde hak tanıyorlar. Çünkü bunlar bütün mahlûkatın vücudunu Allah’ın bizzat kendisi olarak kabul ediyorlar. Bu ise âlemlerin rabbi Allah’a karşı en büyük küfür ve inkârdır. Bunların küfürleri o mertebeye çıkıyor ki; hem abd ve hem de mabud olmak üzere, Allah’ın kulu olduklarını inkâr duruma düşüyorlar. Zira kendi nefislerinin bizzat Hakk’ın kendisi olduğuna inanıyorlar.

Bu hususu, tağutları olan “Füsusu’l-Hikem” yazarı Muhyiddin Arabî (v.638/1240) ve İbni Seb’in (v. 669/1270) gibi iftiracı mülhitler apaçık söylüyorlar ve kendilerinin bizzat hem abidler ve hem de mabudlar olduklarını iddia ediyorlar. Bu telakki, ne kevnî ve ne de dînî bir hakikatin müşahedesi değildir. Belki bu, Halik’in vücudunu mahlûkun vücudu saydıkları ve her türlü güzel ve çirkin sıfatları Halik’in ve mahlûkun sıfatı kabul ettikleri için, kevnî hakikatin müşahedesinden sapmak ve körleşmektir. Çünkü bunlara göre; bir şeyin vücudu, aynı şekilde ayrı şeylerin de vücududur. Yani Allah’ın vücudu aynı zamanda mahlûkun vücududur diyorlar. Mevcudun vücudu bir olunca, yani; ister Allah’ı mahlûkun kendisi, ister mahlûku Allah’ın aynısı olarak kabul ederek, varlığı bir adet kabul ettiği için Allah’ı inkâr etmiş olur...’²⁷⁸

“...Diyorlar ki: “O hala birdir, ortada asla bir başkası (gayr) yoktur. Taaddüd (birden fazla varlığın olması) hicâb (perde) itibariyledir. İş açığa çıkınca benim, O’nun ben ve her şeyin Allah olduğunu göreceksin.” Bu sözler ister mutlak birliği, ister mutlak vahdet-i vücudu (yani muayyen varlıklardaki

---

²⁷⁶ Enbiyâ, 21/68

²⁷⁷ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.343

²⁷⁸ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 28

birliği değil de varlığın hepsindeki birliği), isterse âyân-ı sâbitenin (ideaların) yokluk halindeki durumu dışında bir vahdet-i vücûdu kasetmiş olsunlar, fark etmez. Bunlar ve buna benzer şeyler kâfir ve sapık görüşlerdir...²⁷⁹

3. Bir olan tevhidi bilir

“...Bu ve diğer örnekler o zatın sözünün batıl olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü o zat şöyle diyor: ‘Ancak ‘bir’ olan tevhidi bilir ve tevhidi anlatmak doğru değildir. Çünkü tevhid, ancak başkası vasıtasıyla ifade edilebilir ki, her kim başkasını kabul ederse, onun tevhidi yoktur.’

Bu söz -küfür olmakla birlikte- çelişkilidir. Çünkü: ‘Ancak bir olan, tevhidi bilir.’ Sözü, ortada tevhidi bilen birinin varlığıyla ve bilmeyen başka birinin varlığını kaçınılmaz kılıyor ki bu, tevhidi bilen ile bilmeyeni birbirinden ayırmadır ...²⁸⁰

4-Ne kul vardır ne ma’bud

“...‘Allah: ‘İki tanrı tutmayın. O, ancak tek Tanrıdır’ dedi.’²⁸¹ ‘Bil ki, Allah’tan başka Tanrı yoktur.’²⁸² ayetleriyle benzer, ayetlerde olduğu gibi. Yukarıdaki önermenin ikinci öncülü olan: ‘Oysa insanlar insaf ile bakacak olsalar ne kul görürler, ne de ma’bûd.’ Sözüne gelince: -küfür ve ilhadın ta kendisi olmakla birlikte- çelişkili bir sözdür. Eğer ortalıkta ne kul, ne de ma’bud yoksa ve hepsi bir ise; hepsi Allah olduklarına göre insafla bakmayanlar kimlerdir? O zaman insafla bakmayanlar Allah değiller. Olmayınca da ister istemez başka (gayr) kabul edilmiş olmaktadır. Sonra küfürlerine göre bu sözü yorumlamış ve insafla bakmayanın da Allah olduğunu söylemişlerdir.²⁸³

²⁷⁹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.416

²⁸⁰ İbni Teymiyye, a.e, s. 344

²⁸¹ Nahl, 16/51

²⁸² Muhammed, 47/19

²⁸³ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.348

5-Allah'tan başkasına kulluk etmek mümkün değil

“...Dediklerine göre onlar Allah'tan başkasına ibadet etmiyorlarmış. Zaten Allah'tan başkasına ibadet etmek tasavvur olunamazmış. Putperestler Allah'tan başkasına ibadet etmemişler. Allah Teâlâ'nın “Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretti.”²⁸⁴ ayetinde “gaza” fiilinden “hüküm” anlaşılırmış. Yani bu ayet gerçeğin tespiti imiş. Emir ifade etmezmiş. Her ma'budda yalnız Allah'a ibadet edilirmiş. Çünkü Allah, vâkî olmayan bir şeye hükmetmezmiş.

Derler ki, Allah'a davet aldatmacadan ibarettir, dalaveredir, davet edileni kandırmaktır. Çünkü ta baştan böyle bir şey yok değildir ki sonra ona çağırılınsın. (Yani zaten herkes Allah'a tapmıyor ki biz Allah'a çağıralım.) Nûh (a.s.)'un kavmi de zaten “İlahlarınızı bırakmayınız, Vedd'i bırakmayınız, Suva'ı da...”²⁸⁵ dediler. Çünkü bunlara tapmayı bıraksalardı, bıraktıkları kadar Hak'tan ayrılmış olurlardı. Çünkü Hakk'ın her ma'budda bir yön (varlığından bir parçası) vardır ki onu bilen bilir, inkâr eden de inkâr eder. Ayrılık ve çokluk maddî surette organların, ruhî sîrette ise manevî güçlerin ayrılığı ve çokluğu gibidir. Onların arif olanları, kime ibadet ettiğini ve hangi surette ibadet ettiğini biliyorlardı.

Cahil, “bu bir taşdır, ağaçtır” der. Arif ise, “Allah'ın mazharıdır (tecellîgâhıdır), ta'zîm edilmesi gerekir.”, der ve her şeyi böyle görür. Hristiyanlar kâfirdirler, çünkü bu görüşü tahsis etmişler (sadece İsa için Allah demişlerdir.) Putperestler de Allah'ın sadece bazı mazharlarına (tecellîgâhlarına) ibadet edip, ilahlığı bazı şeylere hasretmeleri açısından hata etmişlerdir. Arif ise her şeye ibadet eder.

---

²⁸⁴ İsrâ, 17/23

²⁸⁵ Nûh, 71/23

Allah da her şeye ibadet eder. Çünkü eşya isim ve ahkâm olarak Allah'ın gıdasıdır. Allah ise varlık olarak (varlığıyla) onların gıdasıdır. Allah eşyaya, eşya Allah'a muhtaçtır. O bu anlamda her şeyin dostudur. Ayrıca Allah'ın esma-i hüsnasını varlık ile sübût arasında sadece bir nisbet (bir münasebet) olarak görüyorlar, yok saymıyorlar. Diyorlar ki Allah'ın esma-i hüsnasından Aliyy (yüce) ismi var.

Ama neden Aliyy; ortada O'ndan başkası yok ki? Neye karşı Aliyy; başkası yok ki? O halde müsemmâ (bu ismi alan) muhdes (kendilerine varlık verilen) lerdir. Onlar zatları sebebiyle yücedirler ve O'ndan başka bir şey değildirler. O kendinden başkasını nikâh etmemiş, boğazlamamıştır. Konuşan, dinleyen hep aynı varlıktır.

Musâ, Harun'u dar görüşlü ve kapasitesi yetersiz olması sebebiyle milletin buzağıya ibadet etmesine mani olduğu için azarlamıştı. Musa'nın kapasitesi ilim bakımından Harun'dan daha genişti. Onların (buzağıya taparken) Allah'tan başkasına tapmadıklarını bildiğini, en yücenin hevasına tapan olduğunu, ilah olarak hevasını seçenin aslında Allah'tan başkasına ibadet etmediğini söylerler. Onlara göre Fir'avun en büyük ariflerden biridir. Nitekim sihirbazlar onun , “Ben sizin en yüce Rabbinizim.”²⁸⁶ ve “Sizin için benden başka ilah bilmiyorum.”²⁸⁷ sözlerini tasdik etmişlerdir...²⁸⁸

6.Putâ tapmak değil, sadece putâ tapmak hatadır

“...Putâ tapanlar her şeye ibadet etmiş olsalardı, hata etmemiş ve küfre gitmemiş olacaktı. Yine onlara göre, hakikatlara vakıf olan ariflerin putâ tapmaları kendilerine bir zarar vermezmiş! İşte bu tip inanışlar ve hele bu inanışları ilan etmeler, sadece küfür değil, aynı zamanda büyük birer de çelişki örnekleridir. Çünkü bir tek soru çelişkilerini ortaya dökmeye yeterlidir.

---

²⁸⁶ Naziat, 79/24

²⁸⁷ Kasas, 28/38

²⁸⁸ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.444-445

“Peki! Hata eden kimdir ve neye göre hata işlemiştir?”

Onlar daha da ileri gidip şöyle demektedirler: “Cenab-ı Hak, mahlûkta olan bütün noksan sıfatlarla, sıfatlanandır.”...Onlar bu küfür sözlerini sarf ederken, bir türlü de kendilerini çelişkiden kurtaramamaktadırlar. Çünkü hislerle de, akılla da, herkesçe bilinen bir gerçek vardır; bu gerçek de, O’nun, o olmadığıdır...²⁸⁹

4.5. İbn Arabî Ve Tabilerinin Durumu

4.5.1. İbn Arabî’nin durumu

1.İbn Arabî hakkında âlimlerin görüşü

İbni Teymiyye, İbn Arabî (v.638/1240)²⁹⁰ hakkında kimi âlimlerden şöyle sözler nakletmiştir:

“...Büyük âlim İbrâhim el-Caberî (v. 687/1288), Fusûs kitabının yazarı İbn Arabî ile bir araya geldiği zaman şöyle demiştir: Onu, Allah’ın indirdiği her kitâbı ve gönderdiği her peygamberi yalanlayan pis bir ihtiyar olarak gördüm.

Büyük fıkıh âlimi Ebû Muhammed Abdisselâm (v. 660/1262) Kâhire’ye geldiğinde kendisine İbn Arabî sorulduğu zaman şöyle demişti: O kötülük pîri, yalancı mı yalancı, hayırdan uzak biridir, âlemin kadîm olduğu görüşündedir, zinâyı haram saymaz.

İbn Arabî, âlemin kadîm olduğunu söylediği ve bu bilinen bir küfür olduğu içindir ki, İbn Abdisselâm: O, âlemin kadîm olduğuna kâildir, demiş ve

---

²⁸⁹ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya’r-Rahmân ve Evliya’i-Şeytan, s. 101; Allah’ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 110

²⁹⁰ İbn Arabî, Muhyiddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ali, Futuhâtü’l-Mekkiyye, Beyrut, trs; Fusûsu’l-Hikem, (tr. M. Nuri Gençosman), İst., 2003.

bu ifadeleri ile İbn Arabî'nin kâfir olduğunu belirtmiştir. Henüz o sıralarda İbn Arabî'nin Âlem, bizzat Allah'tır; âlem, Allah'ın sûretidir; âlem Allah'ın hüviyetidir, şeklindeki sözleri yayılmamıştı. Şüphesiz böylesi bir fikir, Vâcibü'l Vücûd'un varlığını kabul edip, Mümkün varlıklar O'ndan sudûr etmiştir, diyerek âlemin kadîm olduğu fikrini savunanların küfründen daha beterdir.”²⁹¹

“...İbn Arabî'yi bizzat gören âlimler onun çok yalancı ve iftirâcı olduğunu, el-Fütûhât el-Mekkiyye ve benzeri kitaplarının akıl sahibi hiç kimsenin gözünden kaçmayacak yalanlarla dolu olduğunu söylemişlerdir. Evet, İbn Seb'in (v. 669/1270), Konevî (v. 773/1274), Tilimsânî (v. 895/1489) gibi taraftarları arasında İbn Arabî İslâm'a en yakın olanı olduğu halde durum budur. Şimdi İslâm'a en yakın olan, yahûdîlerin ve Hristiyanların küfründen daha beter bir küfrün içinde bulunursa İslâm'dan en uzak olanların durumunu varın siz hesap edin!”²⁹² ...”

2.İbni Teymiyye'ye göre İbn Arabî

“...Eskiden İbn Arabî hakkında hüsn-ü zannı olan, onu büyük bilenlerden birisiydim. Kitaplarında faydalı şeyler okuyordum. Fütûhât'ının, El-Künne'sinin, El-Muhkemü'l-Merbût'unun, Ed-Dürretü'l Fâhire'sinin, Metâli'u'n-Nücûm'unun ve benzeri kitaplarının çoğunluğu böyleydi. Kastettiklerinin içyüzüne henüz vakıf olamamış, Füsûs ve benzeri kitaplarını daha okumamıştık. Din kardeşlerimizle beraber toplanır, hakkı arar, bulur, ona tâbi olur, yolumuzun hakikatini keşfederdik. Ne zaman iş açığa çıktı, o zaman üzerimize düşeni öğrendik.

---

²⁹¹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.156

²⁹² İbni Teymiyye, a.e, s. 156

Doğudan değerli şeyhler geldi. İslâm dininin, İslâm yolunun ve bu adamların halinin hakikatını sordular. Bu sebeple açıklamak üzerimize farz oldu...²⁹³

“... “Füsûsu'l- Hikem” ve benzeri kitapların anlattıkları batın olarak da zahir olarak da küfüdür. Ayrıca batını zahirinden daha çirkindir. Anlattıkları vahdet (birlik), hulul ve ittihad ehlinin mezhebidir. Kendileri ise, hakikat arayıcıları olduklarını söylerler... Bunların sözlerindeki küfür, Yahudi, Hristiyan ve putperestlerin sözlerindeki küfürden daha büyüktür...²⁹⁴

4.5.2. Sadreddin Konevi'nin durumu

İbni Teymiyye, Konevi'nin İbn Arabî'den daha kâfir olduğunu şu sözlerle belirtir:

“...İbn Arabî'nin talebesi Sadreddin Konevî (es-Sadr er-Rumî)'ye gelince, o bir felsefeci idi. O şerîatten ve İslâm'dan daha uzaktır.²⁹⁵ Çünkü Sadreddin, tartışma ve tefekküre şeyhinden daha fazla girmiştir. Buna rağmen o, küfür bakımından daha ileri, ilim ve irfan bakımından ise daha geridedir; İslâm'ı ve imamların görüşlerini de daha az bilmektedir. Zaten bunların tuttıkları yol küfür olduğuna göre, küfürde ustalık sahibi olanların, daha fazla kâfir olacakları açıktır.

Sadreddin Konevî, eşyanın vücudu ile a'yânı arasında yapılan ayrımın doğru olmadığı görüşündedir. Ona göre Cenab-ı Hak, bizzat vücut olduğu ve bu ikisi arasında mutlaka bir fark gözetmek gerektiğine inandığı için mutlak ve muayyen şeklinde bir fark getirmiştir. Ona göre Allah, taayyün edip temeyyüz etmeyen mutlak vücuttur; bu vücut taayyün edip temeyyüz

---

²⁹³ İbni Teymiyye, a.e, s. 442

²⁹⁴ İbni Teymiyye, a.e, s. 359

²⁹⁵ İbni Teymiyye, a.e, s. 447

etmediğinde mahlûkat ortaya çıkmış olur; ister bu vücut ilahlık mertebesinde taayyün etsin, ister başka bir mertebede...

İşte bu sözlerle o, -her ne kadar birincisi eşyanın vücudu ile sübûtu arasında fark gözetmesi açısından daha fesatkâr ise de- İbn Arabî'den daha fazla küfür içinde olduğunu göstermiştir...²⁹⁶

İbni Teymiyye eleştirilerini temelde bu eserine yöneltmiştir. Fakat Konevi, özellikle 659/1261 yıllarından sonra çeşitli siyasi ve sosyal olayların sonucunda görüşlerinde birtakım tashihlere gitmiştir. Moğol istilasının dönemindeki siyasi baskı döneminde özellikle hadis ile meşgul olmayı yeğlemiş ve ömrünün son on yılında bunu sürdürmüş, tasavvufi ilgilerini arka plana atmıştır. Ondaki bu zihniyet değişimi son günlerinde kaleme aldığı "Vasiyetname"²⁹⁷ sinde açıkça gözlenebilmektedir. "Vasiyetname"de şu hususlar bulunmaktadır:

a-"İhlas suresi" ve "amentu'deki şekliyle bir iman tazelemesi yapmıştır,

b-Cenazesinin umumi mezarlığa defnedilmesini ve arkasından okuyucuların gelmemesini istemiştir,

c-"Beni fıkıh kitaplarında yazıldığı şekilde değil, hadis kitaplarında yazıldığı gibi guslediniz" demektedir,

d-Felsefe ve hikmetiyata dair kitaplarının satılmasını, tefsir, hadîs, fıkıh vb. kitaplarının Şam'da vakfedilmesini istemiştir,

e-Kendisinin olsun, İbn Arabî'nin olsun irfani konularla ilgili olarak yazdıkları şeylerle meşgul olunmamasını istemiş, kitap ve sünnete sarılıp zikirle meşgul olmalarını tavsiye etmiştir.

---

²⁹⁶ İbni Teymiyye, a.e, s. 183

²⁹⁷ Konevi'nin Vasiyyetnamesi Şehid Ali Paşa Ktp. 21810 numarada kayıtlı bulunmaktadır

Görüldüğü gibi, Konevi ömrünün son yıllarını tasavvuf ve vahdet-i vücudu bir yana bırakarak Kitap ve Sünnete sarılmakla geçirmiştir. Fakat onun bu yönü pek bilinmediğinden İbn Teymiye'nin kendisini küfürle suçlamasından kurtulamamıştır. İbn Teymiye onun bu durumunu bilmiş olsaydı herhalde ona karşı daha müsamahalı bir ifade kullanırdı...²⁹⁸

Bedruddin Aynî, İbni Teymiyye'nin Mevlana Celaleddin er Rumi'yi tekfir ettiğini nakleder.²⁹⁹

4.5.3. Afifud-din Tilimsani'nin durumu

İbni Teymiyye, Tilimsânî'nin³⁰⁰ vahdeti vücud güruhunun en kâfiri olduğunu şöyle dile getirir:

“...Bunlardan biri bu görüşün batınını ve hakikatını ne kadar daha iyi biliyorsa, küfür ve fasıklığı o kadar büyüktür. Tilimsânî bunlar arasında bu görüşü en iyi bilen ve hakikatı hakkında en çok malumat sahibi olan kişidir. Bu onu bu görüşün (nazariyatını) fiiliyata aktarmaya götürmüştü; Yahudi, Hıristiyan ve müşrikleri tazim ediyor, haramları helal görüyordu. Hatta Nusayrilere mezhepleri doğrultusunda eser yazıyor ve şirk olan inançlarını onlar için uygun görüyordu...”³⁰¹

“...Afif (iffetli) lâkabını verdikleri Fâcir (namussuz) Tilimsânî işte bu sebeple şöyle der: “Eski şeyhim İbn Arabî, maneviyat (yönü ağır basan) bir felsefeci idi. Diğeri ise -Konevi'yi kastediyor- filozof (yönü ağır basan) bir maneviyatçı idi. İkincisi ilmini birincisinden almıştır. İbn Arabî “Miftahu Gaybi'l-Cem'i ve'l-Vücut” isimli kitabında ve diğerlerinde meseleyi kavrayamamıştır. Allah'ın mutlak ve belirli (muayyen) varlığın kendisi olduğunu söylüyor. Mutlak canlı ile muayyen canlıyı, mutlak cisimle muayyen

²⁹⁸ İbrahim Sarmış, Tasavvuf ve İslam, İst.2005 s. 206-208.

²⁹⁹ Aynî, Bedruddin, Rihlete'l İmam Ve Ra'yihî Fi Tarikati'l- Mevleviyyeti, byy. 2004. s. 23

³⁰⁰ Tilimsânî, Afifuddin Süleyman, Esmâu'l-Hüsna, (tr. Selahattin Alpay), İst. 2002

³⁰¹ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.357

cismi ayrı ayrı mütalaâ ediyor. Mutlak ancak mutlak olarak hariçte bulunur. Mutlak ancak hâricî ayn (zât)larda bulunur.”

Sözünün hakikati şudur: Allah Sübhanehû'nun aslında bir varlığı yoktur. Ne hakikatı vardır O'nun, ne sübûtu. Mahlûkat ile kâim (var) olan bir varlıktan ibarettir Allah. Bu sebeple Tilimsânî ve Şeyhi Konevi, “Allah Teâlâ aslında görmez. Doğrusu O'nun ne bir ilmi vardır ne de sıfatı.” derler. Açık açık, köpeğin, domuzun, idrarın ve dışkının Allah'ın varlığı olduğunu söylerler. (Allah onların söylediklerinden yücedir.) Günahkâr Tilimsânî ise bu güruhun en alçağı, en koyu kâfiridir...³⁰²

4.5.4. İbn Seb'in'in durumu

İbni Teymiyye, İbn Seb'in'i Tilimsânî'ye yakın görür ve onun hakkında şunları söyler:

“...Aynı şekilde İbn Seb'in de bunların imamlarından idi. Simyâ diye isimlendirilen küfür ve sihir türünden işleri vardı. Hristiyanlarla, Karamita ve Râfızîlerle metod noktasında uygunluk içindeydi...”³⁰³

“...İbn Seb'in, “el-Bed'ü ve'l-İhâta” adlı eserinde Vahdet-i Vücut görüşüne meyletmiş, ortada Allah'tan başkasının olmadığını söylemiştir. İbnü'l Fârız da, Nazmu's-Sülûk isimli eserinin sonlarında aynı şeyi söyler. Fakat Tilimsânî, Konevi ve İbn Arabî'den hangisini tercih ettiğini açıklamazsa da Tilimsânî'nin sözlerine daha yakındır. Gerçekten ben Tilimsânî'den ve şîraz şeyhlerinden Bulyânî gibilerden başkasında bu derece küfür görmedim.

İbn Seb'in'in şiirlerinden örnekler:

“Her şeyde O'na bir delil vardır,

³⁰² İbni Teymiyye, a.e, s. 447

³⁰³ İbni Teymiyye, a.e, s. 357

Her şeyin O'nunla aynı olduğunu gösterirler.”

“Sen kâinattan başka bir şey değilsin,

Belki sen kâinatın ta kendisisin.

Bu sırrı da ancak tadan anlar.”

“Okşayınca vücudumu elim, haz alırım,

Zira ben hakikatte senden başkası değilim.”..”³⁰⁴

4.5.5. İbnu'l Farız'ın durumu

İbni Teymiyye, varlık birdir, yaratılmışın varlığı, yaratıcının varlığının kendisidir, biri, diğerini yaratan iki varlık yoktur, yaratıcı, yaratılan ve yaratılan da yaratıcının kendisidir görüşlerini dile getiren İbn Arabî, İbn Seb'în (v. 669/1270), Konevî (v. 773/1274), Şüsterî (v. 668/1269) ve Tilimsânî (v. 895/1489) gibi İbnü'l Fârız (v. 634/1235)'ı da tekfir eder:³⁰⁵

“...İbnu'l Farız'ın “Nazmu's-Sülûk” diye isimlendirdiği kasidesinde de bu gibi şeyler anlatılmaktadır. Şu beyitlerde olduğu gibi:

“Makamda kıldığım namazlar onadır.

Ve şahit oluyorum ki o da bana namaz kılıyor.

Her ikimiz de namaz kılan ‘bir’iz;

Secde etmekte kendi hakikatı. Her secdede ‘bir’ olarak

Bana namaz kılan, benden başkası değil.

Her secdede namazımda, benden başkasına değil.”

---

³⁰⁴ İbni Teymiyye, a.e, s. 448

³⁰⁵ İbni Teymiyye, a.e, s. 355

“Ben O’yum, O da ben;

Ayrılık yok aramızda. Aksine, zâtım zâtımı sevdi.”

“Benden bana elçi olarak gönderildim.

Zâtım âyetlerimle bana delâlet etti.”

Derim ki: Bu ve benzeri sözlerin batını zahirlerinden daha büyük küfür ve sapıklıktır. Bazen, bunların dış anlamlarının hakikat ve tevhid ehli ârif şeyhlerin sözleri cinsinden olduğu sanılır. Batınları ise, küfür, yalan ve cehalet yönünden Yahudi, Hristiyan ve putperestlerin sözlerinden daha büyüktür...³⁰⁶

“...“Hiçbir zaman, bana, benden başkası namaz kılmamıştır.

Benim namazım da kendimden gayriye olmamıştır.

Devamlı olarak ben ona, o bana ibadet etmekte,

Zatım ile bana namaz kılan arasında bir fark yoktur elbette.

Ben, benden bana gönderilmiş bir Rasul oldum,

Zatımı, âyetlerimle kendime delalet eder buldum.

Dua edersem eğer, icabet eden ben olurum ben,

Çağırırsam eğer, icabet eden, çağırıp dua eden.”

Farız’ın sözleri bunlara benzer biçimde sürüp gitmektedir. Bu adam ölümün kendisine yaklaştığını gördüğünde de şunları söylemiştir:

“Benim yolum sizce olmuşsa da sevimli,

Umduğuma kavuşamadım, yitirdim bütün günlerimi.

---

³⁰⁶ İbni Teymiyye, a.e, s. 356

Nefsim, zaferinden emindi bir zamanlar,

Bugün, vakit geçmişken anlıyorum ki, boş ve

Batıl şeylermiş onlar...”

İbni Fariz, önceleri, kendisini Tanrı sayıyordu. Fakat Allah’ın melekleri canını almak üzere hazır olduğu son anda, zannının batıl olduğu apaçık gözlerinin önüne serilmiş ve asla kendisini kurtaramayacak olan yukarıdaki sözlerini sarf ettirmiştir ona bu görüş...”³⁰⁷

4.5.6.Vahdeti Vücutçulara Hüsn-ü Zan Besleyenlerin Durumu

İbni Teymiyye, vahdeti vücut inancına sahip olanlar hakkında hüsnü zan besleyenleri tekfir eder ve tevbe etmemeleri halinde öldürüleceklerini şu sözlerle ifade eder:

“...Bunlar hakkında hüsn-i zan besleyip ne dediklerini anlamayan ve söylediklerinin, doğru söyledikleri halde birçok kimse tarafından ne söyledikleri anlaşılmayan arif şeyhlerin sözleri cinsinden olduğuna inanan cahillere gelince, bu kimselerde İslam ve iman, taklidi imanlarınca da Kur’an ve Sünnete uygunluk görürsün. Ama bunun yanı sıra cahilliklerine ve sapıklıklarına uygun olarak bu vahdet-i vücud’çuların dediklerini kabul, onlara hüsn-i zan besleme ve onlara teslim olmayı da bulursun. Dolayısıyla bu vahdet-i vücud’çuları öven ya dinsiz bir kâfir veya sapık bir cahildir. Başkası değil...”³⁰⁸

“...Kim, “ bunların sözlerinde gizli bir sır vardır, sözlerinin hak olan batınî bir anlamı vardır, bunların ancak çok seçkin olan kişilerin bilebileceği hakikatler olduğunu söylerse, o kişi ya düzenbaz dinsiz bir zındıktır veya koyu

³⁰⁷ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya’r-Rahmân ve Evliya’i-Şeytan, s. 97; Allah’ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 117

³⁰⁸ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.357

cahil, alabildiğine sapık biridir. Zındık ise öldürülmesi vaciptir. Cahil ise hakikat anlatılır. Kendisine delil getirildiği halde hala bu batıl itikadında ısrar ediyorsa onun da katli vaciptir.

Fakat onların; sözlerinde gizli bir sır, batını bir hakikat olduğu, bunu da ancak seçkin kişilerin anlayabileceği meselesine gelince, aslında bu batını sır, sözlerinin zahiri manasından daha ağır bir küfür, daha şiddetli bir ilhad taşımaktadır. Çünkü bunların metodu hemen hemen birçok insanın anlamayacağı kadar sinsî kapalı ve gizlidir. İşte bu sebeptir ki, halktan pek çok dindar, hayır sahibi ve abid kimseler İbnü'l-Fârız'ın kasidesini terennüm eder, coşar görünür, ona ta'zîm eder...³⁰⁹

4.5.7. Hallacı Mansur'un Durumu

İbni Teymiyye, Hallac (v. 473/922)'in kâfir olduğunu hulul inancına sahip olduğunu ve bunun için katledildiğini şöyle ifade eder:

“...Allah'a hamd olsun. Hallâc'ın inandığı ve bu sebeple öldürüldüğü sözlere kim inanırsa o kimse Müslümanların ittifakıyla mürteddir, kâfirdir. Çünkü Müslümanlar Hallâc'ı zındıkların ve mülhidlerin sözlerinden olan bir takım hulul, ittihad ve benzeri manalar taşıyan sözleri söylediği için öldürmüşlerdir. “Ben Allah'ım, gökte bir ilah var, yerde bir ilah”, gibi sözleri böyledir.³¹⁰

Kısacası her kim Allah'ın bir kula hulûl ettiğini veya onunla ittihad ettiğini kabul eder, beşer ilah olur veya ilahlardandır derse kâfir olduğunda, kanının mübah olduğunda ümmet arasında ihtilaf yoktur. Hallâc da işte bu sebeple öldürülmüştür.

---

³⁰⁹ İbni Teymiyye, a.e, s. 366

³¹⁰ İbni Teymiyye, a.e, s. 453

Ayrıca , “Allah Hallâc’ın diliyle konuşmuştur, Hallâc’tan işitilen sözler Allah kelamı idi, ben Allah’ım diyen, onun dilinden söz söyleyen Allah idi.”, diyen kimse de yine Müslümanların ittifakıyla kâfirdir...”³¹¹

“...Tevhide ve Allah’ın yoluna göre Hallâc’ın söylediği bâtıldır, onun gibilerin öldürülmesi vâciptir...”³¹²

4.6. Vahdet-i Vücutçuların Cezası

İbni Teymiyye, vahdeti vücut inancına sahip olanları tekfir eder ve tevbe etmemeleri halinde öldürüleceklerini şu sözlerle ifade eder:

“...Bu vahdet-i vücudçuların durumu da aynıdır: Bunların elebaşları küfrün önderleri olup öldürülmeleri vaciptir. Tevbe etmeden yakalandığı zaman bunlardan herhangi birinin tevbesi kabul olunmaz. Çünkü bunlar, dıştan Müslüman olduklarını söyleyip içlerinde büyük bir küfrü gizli tutan zındıkların önde gelenlerindendirler.

Bunlar, ne söylediklerini ve Müslümanların dinine muhalefet ettiklerini gayet iyi bilmektedirler. Bu sebeple bunlara intisap eden, bunları savunan, övüp yücelten, kitaplarına değer veren, bunlara yardım ve desteğiyle tanınan, bunlar hakkında söz söylemeyi hoş görmeyen veya onların sözlerinin mahiyetini, bu kitabı onun yazıp yazmadığını bilmediği mazeretiyle ve ancak bir cahilin ya da münâfiğin ileri sürebileceği benzeri mazeretlerle onları mazur görmeye kalkışan herkesin cezalandırılması gerekir. Hatta durumlarına vakıf olup da onlara karşı çıkmaya yardımcı olmayan herkesin de cezalandırılması gereklidir. Çünkü böylelerine karşı kıyâm edip mücâdelede bulunmak en önemli vecîbelerdendir. Zira bunlar bazı şeyhlerin ve âlimlerin, hükümdarlar ve devlet adamlarının akıllarını ve dinlerini ifsâd etmişlerdir; bunlar yeryüzünde sırf fesat peşinde koşar ve insanları Allah’ın yolundan alıkoyarlar.

---

³¹¹ İbni Teymiyye, a.e, s. 454

³¹² İbni Teymiyye, a.e, s. 459

Bunların dinde meydana getirdiği yıkımlar, Müslümanların mallarına el koyan ama dinlerine dokunmayan Moğolların ve yol kesici eşkıyaların -ki bunlar Müslüman dünyayı fesada vermelerine rağmen dine dokunmamışlardır- zarar ve tahribatından daha büyük olmuştur. Bunları tanımayanlar tahkir etmezler. Ama bunların sapıklıkları ve saptırmalarını tavsif edip anlatmak mümkün değildir; bunlar tıpatıp Batınî Karâmita'nın benzeridirler...”³¹³

5. İBNİ TEYMIYYE'NİN FELSEFECİLERİ TEKİRİ

İbni Teymiyye, Gazzâlî'den daha katı ve sert bir şekilde filozofları eleştirmiş ve tekfir etmiştir. Peygamberlerin yalan söylediklerini, Âlemlerin Rabbi'nin cüz'iyâtı bilmediğini söyleyen, filozofu Peygamberden üstün tutan, bedenlerin dirilişini inkâr eden filozofları Kur'an'ın lâfızlarını ve meşhur sünneti kabul etmeyen münafıklar olarak nitelendirir ve Müslüman olduklarını söyleseler bile, Yahudi ve Hristiyanlardan daha kâfir olduklarını, müminlerin ittifakıyla öldürülmelerinin vacip olduğunu eserlerinin değişik yerlerinde ifade eder.

“...Felsefeciler ve Karmatîler ise, peygamberlerin halka gerçeğin hilâfı olanı söylediklerini ve gizlediklerinin aksini onlara açıkladığını iddia ediyorlar. Hatta kamu maslahatı için yalan söylediklerini ve batıl da olsa bu maslahatın ancak ispatı izhar etmekle gerçekleşeceğini söylüyorlar. Bu söz, taşıdığı apaçık küfür ve zındıklıkla beraber kendi içinde çelişkili bir sözdür...”³¹⁴

“...Sonra bunlar nübüvvetin varlığını tasdik etmek istedikleri zaman nübüvvetin, faal akıl'dan veya başka bir şeyden peygamberin nefsine taşıp akan bir feyizden ibaret olduğunu, bu durumda Âlemlerin Rabbi'nin, kendisinin muayyen bir peygamberi olduğunu bilmediğini iddia ettiler. Aynı

³¹³ İbni Teymiyye, a.e, s. 157

³¹⁴ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, III.38; V.135.

şekilde Allah'ın Hz. Musâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'i birbirinden ayırt edemediğini, cüz'ıyyâtı bilmediğini, O'nun nezdinden herhangi bir meleğin inmediğini, aksine Cebrâil'in, Peygamber'in nefsinde, iç dünyasında canlanan bir hayalden veya faal akıl'dan ibaret olduğunu iddia ettiler. Ayrıca göklerin ve yerin altı günde yaratılmış olmasını, göklerin yarıp parçalanacağını ve Peygamber (s.a.v.) Efendimizin bildirip haber verdiği daha başka şeyleri inkâr ettiler.

Resûlullah Efendimizin getirdiği esaslarla sadece, halkın büyük çoğunluğuna onların faydalanacaklarını zannettikleri şekilde hitap etmeyi kastettiği, ama gerçekte durumun hiç de öyle olmadığını; peygamberlerin de insanlara gerçekleri açıklamadıkları ve onlara işin mâhiyetini açıklamadıklarını iddia ettiler.

Hatta içlerinden bir kısmı çıkıp filozofu, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'den üstün tuttu. Bunların sözleri asıl olarak şu anlama geliyordu: 'Peygamberler, insanların faydalanmasını sağlama dâvasında yalan söylüyorlardı.' Acaba bu durumlarının farkında mıydılar, yoksa bilmiyorlar mıydı? Bu konuda felsefeciler iki gruba ayrılmışlardır. Peygamber (s.a.v.) Efendimize ve -Allah'ın salât ve selâmı cümlesinin üzerine olsun- diğer peygamberlere apaçık iftira, küfür ve ilhâd türünden daha buna benzer bir sürü sözler...

Bir başka yerde biz, bu adamların, Müslüman olduklarını söyleseler bile, nesh ve tebdile uğradıktan sonraki haliyle yahudiler ve hristiyanlardan daha kâfir olduklarını açıklamıştık. Bu adamlar, islamla Hz. Peygamber zamanındaki münafıklardan daha fazla muhalefet etmektedirler...³¹⁵

“...Farâbî de şunu ileri sürer : “Aslında filozof, peygamberden daha üstün ve mükemmeldir. Peygamberin hususiyeti sadece, hakîkatleri daha iyi

---

³¹⁵ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, V.417

algılamasıdır.” Ve daha buna benzer nice zındıklık ve kâfirlik örnekleri. Böylece onlar, İsmâiliyye, Nusayriyye, Karâmite ve Batıniyye’ye katılıyor ve Fir’avn, Nemrût gibi, nübüvvet müessesesini veya hem nübüvvet, hem de Rubûbiyyeti inkâr eden kâfirlere tâbi oluyorlar...”³¹⁶

“...Ruhtan ayrı olarak beden nimet veya azâb görür mü? Bu konuda Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in ve kelâmcıların meşhur iki görüşü vardır. Ayrıca bu konuda şâz görüşler de vardır ki, Ehl-i Sünnet'in ve Ehl-i Hadîs'in görüşlerinden değildir. ‘Nimet veya azabı sadece ruh görür, beden nimet veya azab görmez.’ görüşü, bedenlerin dirilişini inkâr eden filozofların görüşüdür. Bunlar da Müslümanların icmâi ile kâfirdirler...”³¹⁷

“...Cennet'te yeme ve içme fiillerinin olduğu Kur'an, Sünnet ve Müslümanların icmâıyla sabittir. Bu İslam dininde zaruri olarak bilinen bir şeydir. Aynı şekilde Cennet'te kuşlar ve köşkler de vardır. Resûlüllah'dan nakledilen sahîh hadislerde böyle belirtilmiştir. Cennet ehli büyük küçük abdest bozmaz ve tükürmezler. Allah'a ve Resulü'ne inanan hiçbir mümin bu konuda anlaşmazlığa düşmemiştir. Buna karşı çıkarak aykırı düşünenler ya kâfirdir veya münafıktır...

Kur'an'ın lâfızlarını ve meşhur sünneti kabul etmeyen münafıklara gelince; bunlar gerçekleri saptırırlar ve lafızları tahrif ederler. Bunların sadece ruhânî dirilişi anlamamız için verilmiş örnekler olduğunu söylerler. Bunlar, görüşleri Sabî ve Mecûsîlerin görüşlerinden oluşan bâtinî Karmatîler, İslâm'a mensup olan felsefeci Sâbiîler, ‘İhvan-ı Safâ’ya mensup olanlar ve başkaları, mutasavvıf, mütekellim, tabip ve kâtiplerden onlara benzeyenler ve münafıklar gibi zümrelerdir. Bütün bunlar kâfirdir ve müminlerin ittifakıyla öldürülmeleri vaciptir...”³¹⁸

³¹⁶ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.102-103

³¹⁷ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, IV.246

³¹⁸ İbni Teymiyye, a.e, s. 265-266

İbni Teymiyye, İbn Arabî ve onun yolunda olanların kendilerini sufi olarak nitelendirmelerini kabul etmez ve onları felsefeci mülhidler olarak değerlendirir.

“...İbni Arabî ve onun yolunda olanlar, kendilerini ne kadar sufilerden gösterirlerse gösterebilirler, felsefeci mülhid olmaktan kendilerini kurtaramazlar. Bırakın İslam sufilerinden olmayı, onlar, ilim ehlinin sufilerinden bile değildirler. Nerede kaldı, onlar Kitap ve sünnetin beyan ettiği büyüklerden olsunlar...”³¹⁹

6. İBİNİ TEYMIYYE'NİN GAZZALİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE ELEŞTİRİLERİ

İbni Teymiyye, Gazzâlî'nin son derece zeki ve kulluk bilincinde biri olduğunu, kelâmı ve felsefeyi gayet iyi bildiğini, zühd, riyâzet ve tasavvuf yoluna sülûk ettiğini³²⁰ İslâmî ilimlerde derin bir vukûfiyetinin bulunduğunu³²¹ ifade eder. Ancak sonunda şaşkınlığa düşerek keşif ehlinin aleyhine döndüğünü ve sonra da “İlcâmü'l-Avâm an-İlmi'l-Kelâm (Halkı Kelâm İlminden Alıkoymak)” adlı bir kitap yazdığını belirtir.³²²

İbni Teymiyye, Gazzâlî'nin, felsefeye yöneldiğini, felsefeyi tasavvuf kalıbı içerisine soktuğunu ve onu İslâmî ibare ve ifadelerle ortaya koyduğunu ve bu sebepten dolayı Müslüman âlimlerin reddine maruz kaldığını belirtir. Gazzâlî'nin ashabının en seçkini olan Ebû Bekr İbnü'l-Arabî 'nin de Gazzâlî'yi reddettiğini söyleyerek ondan şu alıntıyı yapar: “Şeyhimiz Ebû Hâmid filozofların tam ortasına düşmüştür. Sonra aralarından çıkıp kurtulmak istemiş, ancak başarılı olamamıştır.”³²³ İbni Teymiyye, Gazzâlî'nin sözlerinde

³¹⁹ İbni Teymiyye, el- Furkan Beyne Evliya'r-Rahmân ve Evliya'i-Şeytan, s. 86; Allah'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark, s. 96

³²⁰ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, IV.75

³²¹ İbni Teymiyye, a.e, s. 67

³²² İbni Teymiyye, a.e, s. 75

³²³ İbni Teymiyye, a.e, s. 156

bulunan felsefî malzemeyi İbn Sînâ'nın "eş-Şifâ" adlı eserinin, İhvanu's Sâfâ'nın "Risâleler"inin, Ebû Hayyân et-Tevhidî'nin görüşleri ve başkalarının sözlerinin etkisinde kalınmasına bağlar.³²⁴

İbni Teymiyye, Gazzâlî'nin Batınîliğe ait bazı görüşleri savunduğuna dair rivâyetlerin bulunduğunu, kitaplarında da bu rivayetleri doğrulayacak pasajların var olduğunu belirtir. Ebu Abdillâh el-Mâzirî'nin, müstakil bir kitap yazarak ona reddiyede bulunduğunu, Ebû Bekr et-Tartûşî'nin de bir reddiyesinin olduğunu, Gazzâlî'nin arkadaşı ve dostu Ebû'l-Hasen el-Mergînânî'nin "Mişkâtü'l-Envâr" ve benzeri kitaplarındaki görüşlerine reddiyede bulunduğunu, Şeyh Ebû'l Beyân, Şeyh Ebû Amr İbnu's- Salâh, Ebû Zekeriyâ en-Nevevî, İbn Akîl, İbnü'l-Cevzî, Ebû Muhammed el-Makdisî ve daha nicelerinin de ona reddiyede bulduklarını söyler.³²⁵

İbni Teymiyye, Ali b. el-Hüseyin'den rivâyet edilen aşağıdaki şiiri "Minhâcü'l-Kasîdîn" ve diğer eserlerinde terennüm eden Gazzâlî başta olmak üzere şiiri terennüm eden daha başkaları için şöyle bir eleştiride bulunur:

"...Bu noktada bu adamlar öylesine aşırı gitmişlerdir ki, Ebû Hâmid el-Gazzâlî, benzeri şahıslar da çeşitli vesilelerle, Ali b. el-Hüseyin'den rivâyet edilen şu şiiri terennüm etmişlerdir:

Yâ Rabbi! Bu, öyle bir ilim cevheri ki şâyet ifşâ etsem,

Elbet bana denecektir: Sen puta tapanlardansın!

Ve bâzı Müslüman adamlar,

Güzel görerek getirdikleri en çirkin şeyleri,

Mutlak helâl sayacaklardır kanımı.

³²⁴ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, VI.51

³²⁵ İbni Teymiyye, İbn Teymiyye Külliyyatı, IV.70, 156

Görüldüğü gibi, kendisiyle Sünnet'ten ve cemâattan ayrıldıkları sırlar ilmine vukûfiyet ve hakikatlara erişme iddiasında bulunan kelâmcılarımızın yol ve metotları işte bu şekildedir; onlar bu dinî ve tabîî ilimlerin sadece kendilerinde bulunduğu iddiasındadırlar ve bunların mücmeline de, müteşâbihine de inanmışlardır. Yine onların iddiasına göre, selef-i sâlihînin, İslâm hâfızlarının ve bu milletin efendilerinin nasîbdâr olamadığı ibâdetlerin hakîkatlarına ve diyânetlerin özüne erişme nasîbi kendilerine verilmiştir.³²⁶

İbni Teymiyye, Gazzâlî'nin İslamî ilimlerde derin bir vukûfiyetinin bulunduğunu³²⁷ söylemekte ise de hadis alanında ilmi yeterliliğe sahip olmadığını şu sözlerle ifade eder:

“...Farz edelim ki bir kimse, selefın yolunu nakletmiş olsun. Bu kimse selefte ait haberleri ve onların durumunu çok az bilmektedir; Ebû'l-Meâlî, Ebû Hâmid el-Gazzâlî, İbnu'l-Hatîb gibi kimseler değil seçkin birer hadîsçi olmak, bu ilmin sıradan kişileri sayılabilecek derecede bile hadîs bilgisine sahip değildirler. Bunlardan bir teki bile kulaktan duyma bilgiler dışında Buhârî'yi ve Müslim'i tanımamakta, hadîslerini bilmemektedirler. Nitekim bu hususu herkes belirtmektedir. Üstelik bunlar, hadîs âlimlerine göre mütevâtir derecesinde sahih olan hadîslerle, mevzû ve uydurma olan hadîsleri dahi birbirinden ayırt edememektedirler. Yazdıkları eserler bunun en güzel tanığı ve delili olup, bu kitaplarda oldukça tuhaf rivayetler vardır!”³²⁸

İbni Teymiyye, Gazzâlî'nin meşhur eseri olan “İhyau Ulumi'd-Din” hakkında şu sözlerde bulunur:

---

³²⁶ İbni Teymiyye, a.e, s. 86

³²⁷ İbni Teymiyye, a.e, s. 67

³²⁸ İbni Teymiyye, a.e, s. 74-75

“...Onun ‘el-İhyâ’ adlı eserinde söylediği çoğunlukla güzeldir. Ancak fâsid birtakım malzemeler de bulunmaktadır: Felsefî ve kelâmî malzeme ile sûfîlerin birtakım saçmalıkları ve uydurma hadîsler bunlar arasındadır...”³²⁹

7. İBNİ TEYMIYYE'NİN BAZI FIRKALARI TEKFİRİ

1. *Karmatileri tekfiri*

“...Karmatîler, İslâm’a mensup olan felsefeci Sâbiîler, ‘İhvan-ı Safâ’ya mensup olanlar ve başkaları, mutasavvıf, mütekellim, tabip ve kâtiplerden onlara benzeyenler ve münafıklar gibi zümrelerdir. Bütün bunlar kâfirdir ve müminlerin ittifakıyla öldürülmeleri vaciptir...”³³⁰

2. *Cebriyye’yi tekfiri*

“...Sonra bunlara mukâbil ve daha şerli bir grup daha var ki onlar da müşrik Cebriyecilerdir. Bunlar fiillerin Allah’ın irâde ve kudretiyle meydana geldiği görüşünde olan ve “Allah dileseydi şirk koşmazdık, atalarımız da şirk koşmazlardı, hiçbir şeyi haram kılmazdık.” (6 En’âm 148), “Allah’ın bir şey hoşuna gitmese idi onu yok ederdi, âlemde ne varsa hepsini Allah sever, ondan râzıdır, ortada isyankâr olan yoktur, kendisine isyân edilen bir rabbe inanmam ben, diyelim ki biri emre itâatsizlik etti, aslında o Allah’ın irâdesine itâat etmiştir.” gibi sözler söylerler. Çoğu zaman cebr (mecburiyyet nazariyesi) ile görüşlerini delillendirerek “ kul mecbûrdur, mecbûr olan da ma’zûrdur, fiil Allah(ın irâdesi) sebebiyle kulda tezâhür eder, sebep kul değildir, o halde kul kınanamaz.” derler.

Bunlar Allah’ın kitaplarını, peygamberlerini, emrini, nehyini, mükâfat ve cezâsını, va’d ve vaîdini (müjdeleme ve korkutmasını), dinini ve şer’ini şüphe

³²⁹ İbni Teymiyye, Minhacu’s-Sünneti’n-Nebeviyye Fi Nakdi Kelami’s-Şi’a Ve’l-Kaderiyye, Kahire, 1989, II.203; İbn Teymiye Külliyyatı, VI.51

³³⁰ İbni Teymiyye, Minhacu’s-Sünneti’n-Nebeviyye Fi Nakdi Kelami’s-Şi’a Ve’l-Kaderiyye, III.244; İbn Teymiye Külliyyatı, IV.265-266

götürmez bir kesinlikle inkâr etmiş kâfirlerdir. Değil Yahûdî ve Hıristiyanlardan, hattâ aklî hüküm ve tedbire kâil olan Brahmanlardan ve Sabîfler’den bile daha kâfirdirler...’’³³¹

3.Cehmiyye’yi tekfiri

“...Bu ümmetin selefi ve imamlar, Cehmiyye’yi Yahudilerden daha kâfir görüyorlardı. Abdullah b. Mübarek’in, Buhârî ve diğerlerinin görüşü budur. Cehmiyye’nin bu inançları, bir nevî tezahür anlamındaydı sadece. Onların, Allah’ın zatının bir mekânda olduğunu söyledikleri nadirdir...’’³³²

“...Cenab-ı Hakk, hristiyanları sadece Allah’ın mahlûka hulûl ettiğine ve Hazreti İsa ile birleştiğine inandıkları için kâfir saydı. Allah’ın bütün mahlûklara hulûl ettiğini ve her mahlûk ile birleştiğini iddia edenler nasıl Müslüman kalırlar?’³³³ Bunlar, “Allah, zâtıyla her yere hulûl etmiştir.” diyen Cehmiyye cinsindedir...’’³³⁴

“...Yüce Allah’ın sıfatlarını işlevsiz kılan Cehmiyye ve onu başka varlıklara benzeten Müşebbihe ehlerinden hiç kimse yoktur ki bir tür ameli şirk içinde bulunmasın. Çünkü onların bu konuda söylediklerinde Allah’ı başka varlıklara yahut yokluk olan şeylere benzetme ve eşitleme şirki bulunmaktadır...’’³³⁵

Aşırılıkla suçlanan ve tekfir de aşırı gittiği ileri sürülen İbni Teymiyye’nin aslında temel ilkeler bağlamında Gazzâlî ile aynı yolu takip ettiğini görmekteyiz. Tekfir konusunda en çok yoğunlaştığı alan vahdeti vücut alanıdır. İslam’ın temel ve hassas konusu olan “tevhid” ilkesinin ihlalini fazlası ile yapan “vahdeti vücut” akımına getirdiği eleştiriler dikkate değerdir.

³³¹ İbni Teymiyye, Minhacu’s-Sünneti’n-Nebeviyye Fi Nakdi Kelami’s-Şi’a Ve’l-Kaderiyye, IV. 147; İbn Teymiye Külliyyatı, II.390

³³² İbni Teymiyye, Minhacu’s-Sünneti’n-Nebeviyye Fi Nakdi Kelami’s-Şi’a Ve’l-Kaderiyye, IV. 247; İbn Teymiye Külliyyatı, II.451

³³³ İbni Teymiyye, Kulluk, s. 29

³³⁴ İbni Teymiyye, İbn Teymiye Külliyyatı, II.357

³³⁵ İbni Teymiyye, Kalp Amelleri (Tuhfetu’l Irakiyye), s. 101

Ancak eleştirilerinde kullandığı üslub eleştiriye açıktır. İbni Teymiyye'nin tekfir etme konusunda aşırıya kaçtığını söylemek İbni Teymiyye'ye ve ilmine büyük bir saygısızlıktır. İbni Teymiyye'nin eleştiri üslubunda aşırıya kaçtığı söylemek ise yanlış değildir. İbni Teymiyye'nin eleştirilerinin ve ilminin ona yapılan karalamaların gölgesinde kaldığını, yapılan karalamalar sayesinde İbni Teymiyye'ye hep önyargı ile yaklaşıldığını müşahade etmekteyiz. Konumuzu noktalarken Gazzâlî ile İbni Teymiyye arasında sadece üslub farkının bulunduğunu, temel ilkeler bağlamında ise her ikisinin de aynı çizgiyi takip ettiklerini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Hz. Peygamber döneminde safiyetini koruyan İslam, inananları kardeşleştirmiş ve aradaki ayrılığa son vermişti. Ancak Hz. Peygamber'in vefatı ümmet için büyük bir fitne olmuş ve ayrılıklar baş göstermiştir. Omuz omuza savaşıyan sahabeler, ayrılıktan nemalanan güçlerin oyunu sonucu karşı karşıya gelmişlerdi. Bu ayrılık sonucu siyasî cinayetlere imza atan Haricîlerin eliyle tekfir hareketi başladı.

Hz. Peygamber sonrasında tekfir probleminin yaygınlık kazanması hiç şüphesiz ki eksik ve yanlış din tasavvurundan kaynaklanmaktadır. Kur'an ve sünnette farklı manalarda kullanılan 'küfr' kelimesi genelde 'dinden çıkma' anlamında kullanılmıştır. Tekfir konusu, Hz. Peygamber sonrası dönemlerde farklı isimler altında varlık göstermiş, dinî, kişi ve mezheplerin tekelinde varsayarak müslüman toplumu bölüp parçalamış, her zaman tehlike arzeden önemli bir problemidir.

Hz. Peygamber sonrası Haricîlikle başlayan Tekfir problemi Gazzâlî döneminde Mezhepçilik ve Batınîlik isimleri altında boy göstererek siyasî cinayetlere ve dinî buhranlara imza atmıştır. Bulunduğu konumda tekfir fitnessine sessiz kalamayan Gazzâlî bu çirkefliğe son verme adına birçok eser kaleme almış ve tekfiri belli esaslara bağlamak istemiştir. Tekfir etme de tek esas olarak tekzibi gösteren Gazzâlî, te'vil adı altında birçok tekzibin yapıldığını, dolayısıyla yoruma imkân vermeyen ayet ve mütevatir haberlerin te'vil edilmesini tekzip çerçevesinde değerlendirmiş ve bunun için Batınîlerin aşırı kesimi ile filozofları tekfir etmiştir.

Gazzâlî, mezhep taassubundan kaynaklanan tekfir furçasına tepki göstererek hiç kimsenin mezhep muhalifine karşı tekfirden bulunamayacağını, tekfir etmenin önemli sonuçlar doğurduğunu belirtir. Gazzâlî zaman zaman

kendisinin belirlediği tekfir ilkesini ihlal etmiş ve tekfiri hak etmeyen görüşler için tekfir ithamında bulunmuştur.

İbni Teymiyye, İslam'ın tevhid ilkesine ters görüş beyan edenleri tekfir etmekten geri durmadığı gibi sert eleştiride de bulunmuştur. Özellikle tekfirini sapık fırkalara, vahdeti vücut akımına, hulûl fikrinde olanlara, felsefecilere yoğunlaştırmıştır. İbni Teymiyye İslam dininin temelini sarsacak boyutta ifsad edici görüş sahiplerine musamaha göstermemiş, haklarında ölüm cezasını dile getirmiştir. Çoğu yerde haklı olarak tekfir ilkesini kullanan şeyhul-islam haklılığını sert üslubunda yitirmiştir. Tekfir konusunda nadirde olsa aşırılığı bulunan ve zaman zaman temel ilkelerinden uzaklaşan İbni Teymiyye Kur'an ve sünnetten şaşmayan bir yol izlemiş, selefın takipçisi olmuştur.

Gazzâlî ile İbni Teymiyye'nin tekfir anlayışları tam bir bütünlük arzetmese bile büyük ölçüde birbirine benzerdir. Felsefecileri ve batinileri tekfir konusunda tam uyum içinde olduklarını görmekteyiz. Gazzâlî, tekfir konusunda batinilere ağırlık verirken, İbni Teymiyye ise vahdeti vücut sahiplerine ağırlık vermiştir. İslamdan çıkıp küfre giren mürtedin öldürülmesi gerektiği konusunda hem fikirdirler.

Gazzâlî, İbni Teymiyye'ye nazaran tekfir konusunda daha hassas ve ölçülüdür. Gazzâlî, tekfir olgusunu naslar çerçevesindeki belli esaslar dâhilinde kayıtlamak ve aşırılığa son vermek için "Feysalu't-Tefkira beyne'l-İslam ve'z-Zendeka, el-İktisâd fi'l-İ'tikâd" isimli eserini kaleme almıştır.

Gazzâlî ve İbni Teymiyye tekfirden esas ölçüyü tevhidi çiğnemek olarak belirlemişlerdir. Tevhidi tekzib edeni kâfir olduğu konusunda tereddüd yaşamamışlardır. Ancak tevhidi kal dili ile değil hal dili ile çiğneyenlerin tekfir edilmeleri konusunda tereddüd yaşamışlardır. Hatta bu konuda pek söz sarfetmemişlerdir. Gazzâlî'ye nazaran İbni Teymiyye hal dili ile tevhidi çiğneyenlerin tekfiri konusunda daha fazla söz sarfetmiştir.

Her iki imam da bir kişiyi tekfir edebilmek için kesin kanıtların olmasını şart koşarlar. Ancak te'vil gerektiren konularda kişiyi muhatap alıp tekfir etmek yerine genel ilkeleri zikredip tekfir etmekle yetinmişlerdir. Gazzâlî ve İbni Teymiyye zaman zaman kendi ilkelerinin dışına çıkmışlar ve hakkında kesin kanıt olmayan konularda kişileri tekfir etmişlerdir veya tekfir gerektirmeyen konuları tekfir sebebi saymışlardır.

Günümüz tekfir akımları ilhamlarını İbni Teymiyye'den almaktadırlar. Gazzâlî tekfir konusunda daha mutedil bir çizgi takip ettiği için bu konuda İbni Teymiyye gibi ismi istismara uğramamıştır. Günümüz tekfir akımlarının geçmişten farklı bir seyir izlediklerini ve daha çok siyasi davrandıklarını görmekteyiz. Dolayısı ile bu akımların İbni Teymiyye ile bir ilişkileri yoktur.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulbâki, Muhammed Fuâd; *el-Mu'cem el-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire-2001.

Ateş, Süleyman; *Kur'ân-ı Kerîm'in Öz Tefsiri*, baskı yeri ve tarihi yok.

Aynî, Bedruddin, *Rihlete'l İmam Ve Ra'yihî Fi Tarikati'l- Mevleviyyeti*, byy. 2004

Buhârî, Muhammed b. İsmail; *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut-tarihsiz.

Cündioğlu, Dücâne; *Kur'ân ve Dil'e Dair*, İst.-2005.

_____, *Keşf-i Kadîm İmam Gazzâlî'ye Dair*, İst.-2004.

Çağrıçı, Mustafa; "Gazzâlî", *DİA. İst. 1998*

Dönmez, İbrahim Kâfi; "Gazzâlî", *DİA. İst. 1998*

Elmalı, M. Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur'ân Dili*, sadeleştiren: Kurul; İst.-trs.

Ebû Davud, Süleyman es-Sicistânî; *es-Sünen*, Beyrût-1999.

Ebu Zehra, Muhammed; *Mezhepler Tarihi*, çev: Sıbğatullah Kaya, İst.-trs.

_____, *İmam İbni Teymiyye*, çev: Komisyon, İst.trs.

Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb; *Tenvîru'l-Mikbâs fi Tefsîri İbn Abbas*, Beyrut-2002.

Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed; *İhyâu Ulûmi'd-Din*, çev: Sıtkı Gülle, İst. 1998.

_____, *el-Munkizu Mine'd-Dalâl*, çev: Salih Uçan, İst. 1997.

_____, *Tehafüt el-Felasife (Filozofların Tutarsızlığı)*, çev: Bekir Sadak, İst. 2002.

_____, *Feysalu't-Tefrika beyne'l-İslam ve'z-Zendeka, (İslam'da Müsamaha)*, çev: Süleyman Uludağ, İst.-1990.

_____, *el-Kanûnu'l-Küllî fi't-Te'vîl (Te'vil Hakkında Genel Bir Kaide)*, çev: Süleyman Uludağ (İslam'da Müsamaha kitabının içinde).

_____, *Fedâihu'l-Batıniyye (Batınlığın İç Yüzü)*, çev: Avni İlhan, Ank.-1993.

_____, *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd (İtikatta Sözüün Özü)*, çev: Ömer Dönmez, İst.-trs.

_____, *İlcâmu'l-Avam an İlmi'l-Kelâm (İnançta Hassas Ölçüler)*, Nedim Yılmaz, İst.-trs.

_____, *Eyyuhe'l-Veled (Ey Oğul)*, çev: Ahmet Serdaroğlu, İst.-trs.

_____, *Kimyâ-yı Saâdet*, çev: Ali Arslan, İst.-2004.

Gölcük, Şerafeddin; *Kelam Tarihi*, İst.-1998.

Gölcük, Şerafeddin- **Toprak**, Süleyman; *Kelam*, Konya-1998.

İbn Arabî, Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *Futuhâtu'l-Mekkiyye*, Beyrut, ts.

_____, *Fusûsu'l-Hikem*, (tr. M. Nuri Gençosman), İst.2003

İbn Hanbel, Ahmet; *Müsned*, Lübnan-2004.

İbn Mace, Ebu Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, Beyrut-1998.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed; *Tehafüt et-Tehafüt (Tutarsızlığın Tutarsızlığı)*; çev. Kemal Işık-Mehmet Dağ, İst.-1998.

İbni Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdulhalim, *Mecmu'u-Fetava*, Riyad, 1991.

- _____, *İbn Teymiye Külliyyatı*, çev: Komisyon, İst. 1988
- _____, *İktidâu Sırata'l- Müstakîm li Muhalefeti Eshabi'l-Cahim*, Beyrut,1984.
- _____, *Sırat- ı Müstakîm* çev: Salih Uçan, İst.2002.
- _____, *Kitabu'l-İman*, Beyrut, 1993.
- _____, *İman Üzerine*, çev: Salih Uçan, İst.2001.
- _____, *el- Furkan Beyne Evliya 'r-Rahmân ve Evliya 'i-Şeytan*, Beyrut,1999.
- _____, *Allah 'ın Dostları ile Şeytanın dostları Arasındaki Fark*, çev: İ.E.Dal, İst. 2003.
- _____, *Hapishane Mektupları*, çev: M.Emin Akın, Ank. 2006
- _____, *Mecmuatü Tefsiri Şeyhü'l-İslam İbni Teymiyye*, Beyrut,1954.
- _____, *Dua ve Tevhid*, çev: Abdi Keskinsoy, İst. 2004.
- _____, *el-İstikame*, Riyad, 1983.
- _____, *Kulluk*, çev: Abdi Keskinsoy, İst. 2006.
- _____, *Kalp Amelleri (Tuhfetu'l İrakıyye)*, çev: İbrahim Sarmış, İst. 2004.
- _____, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye Fi Nakdi Kelami'ş-Şi'a Ve'l-Kaderiyye*, Kahire,1989.
- _____, *Tefsir Usulüne Giriş(el-Mukaddime fi Usul'u-Tefsir)*, Çev: Yusuf Işıcık, İst.1997.
- _____, *Tevhid*, çev: Abdi Keskinsoy, İst. 2004.
- _____, *Te'aridu'l-Akl ve'n-Nakl*, byy. trs.

_____, *er-Red ala men Kale bi Fenai-Cenneti ve'n-Nar*, (Muhammed b.İbrahim eş-Şeybânî'nin tasnif ettiği "Hayatü'l-Elbânî" kitabının içinde),Kuveyt, 1987.

Kardâvi, Yusuf; *Tekfîrde Aşırılık*, çev. M. Salih Geçit, İst.-2006.

_____, *Çağdaş Meselelere Fetvalar*, çev. Harun Ünal, İst.-trs.

Karlığa, Bekir; "*Gazzâlî*", *DİA. İst. 1998*

Kılavuz, Ahmed Saim, *İmam Küfür Sınırı*, İst. 1984.

Kudsi, Ziyauddin; *İşte Tevhid*, çev. Abdullah Kavakçı, İst.-trs.

Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, İst.-1996.

Koca, Ferhat, "*İbn Teymiye*", *DİA, İst. 2000*

Lebid b. Rabia; *Muallâka (Yedi Askı)*, çev. Heyet, Ank.2004.

Mukâtil b. Süleyman, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'l-Kur'ân (Kur'an Terimleri Sözlüğü)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İst.-2004.

Müslim b. Haccâc, *Sahihu Müslim*, Beyrut-2004.

Nesefî, Abdullah b. Ahmed; *Medariku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, Beyrut-2000.

Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriya Yahya; *Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Kahire-2001.

Rağîb el-İsfehâni; *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, Beyrut-2001.

Râzi, Muhammed b. Ebû Bekr; *Tefsîru Garibi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Ank.1997.

_____, *Muhtaru's-Sıhah*, Kahire-2000.

Sarmış, İbrahim, *Tasavvuf ve İslam*, İst.2005

Suyûtî, Celaluddin-Celaluddin el-Mahallî; *Tefsîru'l-Celâleyn*, Beyrut-1998.

Tilimsânî, Afıfuddin Süleyman, *Esmâu 'l-Hüsna*, (tr. Selahattin Alpay), İst., 2002

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa; *el-Câmiu 's-Sahîh*, Beyrut-2002.

Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, Konya, 1986.

Öztürk, Mustafa; *Kur'ân ve Aşırı Yorum*, Ank-2003.

Özervarlı, M. Sait; *İbn Teymiyye'nin Düşünce Metodolojisi Ve Kelamcılara Eleştirisi*, İst. 2008

_____, “Gazzâlî”, *DİA. İst. 1998*

Ünal, Ali; *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İzmir-1999.

Uludağ, Süleyman; “Gazzâlî”, *DİA. İst. 1998*

Zuhaylî, Vehbe; *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, çev. Kurul, İst.-1994.